

T.C.
ORDU ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

**İSRÂ VE LOKMAN SÛRELERİNDEKİ İMANÎ VE
AHLAKÎ İLKELER BAĞLAMINDA İLGİLİ ÂYETLERİN
KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ**

HABİBE KELEŞ

YÜKSEK LİSANS TEZİ

DANIŞMAN

PROF. DR. SADIK KILIÇ

ORDU-2022

TEZ KABUL SAYFASI

ETİK BEYANI

Tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan ve kullanılan intihal tespit programının sonuçlarına göre; bu tezin yazılmasında bilimsel ahlak kurallarına uyulduğunu, başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunulduğunu, tezin içerdiği yenilik ve sonuçların başka bir yerden alınmadığını, kullanılan verilerde herhangi bir tahrifat yapılmadığını, tezin herhangi bir kısmının bu üniversite veya başka bir üniversitedeki başka bir tez çalışması olarak sunulmadığını beyan ederim.

HABİBE KELEŞ

ÖZET

YÜKSEK LİSANS, TEMEL İSLAM BİLİMLERİ ANABİLİM DALI

İSRÂ VE LOKMAN SÛRELERİNDEKİ İMANÎ VE AHLAKÎ İLKELER İLE İLGİLİ ÂYETLERİN KARŞILAŞTIRMALI OLARAK İNCELENMESİ

KELEŞ, Habibe

İsrâ ve Lokman Sûreleri Kur'ân-ı Kerîm'de bulunan Mekkî sûrelerdendir. İçerik bakımından da iman ve ahlak ile ilgili çarpıcı âyetlere yer verirler. Bu sûrelerde bulunan konuların çoğu Kur'ân-ı Kerîm'den önceki ilahi kitaplarda da yer alan temel dini ve Ahlakî esaslardır. Bahsedilen esaslar sayesinde gündelik yaşantımızda da bu konuların önemini bir kere daha vurgulayıp alışkanlıklarımızdan çıkarmamamız gerektiğini hatırlatarak çalışmamıza başlayacağız. Çalışmamızda iman ve ahlakın tarifinden başlanıp surelerin tanıtımlarına yer verilmiştir. Son olarak da karşılaştırma yapılarak incelenme tamamlanmıştır. İncelememiz neticesinde sûrelerdeki ortak yönlerin fazla olduğu, her iki sûrede de Müslüman bir bireyin sahip olması gereken tutum ve davranışları içerdiği tespit edilmiştir. Bu sûrede, Allah'ın kullarına uyarılarına ve bu uyarılara uymayanlara verilecek cezalara yer verilmiştir. Bununla birlikte Allah'ı bir bilmek, Allah'a şirk koşmamak, kibirli ve riyakar olmayıp iyi niyeti muhafaza etmek de verilen mesajlar arasındadır. Özellikle Lokman Sûresinde dikkat çeken bir yön ise bu uyarıları bir babanın oğluna bizzat yapmasıdır. Baba oğluna nasıl merhamet ediyorsa Allah da kullarına öyle merhametlidir. Bu yüzden rahmetinden ümit kesmeyip uyarıları göz önünde bulunmalıdır. Ayrıca kul, Allah'a olan sağlam inancını kaybetmeyip insanlarla olan samimiyet ve güzel sözünü kesmeden çevresine örnek olmalıdır. Böylelikle bir kez daha özümüze ulaşabiliriz.

Anahtar Kelimeler: İsrâ, Lokman, Tefsir, Âyet, İman, Ahlâk

ABSTRACT

MASTER THESIS, DEPARTMENT OF BASIC İSLAMİC SCIENCES

A COMPARATIVE INVESTIGATION OF THE VERSES IN SURAHS ISRA AND LOKMAN RELATED TO FAITH AND MORAL PRINCIPLES

KELEŞ, Habibe

Surahs Isra and Luqman are among the Makki surahs in the Quran. In terms of content, they include striking verses on faith and morality. In our work, starting from the definition of faith and morality, introductions of the surahs are have been given. As a result of our investigation, it has been determined that there are many common aspects in the suras and that both suras include the attitudes and behaviors that a Muslim person should have. Allah's warnings to his servants and the punishments to be meted out to those who disregard these warnings are included. Knowing Allah as one, not associating shirk, not being arrogant and hypocritical, and maintaining goodwill are among the messages given. What is particularly striking in Surah Luqman is that a father gives these warnings to his son in person. Allah is as merciful to his servants as a father is to his son. Therefore, we should not despair of His mercy and take the warnings into consideration.

Keywords: Isra, Luqman, Interpretation, Verse, Faith, Morality

TEŞEKKÜR

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla...

Dinimizin kutsal kitabı olan Kur'ân-ı Kerîm'i anlamak, açıklayabilmek ve bunu diğer insanların hizmetine sunabilmek niyetiyle çıktığımız bu yolda çalışmamıza destek verecek olan sûreler, İsrâ ve Lokman sûreleri oldu. Çünkü konumuz, insanlığın en zayıf noktaları olan iman ve ahlak idi. Hem bu kadar ihtiyaç duyup hem bu kadar uzak kalırken en başta kendimizi sorgulamamız gerekliydi. Biz de bu çalışmada iman ve ahlakın tarifinden başlayıp, amaçları, konuları ve çeşitlerini anlatıp sûreler ile olan münasebetlerine değindik. Bu noktada ilgili her bir âyeti tek tek inceleyip benzer ve farklı yönlerini ortaya çıkardık.

Bu çalışma vesilesi ile lisans eğitimimden itibaren bilgi ve tecrübelerinden istifade ettiğim, tez danışmanım sayın Prof. Dr. Sadık KILIÇ, çalışmam boyunca bana her türlü destek olan sayın Kasım KARAMAN hocalarıma, çalışmama desteği ve bilgisi ile katkı sağlayan eşim Oğuz HEKİM'e, hayatımın her anında ve verdiğim kararlarda bana destek olan sevgili aileme teşekkürü bir borç bilirim.

Habibe KELEŞ

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL SAYFASI.....	II
ETİK BEYANI	III
ÖZET	IV
ABSTRACT.....	V
İÇİNDEKİLER	Vii
KISALTMALAR.....	IX
1. GİRİŞ.....	1
1.1. İman ve Temel Ahlak Kavramları.....	3
1.1.1. İmanın Tarifi	3
1.1.1.1. İmanın Konusu, Şartları.....	4
1.1.1.2. İmanda İstisnâ.....	6
1.1.1.3. İmanın Kısımları.....	6
1.1.1.4. İcmâlî İman, Tafsîlî İman, Taklidî İman nedir?	7
1.1.2. Ahlakın Tarifi	9
1.1.2.1. Ahlak İlmi ve Konusu	11
1.1.2.2. Ahlakın Gayesi ve Bölümleri	11
1.1.3. İslam Düşüncesinde Ahlak Nazariyeleri.....	12
1.1.3.1. Felsefî Ahlak	12
1.1.3.2. Tasavvufî Ahlak	13
1.1.4. Kur'ân-ı Kerîm'in Ahlak Anlayışı.....	14
2. İSRÂ VE LOKMAN SÛRELERİNİN TANITIMI	15
2.1. Sûrelerin Tanımları	15
2.1.1. Sûrelerin İsimleri ve Mushafta ki Yerleri	15
2.1.2. Mekkî ve Medenî Oluşları Bakımından İsra ve Lokman Sûreleri.....	15
İsrâ Sûresi:.....	15
Lokman Sûresi:	16
2.1.3. Sûrelerin Âyet, Kelime, Harf Sayıları ve Fasılları.....	17
2.1.4. Sûrelerin Nüzûl Sebepleri	17
İsrâ Sûresi:.....	17
Lokman Sûresi:	18
2.1.5. Sûrelerin Muhtevaları	18
İsrâ Sûresi:.....	18
Lokman Sûresi:	20
2.1.6. Muhteva Açısından Diğer Sûrelerle Münasebetleri.....	22
2.1.7. Sûrelerin Faziletleri.....	24
İsrâ Sûresi:.....	24

Lokman Sûresi:	24
3. İSRÂ VE LOKMAN SÛRELERİNDEKİ İMANÎ İLKELER VE BU SÛRELERİN TETKİK EDİLMESİ	25
3.1. İsrâ Sûresindeki İmanî İlkeler	25
3.2. Lokman Sûresindeki İmanî İlkeler	29
3.3. İsrâ ve Lokman Sûrelerindeki Âhlakî İlkelerin İncelenmesi	36
3.3.1. İsrâ Sûresindeki Ahlakî İlkeler	36
3.3.2. Lokman Sûresindeki Ahlakî İlkeler	47
3.4. İsrâ ve Lokman Sûrelerindeki İmanî ve Ahlakî İlkeler Bakımından Genel Bir Değerlendirmeye Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi	53
3.4.1. İsrâ ve Lokman Sûrelerindeki İmanî ve Ahlakî İlkelerin Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi	53
3.4.1.1. İmanî İlkelerin Benzer ve Farklı Yönleri	53
3.4.1.2. Ahlaki İlkelerin Benzer ve Farklı Yönleri	54
4.SONUÇ	57
KAYNAKÇA	59
ÖZGEÇMİŞ	63

KISALTMALAR

- a.s : Aleyhisselam
b. : İbn, bin
bkz. : Bakınız
çev. : Çeviren
DİA : Diyanet İslam Ansiklopedisi
Hz. : Hazreti
İSAM : İslam Araştırmaları Merkezi
mad. : Maddesi
nşr. : Neşreden
r.a : Radıyallahu Anh
s.a.v : Sallallahu Aleyhi ve sellem
sad. : Sadeleştiren
t.y. : Tarih yok
thk : Tahkik eden
trc : Tercüme
vb. : Ve benzeri
vs. : Ve saire
y.y. : Yayınevi yok

1. GİRİŞ

Kur’ân-ı Kerîm’in Şûrâ sûresinin 52. âyetinde Allah buyuruyor ki: “*Böylece sana da kendi buyruğumuzda bir ruh (Kur’an) vahyettik. Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun...*” âyetin tefsirinde “Sen kitap nedir, iman nedir bilmiyordun” diye tercüme edilen bölümünü şu olgu doğrultusunda izah etmek uygun düşer: Daha önce sen verilen bu kitabın içeriğini ve iman konularının tamamını bilmiyordun, bunların hakikatinin farkına varmış değildin. Nitekim iman kelimesi bazı âyetlerde “İslamiyet, Allah’ın emirlerine itaat ve bu emirleri günlük yaşantımıza yansıtmak” anlamındadır. Âyette mümin değildir yerine “İman nedir bilmiyordun” buyrulmuştur. Burada bulunan “bilme” manasındaki ‘derâ’ fiili, yüzeysel bir bilgiye sahip olmayı değil, bir konunun derinliklerine hakimiyeti ve inceliklerini anlamayı ifade eder.¹

Yukarıda meâl ve tefsiri verilen âyet, çalışmamızın başlıca temelini oluşturan sebeplerden biridir. Bu âyetten yola çıkarak çalışmamızın amacını ortaya koymak için iman nedir? Nasıl olmalıdır? sorularına cevap bulmaya çalışıp, yöntem olarak da Kur’ân-ı Kerîm’in diğer sûrelerinin meâl ve tefsirlerine bakılmıştır. Bu doğrultuda soruların yanıtı İsrâ ve Lokman sûrelerinde en açıklayıcı şekilde tespit edilmiştir. Adı geçen sûrelerde ki kapsam neticesinde sadece iman konusu incelenmeyip ahlâk konusuna da değinilmiştir. Yaptığımız araştırmalar neticesinde, her iki kavramın bir bütünlük içerisinde ele alındığı herhangi bir akademik çalışmaya rastlanmamıştır. Ancak benzer çalışmalar yok değildir. Bazı çalışmalar sadece imanı, bazıları ise sadece ahlâkı ele almıştır. Bu şekilde yapılan araştırmalar ise bize kaynakların yetersiz ve dağınık olduğunu göstermiştir. Bundan ötürü de her iki sûreyi ve her iki konuyu tek bir çalışmada işleme ihtiyacı doğmuştur. Buradan yola çıkarak sûrelerin sadece iman ve ahlak konularını içeren âyetlere, çalışmamızda karşılaştırmalı bir şekilde yer verilmiştir.

Âyetlerin karşılaştırmalı olarak incelenmesi sonucunda İsrâ sûresi, Peygamber Efendimizin İsrâ gecesini, İsrailoğullarının yükselme ve alçalma devirleri, yine İsrailoğullarının işledikleri hatalarından ötürü uyarılmaları, evrende yer alan tüm varlıkları Allah’ı tesbih ve tenzih ettiği, öldükten sonra dirilip ikinci hayatın başlayacağı ve onlarla ilgili deliller, Allah’ı bırakıp birtakım cisimleri ilah sayan müşrikleri kınayıp

¹Komisyon, *Kur’an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2006), 4/762.

iddialarını reddettiği, putperestlerin ısrarla istedikleri mucizenin indirilmemesinin sebebi, Hz. Adem'e meleklerin secdede bulunmaları, Allah'ın kullarına olan nimetleri, müşriklerin bir takım arzu ve istekleri, Resûlullah'a gece namaz kılması ve ibadetine devam etmesi için verilen emiri, Kur'ân-ı Kerîm'in başlı başına bir mucize olduğu, Hak ile batılın sürtüşme ve tartışması, Kur'ân-ı Kerîm'in bölümler şeklinde vahyedilmesinin hikmeti, Tevhid inancının sapasağlam ayakta durmasının lüzumu gibi konuları kapsar. Lokman sûresi ise, Hz Muhammed'in peygamberliğini ispat eden deliller, Allah'ın varlığını birliğini ispat eden belgeler, Öldürüldükten sonra yeniden dirilmenin hak olduğu, İnsanın türünün nitelikleri ışığında nasıl tekamül ettiği, suçlu ve günahkarların kıyamet günündeki tavırları, müminlerin dünyadaki tutum ve durumları gibi konuları kapsamaktadır. Bu konular ışığında biz, ilgili âyetleri tespit edip bu âyetlerin benzer ve farklı yönlerini incelemek üzere çalışmamızı ele aldık. Konunun okuyan kişiler açısından daha iyi anlaşılması için iman ve ahlâk kavramlarının temeline inip, konuyla ilgili genel bir bilgi verdikten sonra asıl mesele izah edilecektir.

1.1. İman ve Temel Ahlak Kavramları

Bu bölümde, tez başlığımızda geçen iman ve ahlak kavramlarının köküne inip ne anlama geldiklerini, kısımlarını ve şartlarını inceleyeceğiz. Sonrasında İslam düşüncesinde ahlak nazariyelerine kısaca değinip, Kur’ân-ı Kerîm’in ahlak anlayışını da açıkladıktan sonra bölümümüzü tamamlayacağız.

1.1.1. İmanın Tarifi

İman kavramı çok yönlü bir kavram olup farklı şekillerde tanımlanabilir. Bu tanımlardan her biri, aynı zamanda tanımı yapanın dini ve felsefi düşüncelerini de ortaya koymaktadır. İman sözcüğü Arap dilinde üç harfli “e-m-n” kökünden türeyen if’âl kalıbında bir mastardır. “E-m-n” kelimesi ise, güven vermek, kabullenmek ve tasdik etmek anlamlarına gelir. Kelimenin fiil hali olan âmene, “kişide korkunun kaybolması, güven hissi, güvenli olma anlamlarına gelir, aynı zamanda yalanlama ve inkarın karşıtı olarak kullanılır.”²

İman mastarının babı olan if’âl vezni, birçok özelliğe sahip olmakla birlikte, gramer itibarıyla tâdiye (geçişli) ve sayrûret (olmak, hal değiştirmek) anlamları taşıdığı için, İman kelimesi güven vermek ve güven duymak manalarında da kullanılmaktadır.³

İman kavramının terim anlamı ise yaygın olarak, “Allah’tan alıp din adına tebliğ ettiği, yine Allah tarafından gönderilen peygamberlere tasdik etmek ve onlara inanmak” şeklinde tanımlaması yapılabilir. Böyle bir inanç sahibi kişiye “mü’min”, imanla beraber sahip olduğu inancının gereklerini yerine getirmede tam bir teslimiyet gösteren kişiye ise “müslim” denilir. Türkçede kullanılan “müslüman” (müslimân) ibaresi de Farsça kurala göre müslim kelimesinin çoğuludur ve sahip olduğu imanın gereklerini yerine getiren kişi anlamına gelir.⁴

İmam Mâtürîdî de imanı, “Muhammed aleyhisselâmın Allah tarafından getirdiği kesin olarak bilinen hususlarda, kalben, şüphe götürmeyecek bir tarzda, tasdik etme, doğrulama” şeklinde tanımlar ve imanın kalbi, ruhi boyutuna dikkat çeker.⁵ “İman”

² Ebu’l-Fadl İbn Manzur, *Lisâanü’l-Arab*, (Beyrut: Daru’l- Mearif, 1956), 30.

³ Hülya Alper, *İmanın Psikolojik Yapısı*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013), 17.

⁴ Mustafa Sinanoğlu, “İman” maddesi, (İstanbul: Diyanet İslam Ansiklopedisi, 2000), 22/212.

⁵ Nüreddin es-Sâbûnî, *Mâtürîdiyye Akaidi*, Bekir Topaloğlu, (İstanbul: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 2005), 192.

* Sıdk, inanmayı ve mü’minlerin doğru sözlü oluşunu, yakın, kalbin şüpheden uzak bir imanla Allah’ı bilip huzura kavuşmasını (el- Bakara 2/4; el- Mâide 5/50), itmi’nan ise huzur bulmayı ve güven duymayı ifade eder. (el- Bakara 2/260; er- Ra’d 13/28).

mefhumu Kur'ân-ı Kerîm'de oldukça fazla yerde zikredilir. Sıdk, yakin, itmi'nan kavramları da Kur'ân'da imanla birlikte kullanılan kavramlardır.

İmanın Kur'ânî kaynakları ve esasları yanında, hadis literatüründe de imana ayrılan yer oldukça geniştir. Kütüb-i Sitte'den Sahîh-i Buhârî ile Sahîh-i Müslim'de, Tirmizî'nin el-Câmiu's-Sahîh ve Nesâî'nin es-Sünen'inde "îman" konusunda özel bölümler bulunmaktadır. Sahîh-i Müslim'de iman konusunda yaklaşık iki yüz sayfalık bir kısımda üç yüz seksen hadis rivayetinin kaydı yer almaktadır. İman konusunu ilgilendiren ve hadis kaynaklarında değişik başlıklar altında kaydedilen birçok rivayet yer almaktadır. Bu hadislerde imanının temel esasları, alâmetleri, amelle olan ilişkileri ve müminin özellikleri gibi hususlar açıklanmaktadır.⁶ İmanın dinin merkezinde yer alması ve yaşanılan dînî hayatın bu merkez itibariyle anlam ve nitelik kazanması sebebiyle kelâm ilminin en önemli hatta başta gelen konularından biri imandır. Çünkü Allah'tan gelen emir ve yasakların nihai gayesi insanların "gerçek müminler"⁷ olabilmelerini sağlamaktır.⁸

1.1.1.1. İmanın Konusu, Şartları

İmanın konusu; Kesin olarak Allah'ın gönderdiği bilinen hükümler de (zarûrât-ı dîniyye) Allah Rasûlünü onaylamaktadır. Buna göre mü'min, Hz. Peygamberin verdiği haberleri tereddütsüz kabul eden, doğruluğu ve gerçekliği hakkında şüpheyeye düşmeyip, tahkik düzeyine erişip, kalben samimi bir şekilde inanan kişidir. Dolayısıyla, kalbin tasdiki imanın özü ve hakikatidir aynı zamanda bu tasdik, imanın aslî unsurudur. Diğer yandan bilgi ile iman arasındaki münâsabet benzerdir. Her inananın neye inandığını bilmesine karşılık her bilmede inanmayı beraberinde getirmemektedir. Kişinin özgür iradesi doğrultusunda onaylaması ve itaat etmesi inanç esaslarıyla ilgili bilgiyi iman olarak ifade edebilmek için gereklidir. İman eden kişinin itaatinin ve tasdikinin samimiyeti sevap veya ceza verilmesinin ölçüsüdür. Bu sebeptendir ki dinde zorlama yoktur. Eğer zorlama olsaydı kişi gönülden inanamazdı. Allah tüm düzeni yaratıp, kuralları koyup, iman etmeyi ise kişinin tercihine bırakmıştır.

İmanın Şartları; Bu başlık altında, Ehl-i Sünnet inanç sisteminin de takarrür edip, temel ve olmazsa olmaz addedilen esasları kısaca ele alacağız.

⁶ Mustafa Sinanoğlu, "İman", 213.

⁷ Kur'ân-ı Kerîm Meâli, Elmalılı Hamdi Yazır, Hak Dini Kur'ân Dili Meali, Prof. Dr. Lütfullah Cebeci, Prof. Dr. Sadık Kılıç, (Ankara: Akçağ Yayınları, 2006), el- Enfâl , 8/2-4,74.

⁸ Mustafa Sinanoğlu, "İman", 213.

1. Kendisine has isim, sıfat ve fiillerle muttasıf olan Allah'ın mevcudiyetine ve tekliğine iman etmektir. Allah, yarattığı her şeyi ve herkesi yoktan var eden, onları yöneten, gücünün sonu olmayan yüce yaratıcıdır. *“De ki, göklerin ve yerin rabbi kimdir? De ki Allah'tır.”*⁹

2. Meleklerle inanmak. Melekler; Allah'ın nurdan yarattığı, güçlü bir kısım kullarıdır. Genel dini kabule göre istedikleri biçime girebilirler, yorulmaz, bıkmaz, daima Allah'a itaatte bulunurlar. *“Üzerinizde zaptedici melekler vardır. Onlar şerefli kâtiplerdir. İşlediklerinizi bilirler.”*¹⁰

3. Kitaplara inanmak. Allah, emir, yasak ve tüm dilediklerini insanlara ulaştırmak için peygamberleri aracılığıyla kitaplar göndermiştir. İlk peygamberlere sayfalar vasıtasıyla vahiy gönderilirken, Hazret-i Musâ, Dâvut, İsa Aleyhisselam ve Hazret-i Muhammed'e -sallâllâhu aleyhi ve sellem- gelen vahiyler ise, kitap şeklini almıştır. *“Allah bir insanla karşılıklı konuşmaz. Ancak vahiyle yahut perde arkasından konuşur yahut bir elçi (melek) gönderip izniyle dilediğini vahyeder.”*¹¹

4. Peygamberlere inanmak. Allah, emir ve yasaklarını insanlığa ulaştırmak için insanlardan bazılarını elçi olarak seçip görevlendirmiştir. *“Şüphesiz biz, her millet içinde; Allah'a kulluk edin, şeytandan kaçının diye bir elçi gönderdik.”*¹² *“Peygamberlerden kimini daha önce sana anlattık; kimini de anlatmadık.”*¹³

5. Âhiret hayatına inanmak. İnsanın dünya hayatındaki varlığının sona ermesi, müteakiben kabre konulup kıyametin kopması akabinde de kabirlerinden kalkmalarıyla başlayacak olan hayattır. Ahirette insan, dünyada yaptıklarına göre Cennet veya Cehennemdeki yerini alır ki burası onun için sonu olmayan yeni bir yaşamdır. Kur'ân-ı Kerîm'de Âhiretten söz eden birçok âyet vardır ki bunlardan birinde Allah muttakîlerin özelliklerini şöyle anlatır: *“Onlar Âhirete kesin bir kanaatle inanırlar”*¹⁴.

6. Kaderin, hayrın ve şerrin Allah'tan geldiğine inanmak. İnsanların dünya hayatında yapacaklarının Cenâb-ı Hak tarafından ezelde bilinip yazmasına 'kader' denir. Eşyanın veya olayların bu ezeli ilme uygun olarak vakti geldikçe yaratılmasına ise 'kaza' denir.

⁹ er-Ra'd 13/16.

¹⁰ el- İnfıtâr 82/10-12.

¹¹ eş- Şûrâ 42/51.

¹² en- Nahl 16/ 36.

¹³ en-Nisâ 4/164.

¹⁴ el-Bakara 2/214.

Kader, Allah'ın ilim sıfatı ile ilgilidir. Âyette şöyle buyrulur: “Allah, emrini yerine getirendir. Allah, her şey için bir ölçü koymuştur.”¹⁵ Hz. Peygamber; “Sizden hiçbir kimse yoktur ki, Allah onun Cennet veya Cehennem'deki yerini yazmış olmasın.” buyurmuştur.¹⁶ Ahlakî sorumluluk, irade hürriyeti vb. başka konulara da taalluk etmesi bakımından, son derece müşkil ve tartışmalı mevzulardan birisidir.

1.1.1.2. İmanda İstisnâ

İmanın mâhiyeti açısından caiz olup olmaması itibariye “İnşallah müminim” şeklinde söze dökülen istisna meselesi Mâtürîdîler için, iman lafzının dinde kesinlik ifade etmesi gerektiği halde kesinlik ifade etmemesi, tereddüt, kararsızlık ve belirsizlik doğurur. Bundan dolayıdır ki; inşaallah müminim demek doğru değildir. Eş'arîlere göre ise istisna, iman hakikatiyle değil; kemal ve âkıbetiyle ilgili olduğu için mümkündür.¹⁷

Mâtürîdî âlimlerinin ekseriyeti ile Eş'arîlerden Bâkılânî ve Cüveynî gibi âlimlerin bazıları imanda istisnâyı geçerli kabul etmezler. Meseleye farklı açılardan yaklaşmak farklı görüşlerin ortaya çıkmasına sebebiyet vermiştir. Konuya tasdik açısından bakanlar imanda istisnayı caiz görmemişlerdir, zira bunlara göre kalpte tasdik olunca, hakikatte de iman var demektir. İmanda asıl olan sözü kesin söylemek, “Ben, inşaallah mü'minim” diyerek istisnayı terk etmektir. Ayakta duranın “Ben, inşaallah ayaktayım”, oturanın “Ben, inşaallah oturuyorum”, yaşayanın “Ben, inşaallah hayattayım” demesi insana gülünç geldiği gibi iman esaslarını hakikaten onaylayıp bunu dile getirenin de hala “Ben, inşaallah mü'minim” demesi tutarsız ve çelişkilidir.

İmanda istisnâ, kuşkuyu da beraberinde getirir ki imanda kuşkunun yeri yoktur.¹⁸ Kişi, imanını zikrederken istisnada bulunmamalı, “Ben, gerçekten mü'minim” diye, sözü net bir form içinde ifade etmelidir.

1.1.1.3. İmanın Kısımları

İmanın ne demek olduğunu, konusunu, şartlarını, iman ile ilgili istisnayı verdikten sonra sırada iman kısımları olan “tahkîkî”, “istidlâlî” imanı açıklayıp, sonrasında yine iman çeşitlerinden olan “icmalî”, “tafsîlî” ve “taklidî iman” nedir bunlardan bahsedeceğiz.

¹⁵ et-Talâk 65/3.

¹⁶ Buhârî, *el-Camius's-Sahih*, Şuaib el-Arnâvut, Adil Mürşit, (Darü'r-Risaletü'l-Alemye,2019), Cenâiz, 83; Tefsîru sûre, 92/6.

¹⁷ Mustafa Sinanoğlu, “İman”, TDV İslam Ansiklopedisi, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları,1998),214.

¹⁸ Nesefî, *Medariku't Tenzil ve Hakikaiku't Tevil*, Sıddık Baysal, (Ankara: Bilge Yayınevi, 2016), 2/423.

Tahkîkî İman: “Hakiki iman” da denilen bu türden inanışa sahip kişilere “ârif” denilir. Âriflerin gönlüne şüphe düşmeyeceği düşünüldüğü için Peygamber imanına benzetilmiştir. İman çeşitleri içerisinde en güzel ve makbul olanıdır.

İstidlâlî İman: Farz, vacip, sünnet, müstehap, mubah, haram, mekruh ve müfsid gibi dinin hükümlerini kaynağından okuyup bunu ameline yansıtan kişilerin iman formuna verilen isimdir. İstidlâlî iman delile dayalı bir bilme eylemini içerir.

1.1.1.4. İcmâlî İman, Tafsîlî İman, Taklidî İman nedir?

İcmâlî İman: “İnanılacak hüküm ve olayların tümüne inanmak” demektir. Şehadet ve tevhit kavramları içerisinde imanın özet şekli icmalî imandır.

“Lâ ilâhe illallah Muhammedün Resûlullah (Allah'tan başka hiçbir tanrı yoktur. Muhammed O'nun elçisidir)” ifadesi tevhit kavramı, “Eşhedü enlâ ilâhe illallah ve eşhedü enne Muhammeden abdühû ve resûlüh (Ben Allah'tan başka hiçbir Tanrı olmadığına, Muhammed'in O'nun kulu ve elçisi olduğuna inanır ve tanıklık ederim)” ifadesi şehadet kavramı olarak yerini almıştır.

İslâm'ın temeli ve imanın başlangıcı ise, “kelime-i tevhid” ve “kelime-i şehâdet”tir. Allah'ı rab edinen, Allah'tan gayri tanrılar edinmeyen, Hz. Muhammed'in O'nun hem kulu ve hem de peygamberi olduğunu kabul etmiş bir kişi imanın diğer esaslarına ve Rasûlullah aracılığı ile gönderilen dinin tümüne toptan inanmış sayılır. Çünkü iman esaslarının çoğu bizlere Hz. Peygamber vasıtasıyla ulaşmış ve Peygamberin kabulü, bize ulaştırdığı dini hükümlerin de kabulü manasındadır. Burada imana konu olan hususları tek tek zikredilmediği için bu tür imana “icmâlî (genel) iman” denilmektedir. Hakiki mü'min sayılabilmek için, icmâlî iman yeterlidir ancak bununla beraber, inanılacak şeylerin ve İslâm'ı her bir hükmünün kul tarafından ayrıntılı bir şekilde bilinmesi icap eder.

Tafsîlî İman: İnanılacak şeylerin tümüne kapsamlı ve net bir şekilde inanmaya denir. Tafsîlî iman üç kademedede ele alınabilir:¹⁹

Birinci kademe: Allah'a, Hz. Muhammed'in Onun elçisi olduğuna ve âhiret gününe şüphesiz inanmaktır. Bu kademe, icmâlî imana oranla daha kapsamlıdır. Çünkü burada âhirete iman konusu da bulunmaktadır.

¹⁹ Ali Bardakoğlu-İrfan Yücel, *İslam İlmihali* 1. Cilt, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2022)

İkinci kademe: Allah'a, meleklerine, kitaplarına, peygamberlerine, âhîret gününe, öldükten sonra tekrar dirilmeye, cennet ve cehennem, sevap ve azabın varlığına, kazâ ve kadere tek tek inanmaktır. Tafsîlî imanın ikinci kademesi amentüde geçen ilkelerdir.

Üçüncü kademe: Allah tarafından bize Hz. Peygamber vasıtasıyla kesintisiz ve doğru bilgi zinciri şekliyle ulaştırılan haberlerin ve hükümlerin tümünün onaylanmasıdır. Bir başka deyişle, anlamı apaçık (muhkem) âyet ve mütevatir hadislerle sabit olan hususların tümüne tek tek, Allah ve Rasûlü'nden gelen ve emir buyurdıklarını da kapsayarak tüm detayları ile iman etmektir. Böylece namaz, oruç, hac ve diğer farzları, helâl ve haram olan davranışlarımızı bilip tüm bunların farz, helâl ve haram olduklarına gönülden iman etmek tafsîlî imanın üçüncü kademesini oluşturmaktadır.

Hiyerarşik ve fonksiyonel olarak bakıldığında müslüman olmayan bir kimse icmâlî iman ile İslâm'a girmiş olur ki bu iman üzere ölürse de sonunda cennete girer. Fakat tafsîlî iman ile inanmış müslümanın imanı hem nicelik hem nitelik bakımından yücelir, tekamüle erer ve sapasağlam bir temel üzerine oturur. Kulun, Allah'ı ve Allah'tan geleni kalpten onayladıktan sonra, Hz. Peygamber'in belirttiği emir ve yasakları tamamıyla öğrenmesi, kabullenmesi ve hayatına aktarması gerekir. Tafsîlî imanın üçüncü kademesi, olmazsa olmaz mesabesindeki zarûrât-ı diniyye denilen ve inanılmasında zorunluluk bulunan bütün inanç, ibadet, muâmelât ve ahlâk hükümlerine inanmayı içermektedir.²⁰

Taklîdî İman: Tahkiki iman yanında “Taklidi iman nedir?” sorusu da iman meselesi ile ilgili önemli konulardan biridir. Delile, bilgiye ve araştırmaya dayanmayan imana “taklidi iman” denir. Taklidi iman genellikle anne babadan kazanılan iman çeşididir. İslam toplumunda doğmuş ve yaşamış olmak taklidi imanın esas kaynağıdır. Taklidi imanın kazanılmasında çevrenin de etkisi büyüktür. Taklidi iman, görmeye ve görülenlerin hayata tatbik edilmesine dayanan bir iman türüdür.

İnsanın bilgiyi, bilginin esas kaynağı ve Allah'ın (cc) nuru olan akıldan değil; başka insanlardan alması taklîdî imandır. Bununla beraber taklidi imanın olumsuz bir şey olduğu anlaşılmalıdır. Taklîdî iman, bir delil ve hüccet olmadan inanmak demektir. Taklîdî iman da imandır. Zira taklit, tahkiki hazırlayan adımlardan biridir. Taklîdî imanın delile dayanmaması nedeniyle her zaman sarsıntıya uğraması mümkündür. Dolayısıyla

taklîdî imanın, tahkîkî imana dönüştürülmesi için çaba sarf edilmesi ve imanını kuvvetlendirilmesi gerekir.

1.1.2. Ahlakın Tarifi

Tez başlığımızın iki temel kavramı ‘iman’ ve ‘ahlak’ idi. İmanı detaylı bir şekilde yazdıktan sonra, önce ahlakın ne olduğu ile başlayıp, gayesi, bölümleri ve bazı ahlak nazariyeleri ile ahlak kavramını açıklamaya çalışacağız.

Ahlak kelimesi arapça bir kavram olup ‘hulk’ veya ‘huluk’ kelimesinin çoğuludur. Hulk; din, tabiat, huy, karakter ve seciye gibi anlamlara gelir. Anlam bakımından ‘halk’ kelimesi ile aynı köktendir. Şu kadar var ki halk (yaratma ve yaratılış) kişinin görünürdeki özellikleri için kullanılırken; ‘hulk’, bireyin içsel ve ruh dünyasına ait nitelikleri için kullanılır.²¹

Kur’ân-ı Kerîm’de “ahlak” kavramı geçmemektedir. Sadece iki şekilde tekil olarak ‘huluk’ formu kaydedilmektedir. Birincisi Hud (a.s.), kavmini azapla uyardığında Ad kavminin Hud peygambere verdikleri cevap içerisinde geçmektedir: “*Bu öncekilerin geleneğinden başka bir şey değildir.*”²²

Yani tüm bu sergiledikleri tavırlar, kendilerinden önceki atalarının da yaptıkları şeylerden ibarettir ve Ad kavmi de aynı iddiaları üzere devam etmektedir.²³

İkinci olarak da ‘hulk’ kavramı, inanmayanların Allah Rasûlü (s.a.v) hakkında divane vb. uygunsuz sözlerine yanıt ve reddiye mahiyetinde vahyedilen “*Şüphesiz sen yüce bir huluk üzerinesin.*”²⁴ âyetinde geçer ki huy, tabiat, karakter ve din manalarını ihtivâ etmektedir.²⁵

Hulk kelimesi, peygamber ve ahlak bakımından ele alındığında ve Allah’ın elçisinin yüce ahlakı Hz. Aîşe (r.ha)’ ye sorulduğunda şu cevabı vermişti: “O’nun ahlakı Kur’an’dır.”²⁶ Zira Hz Peygamber, Kur’an’ın emirlerine imtisal noktasında o kadar hassastı ki, ilahi buyruklar O’nun tabiatı haline gelmişti.²⁷

²¹ İbn Manzur, *Lisânü’l-Arab*, “Huluk” maddesi, 10/86; Zebidi, *Tacü’l Arus*, Nevaf el-Cerrah, “Huluk” maddesi, (Beyrut: Daru’s-Sadir, 1989), 25/257, Ragıb, Müfredat Yayınları, 158.

²² eş-Şuarâ 26/37.

²³ Râzi. *Mefatihü’l- Gayb*, Suat Yıldırım, (İstanbul: Huzur Yayınları, 2019), 24/158.

²⁴ el-Kalem 68/4.

²⁵ Kurtubî, *El-Cami’li Ahkami’l Kur’ân*, Süleyman Uludağ, (Kahire: Darü’l-Afaki’l-Arabiyye, 2006), 13/148; Razi, *Mefatihü’l- Gayb*, Suat Yıldırım, 29/80.

²⁶ Müslim b Haccac, *Camiu’s-Sahih*, (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2014), Salattü’l Müsafirin, 139.

²⁷ İbn Kesir- Ebu’l Fida, *Tefsiru’l Kur’ani’l Azim*, (İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984), 8/215.

Ahlak kavramının hadis-i şeriflerde nasıl kullanıldığına baktığımızda ise, hem ‘ahlak’ hem de ‘huluk’ ifadesinin geçtiğini görebiliriz.: Bu duruma şöyle bir örnek de gösterebiliriz: “Müminlerin iman yönünden en mükemmeli ahlak açısından en iyi olanıdır.”²⁸

İbn Mesud (r.a)’ın rivayetine göre Hz Peygamber ahlak ile alakalı şu özlü açıklamaları yapmıştır: “Ey Allah’ım, yaratılışımı (halk) tastamam yaptığın gibi ahlakımı (hulk) da öyle güzelleştir.”²⁹ “Mizana konan hiçbir şey ahlak güzelliğinden daha ağır olamaz. Ayrıca güzel ahlak sahibi, bu ahlakıyla namaz kılan ve oruç tutanın derecesine ulaşır.”³⁰ “Her nerede olursan ol Allah’tan kork! Bir kötülüğün peşinden iyilik yap ki o, onu yok etsin. İnsanlara güzel ahlakla muamele et.”³¹

“İnanan bir erkek inanan eşine kızmasın. Kötü huyu varsa iyi huyu da olur.”³² “Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim.”³³ “Allah’ım ayrılıktan, ikiyüzlülükten ve kötü ahlaktan sana sığınırım. Allah’ım! Beni güzel ahlaka ulaştır, zira insanı güzel ahlaka Sen’den başka kimse ulaştıramaz. Kötü huyları da benden uzaklaştır.”³⁴ “Haklı bile olsa çekişmeyi bırakan kimseye, cennetin avlusunda bir köşk verileceğine, şakadan da olsa yalanı terk eden kimseye, cennetin en yüksek yerinde bir köşk verileceğine ben kefilim.”³⁵

Görüldüğü gibi ‘ahlak kavramı’ kişinin kalbî davranışlarından itibaren ufacık zahiri eylemlerine değin kapsayıcı bir yol ihtiva etmektedir. Ayrıca, ferdin yaratılıştan getirdiği özellikleri (mizacının) üzerine temellendirilen ve adeta iyi alışkanlıklarının inkişafı ile kazanılan ikinci bir fitrat gibidir. Buna insanların ‘kurucu şahsiyeti ve kimliği’ diyebiliriz. Burada kaydettiğimiz malumata Kur’ân-ı Kerîm sarıh bir biçimde yer vermiştir: “*Ona bozukluğunu ve korunmasını (isyanını ve itaatini) ilham edene and olsun ki nefisini temizleyen saadete ermiş, onu kirletip örten ziyana uğramıştır.*”³⁶

²⁸ Ebu Davud, *Sünenü Ebî Dâvûd*, Kemal Yusuf El-Hüt, (Beyrut: Müessesetü’l Kütübî’s Sekafiyye, 1409/1988), 15.

²⁹ Ahmed b Hanbel, *Müsnedü’l İmam Ahmed b. Hanbel*, (Darü’r- Risaletü’l-Alemiyye, ty.), 1/403.

³⁰ Tirmizi, *Camiu’s Sahih*, Halid Abdülgani Mahfuz, (Darü’l Kütübî’l İlmiyye Birr, ty.), 62.

³¹ Tirmizi, Birr,55, Ebu Muhammed Darimi, *Es-Sünen*, Prof. Dr. Abdullah Aydınli, (Dimaşk: Madve Yayınları, ty.), “Rekaik”,74.

³² Müslim b. Haccac el-Kuşeyri, *Sahih-i Müslim*, Mehmed Sofuoğlu, (İstanbul: İrfan Yayıncılık, tarih), “Rada”,61.

³³ Malik b Enes, *el Muvatta*, Ahmed Muhtar Büyükçınar, Vecdi Akyüz, Ahmed Arpa, Durak Pusmaz, Abdullah Yücel, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), “Hüsnu’l-hulk”,1.

³⁴Ebu Abdırrahman Nesai, *Sünen*, “İstiaze”, (İstanbul: Ocak Yayınları, 2019), 21.

³⁵ Ebu Davud Süleyman b. Eş’as Es-Sicistâni, *Kitabü’l Edeb*, (İstanbul: Şamil Yayınları, 2013), 7.

³⁶ eş- Şems 91/8,9,10.

1.1.2.1. Ahlak İlmi ve Konusu

Gazzâlî için tıp, nasıl beden sağlığı ilmi ise; ahlak da ruh sağlığı ilmidir. Bu ilim sayesinde ki insan ruhunu, psişik bütünlüğünü kötü alışkanlıklardan arındırmak ve onu faziletlerle donatmak sûretiyle ebedi hayatını kazanma imkanını elde eder.³⁷ Kâtip Çelebi ise: “Ahlak ilmi, ameli hikmetin bir bölümüdür” der. Yine Kâtip Çelebi’nin aktardığı diğer bir tanıma göre “ahlak ilmi, faziletler ve reziletler ilmi olup nefsi faziletlerle bezeme ve reziletlerden kurtarma yollarını gösterir.”³⁸ Çağrıcı’ya göre ise: “Ahlak ilmi, ahlaki fail olan insanın Âhlakî faaliyetlerini tetkik ve tahlil eden iyi ve kötünün nelerden ibaret olduğunu araştıran, insanın yapmakla yükümlü olduğu vazifeleri ve uymak zorunda bulunduğu kaideleri bildiren bir ilimdir.”³⁹

Ahlak ilminin konusu ise, ahlaka sağlam bir zemin oluşturmak üzere, bireyin akıl, irade, vicdan gibi vasıfları ile öfke, şehvet vb. duygularının ve bunların neticelerinin tahlili, insanın davranışlarına atfedilen değerlerin mahiyeti ve kaynağının araştırılmasıdır.

Kur’ân-ı Kerîm’de ahlakın konusuna dair birçok âyet vardır. Burada konumuzu açıklayıcı mahiyette birkaçını zikrederim: “*Biz insanı en güzel biçimde yarattık. Sonra onu aşağıların aşağısına çevirdik. Yalnız inanıp iyi şeyler yapanlar müstesna. Onlar için kesintisiz bir mükafat vardır.*”⁴⁰ “*Nefse ve ona birtakım faaliyetler verip iyilik ve kötülük hisleri ilham edene yemin ederim ki nefsini kötülükten arındıran kurtuluşa ermiştir. Onu kötülüklerle gömen de ziyan etmiştir.*”⁴¹

1.1.2.2. Ahlakın Gayesi ve Bölümleri

Kâinatta her şey bir ahenk ve uyum içinde kendine has hayat çizgisinde yol alıp gitmektedir. Hiçbir şey manasız ve gereksiz değildir. Her şeyin kendine ait bir vazifesi ve gayesi vardır. Bu varlık mozağinde insanın da gayesi vardır ve bu da ilahi iradenin tespit ettiği mükemmel çizgiyi yakalamasıdır. Hz. Peygamber (s.a.v) ise ahlakın gayesini “Ben ahlakî güzellikleri tamamlamak için gönderildim”⁴² buyurarak açıklamıştır. Kısaca belirtmek gerekirse bu ilim bize iyi ve kötü hususunda bilgilendirmeyi, beşer olarak

³⁷ Gazzali, *İhyau Ulumu'd Din*, Ahmed Serdaroğlu, (İstanbul: Bedir Yayınları, 1974), 3/77.

³⁸ Kâtip Çelebi, *Keşfü'z Zünûn an Esami'l Kütüb ve'l Fünûn*, Rüştü Balcı, (İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2007), 1/135.

³⁹ Mustafa Çağrıcı, *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı*, (İstanbul: Ensar Yayınları, 1985), 21; İhsan Turgut, *Felsefenin Temel Sorunları*, (İzmir: Akademi Kitabevi Yayınları, 1991), 152.

⁴⁰ et- Tîn 95/4,5,6.

⁴¹ eş-Şems 91/7,8,9,10.

⁴² İmam Malik, *Muvatta*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), “Hüsni'l-hulk”, 8.

uymamız gereken kanun ve kaideleri yani vazifeleri açıklamayı, muazzam bir fert ve cemiyet oluşturmaya ve neticesinde de ilahi saadete nail olmayı gaye edinir.⁴³

Ahlak ilminin ihtiva ettiği hususlar gözden geçirildiğinde iki temel özellik dikkat çekmektedir. Birincisi; kişinin davranışlarının temelinde yatan insandaki bazı kabiliyetler ve davranışların değerini inceleyen bölümdür ki ‘nazarî ahlak’ ismini veriyoruz. ‘Ahlak felsefesi’ de dediğimiz bu kısım; irade hürriyeti, vazife, sorumluluk ve müeyyide gibi kavramlardan bahsetmektedir.⁴⁴ Batıda buna ‘etik ahlak’ denilmektedir.

Nazarî ahlakın tespit ettiği şeylerin hayata aktarılmasından bahseden ameli ahlak ise bir vazifeler ilmidir.⁴⁵ Bu vazifeleri de biz, özetle dört noktada toplayabiliriz: a) Allah ve Rasûlüne karşı vazifeler, b) Ferdi vazifeler, c) Ailevi vazifeler, d) İhtimai vazifeler.⁴⁶

Temel kavramımız olan Ahlak’ı bu şekilde genel çerçeveleri ile anlatarak tamamlayıp, konumuzla alakalı olacak şekilde İslam düşüncesinde ve Kur’an’da ahlak anlayışından bahsederek bu hususu daha iyi anlamayı sağlayabiliriz.

1.1.3. İslam Düşüncesinde Ahlak Nazariyeleri

Konumuzu ilgilendirdiği kadarıyla, Müslüman mütefekkirlerdeki ahlak düşüncesine baktığımızda iki belirgin anlayışa görülmektedir. Bunlar: A) Felsefi Ahlak B) Tasavvufi Ahlak

1.1.3.1. Felsefi Ahlak

Bu görüşü Farabi, İbn Sînâ ve İbn Rüşd gibi düşünürlerle kelamcılarının bazıları temsil etmektedirler. Bu alimler Yunan filozoflarının ahlak görüşlerinden yararlanarak bunu İslâmî mahiyet adı altında kendi ilmî sistemlerine koymuşlar ve açıklamışlardır.⁴⁷ İslâm ahlak düşüncesinde Aristoteles’ten etkilenen ve bu etkiyi birebir gösteren alim ise, İbn Miskeveyh’tir. Nitekim ifade edildiğine göre, Aristo’nun “*Nikohamas’a Ahlak*” adlı kitabı ile İbn Miskeveyh’in “*Tezhibü’l Ahlak*” isimli eserini karşılaştıran herkes bu etkilenmeyi açıkça görecektir.⁴⁸ Akli eğilimin genel karakteri ve âhlakî prensipleri, açıklama yapmak ve akıl ile takviye etmektir. Ayrıca bu anlayış, Âhlakî faziletleri dört ana fazilet etrafında bir araya getirir. Bunlar da hikmet, şecaat, iffet ve adalettir. Buna

⁴³ Ali Turgut, *Kur’an’ı Kerim’e Göre Ahlak Esasları*, (İstanbul: Şamil Yayınevi, 1980), 18; Çağrı, Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı, 22.

⁴⁴ Mehmet Yaşar Kandemir, *İslam Ahlakı*, (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000), 31.

⁴⁵ Çağrı, *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı*, 24.

⁴⁶ Osman Pazarlı, *İslamda Ahlak*, (Ankara: Remzi Kitabevi, 1980), 240.

⁴⁷ Pazarlı, *İslamda Ahlak*, 142; Mikdat Yalçın, *el İtticahü’l-Âhlakî*, (yy.,ty.), 43.

⁴⁸ Mikdat, *el İtticahü’l-Âhlakî*, 186.

göre faziletin esası hikmet ve aklın gerektirdiği şekilde eylemde bulunmaktır. Bu yaklaşım Mu'tezile mezhebinde de net bir şekilde görülmektedir.⁴⁹

İslâm felsefesindeki Yunan felsefesinden iktibas edilen “rasyonalizm” kavramı, filozofların ahlaka dair temel düşüncelerinde de kendisini gösterir. Ancak bilgiye tutku ve kendini daha iyi tanıma bağlamında değerlendirilecek olan bu yabancı tesirler İslam filozoflarını -bir kısım istisnalar hariç- Kitap ve Sünnet'in belirleyici ve genel esprisinin dışına çıkarmış değildir.⁵⁰

1.1.3.2. Tasavvufî Ahlak

“Tasavvuf, her iyi huyu edinmek ve her kötü huydan sıyrılıp çıkmaktır.” Bu fikri özellikle tasavvuf ehli insanlar savunmaktadır.⁵¹ Burada ahlak, tasavvufun en önemli mevzularından biridir. Bunu tasavvufî ahlak olarak tarif edenler de vardır. “Tasavvuf, her iyi huyu edinmek ve her kötü huydan sıyrılıp çıkmaktır.”⁵²

Ahlakî nazariye olarak bu düşüncenin ana hatlarını oluşturan Tasavvuf'un tanımlarını üç ana başlıkta birleştirebiliriz.

- 1) İlahi emir ve yasaklara teslimiyet.
- 2) Allah ve Rasûlünün ahlakı ile süslenmek.
- 3) Allah'tan başka her şeyden (mâsivâ)dan uzak olmak.⁵³

Bu ahlak anlayışının ayırıcı özelliği onun bir “cür'et ahlakı”⁵⁴ değil, kelimenin tam anlamıyla bir vazgeçiş, istememe, zühd ahlakı oluşudur.

Bir bakış açısına göre ise bu düşüncenin ahlak anlayışı şu noktalarda billurlaşır:

- 1) Bâtınî (iç) alemi ıslah için fazla gayret göstermek.
- 2) Bütün fiilleri Allah rızası için yapmak, beşeri istekleri geride bırakıp Allah'ın emrini yerine getirmekte ilahi irade yaşamını sürdürmek.
- 3) İnsanlar arasında sevgi ve kardeşlik bağlarını geliştirmek, bu hususlarda azimli biçimde gerekirse kendinden ödün bile vererek çalışmak.

⁴⁹ Mikdat, *el İtticahü'l-Âhlakî*, 44.

⁵⁰ Çağrı, *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı*, 81.

⁵¹ Mikdat Yalçın, *İman ve Ahlakın Hayati Değerleri*, (İstanbul: Hikmet Yayınları, 1981), 187.

⁵² Kuşeyrî, *er-Risâletü'l-Kuşeyriye*, Süleyman Uludağ, (İstanbul: Dergah Yayınları, 2021), 138.

⁵³ Selçuk Eraydın, *Tasavvuf ve Tarikatlar*, (İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2016), 43.

⁵⁴ Çağrı, *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı*, 73.

4) Dünyada zühdü tercih edip hayatta darlık ve sıkıntıya katlanmaya alışmak, ameli ahlaka nazari ahlaktan fazla ehemmiyet vermek.

5) Her türlü hal ve şartlarda şahsiyeti muhafazada tam bir sebat göstermek.⁵⁵

1.1.4. Kur'ân-ı Kerîm'in Ahlak Anlayışı

İslam'a göre ahlakın temel ve birincil kaynağı vahiydir. Bu da Kur'ân-ı Kerîm ve Sünnet-i Seniyye demektir.⁵⁶ Yani olumlu ve olumsuz ahlakî davranışların neler olduğunu, öncelikle bu kaynaklarda araştırmalıyız. Bu hususu iki hadisle biraz açalım: Hz. Aişe (r.a) 'ye Allah'ın elçisinin ahlakı sorulduğunda şöyle cevap vermiştir: "O'nun ahlakı Kur'ân'dır".⁵⁷ Yine Peygamber (s.a.v): "Ben güzel ahlakı tamamlamak için gönderildim"⁵⁸ O halde Kur'ân'ın ve sünnetin anlaşılıp hayata aktarılması, İslam ahlakını hem teorik hem de uygulamalı örneklik bakımından kazanmak demektir. Her iki esas da İslam ahlakının temel kaynaklarıdır. "*Allah ve Peygamberi bir şeye hükmettiği zaman, inanan erkek ve kadına artık işlerinde başka yolu seçmek yaraşmaz. Allah'a ve Peygambere baş kaldıran şüphesiz apaçık bir şekilde sapmış olur*"⁵⁹ anlamındaki âyet-i kerime de vahyin kaynaklığını açık bir şekilde ortaya koymaktadır.

Toplumun yaşantısı baz alınarak içinde bulunduğumuz çevre, bize ahlakî fiil olarak değişik şeyler emredebilir. Ancak bu vazifelerin vahiy ile zıtlaşmaması gerekir. Bu durum Kur'ân-ı Kerîm'de, "*Onlara: 'Allah'ın indirdiğine uyun'* denilince '*Hayır atalarımızdan gördüğümüze uyarız'* derler; '*Ya ataları bir şey akıl edemeyen ve doğru yolda olmayan kimseler idiyseler?*'",⁶⁰ "*Eğer ana baba seni bir şeyi körü körüne bana ortak koşman için zorlarsa o zaman onlara itaat etme.*"⁶¹ Buyurularak bu husus vurgulanmıştır. Ayrıca İslâm ahlakında, toplumun müspet ve menfî yönünü şu âyet yeterli bir şekilde özetlemektedir: "*Sabah-akşam Rabblerinin rızasını dileyerek, O'na yalvaranlarla beraber sen de sabret. Dünya hayatının güzelliklerinin isteyerek gözlerini o kimselerden ayırma. Bizi anmasını kendisine unutturduğumuz ve işinde aşırı giderek hevesine uyan kimseye uyma.*"⁶²

⁵⁵ Yalçın, *el-İçtihadü'l Âhlakî*, 46; *İman ve Ahlakın Hayati Değerleri*, 190.

⁵⁶ Draz, *Kur'an Ahlakı*, Emrullah Yüksel, Ünver Günay, (İstanbul: İz Yayıncılık, 2009), 11-20; Pazarlı, *İslamda Ahlak*, 60-61.

⁵⁷ Müslim, *Camii's-Sahih*, Mehmet Sofuoğlu (İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2014), Salattü'l Müsafirin, 139.

⁵⁸ Malik b Enes, *Muvatta*, "Hüsnu'l Hulk".

⁵⁹ el- Ahzâb 33/36.

⁶⁰ el- Bakara 2/170.

⁶¹ el- Kehf 18/28.

⁶² el-Kehf 18/28.

2. İSRÂ VE LOKMAN SÛRELERİNİN TANITIMI

Tezimizin ikinci bölümünde kavramlardan çıkıp sûrelerle ilgili detaylı bilgilere yer vereceğiz. Bu bilgilerde ise sırasıyla; sûrelerin kelime anlamını, mushafta ki yerlerini, mekkî ve medenî oluşlarını, âyet, kelime ve harf fasılalarını, nüzul sebepleri ve muhtevalarını inceleyeceğiz.

2.1. Sûrelerin Tanımları

İsrâ sûresi; Resmi Osmanî olan elimizdeki Mushaflarda 17. sûre olarak Nahl sûresinden sonra, Kehf sûresinde önce yer alır. Nüzul sırasına göre Kur'an'da 50.sûredir. Kasas sûresinden sonra, Yûnus sûresinden önce inmiştir.

Lokman sûresi; Resmi Osmanî olan elimizdeki Mushaflarda 31. sûre olarak Rum sûresinden sonra, Secde sûresinden önce yer alır. Nüzul sırasına göre ise Kur'an'da 57. sûredir. Saffat sûresinden sonra, Sebe sûresinden önce inmiştir.⁶³

2.1.1. Sûrelerin İsimleri ve Mushafta ki Yerleri

“İsrâ” kelimesi, Hz. Peygamber'in mi'rac öncesinde Mescid-i Harâm'dan Mescid-i Aksâ'ya geçişini anlatan terimdir.⁶⁴

Lokman: Lukmân kavramının ise Süryânîce veya İbrânîce olduğu ifade edilmektedir.⁶⁵ Kur'an'da Lokman hakkında bilgiler, aynı adı taşıyan sûrede onun iki defa ismen söylenmesinden ve oğluna verdiği bazı nasihatların aktarılmasından ibarettir.⁶⁶

Sûrenin ismi ise 12 ve 13. âyetlerde kendisinden bahsedilen “Lokman (a.s) dan gelmektedir. Sûre Hz. Lokman'dan dolayı bu ismi almıştır.⁶⁷

2.1.2. Mekkî ve Medenî Oluşları Bakımından İsrâ ve Lokman Sûreleri

İsrâ Sûresi: İsrâ sûresinin hepsinin Mekke'de indiği bilgisinin yanı sıra bazı âyetlerinin Medine'de inmiş olduğu bilgisi de vardır. Buna göre: Kur'an Yolu Tefsiri'nde İbn Âşûr (1879-1973)'un görüşüne yer verilerek sûrenin tamamının Mekkî olduğuna yer

⁶³ İtkan Süyûtî, *El İtkan fi Ulumi'l Kur'an*, Hüseyin Avni Çelik, (İstanbul: Madve Yayınları, 2002), 1/31; Bedreddin Zerkeşi, *el-Burhan fi Ulumi'i Kur'an*, Mustafa Abdülkadir Ata, (Darü'l Kütübü'l İlmiyye, 2001), 1/193.

⁶⁴ Kamil Yaşaroğlu, “İsra” TDV İslam Ansiklopedisi, (Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, ty.) 177.

⁶⁵ Fîrûzâbâdî, *Tenviru'l Mikbâs min Tefsir-i İbn Abbas*, Cevher Caduk, (İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2016), 6, 90.

⁶⁶ Lokmân 31/12-19.

⁶⁷ Cemaleddin Kasimi, *Mehanisü't -Te'vil*, Muhammed Fuat Abdülbâki, (Kahire: Daru'l İhyai'l Kutubi'l-Arabiyye, 1957), 13/4792.

verilmekle birlikte⁶⁸ 26, 32-33, 60, 73, 74, 80, 107-111'inci âyetleri hakkında da Medine'de indiği fikrinde bulunanların varlığından da haber verilmektedir.⁶⁹

Katâde'den rivayet edildiğine göreyse; 73'ten 81'inci âyete kadar sekiz âyet Medenî âyetlerdir.⁷⁰ İbn Abbas (ö. 68/687)'tan yapılan rivayete göre ise sadece 73 ve 76. âyetler Medenî'dir.⁷¹ Sadece 60. âyetin Medenî olduğunu söyleyenlerin olduğu da söylenir.⁷² Celâleyn Tefsîri'nde ise 26, 33, 57, 73-80'inci âyetlerin Medenî olduğu ifade edilir.⁷³ Sadece 76'ncı âyetten 80'inci âyete kadarki âyetlerin Medenî olduğu görüşü de bulunmaktadır.⁷⁴ Bu farklı rivayetler incelendiğinde yaklaşık olarak surenin 18 âyetinin Medine'de nazil olduğu ifade edilebilir.

Lokman Sûresi: Lokman sûresi müfessirlerin çoğuna göre Mekke'de nazil olmuştur. Bu durum İbn Abbas'tan nakledilen bir rivayete dayanmaktadır.⁷⁵

Katâde ve Ata b. Yesâr'a isnat edilen diğer bir rivayete göre de 28. ve 29. âyetler Medine'de nazil olmuştur.⁷⁶ Buna karşın, Hasân-ı Basri'ye izafe edilen bir diğer rivayete göre ise 4. âyet Medine'de nazil olmuştur.⁷⁷

Bir diğer rivayette Ebu Cafer en-Nahas'a ait olup, ona göre de 27, 28 ve 29. âyetler Medeni'dir.⁷⁸

Sırayla kayıt altına aldığımız rivayetleri incelersek: Öncelikle ifade edilen surenin Mekkî olması Beyhakî, Zerkeşî gibi birçok müfessirin kabullendiği bir nakildir. Nitekim İbn Kesir'de dayandıkları rivayetin daha meşhur olduğunu bu görüşü destekleyerek ifade etmektedir.

İkinci olarak zikredilen rivayette ismi geçen Katâde'den aynı âyetin Mekke'de indiğine delil kabul edilen bir rivayet de Taberî tarafından kaydedilmektedir. Bu ise aynı kişiden farklı rivayetlerin nakledildiğini göstermektedir. Bu görüşü benimsemiye mahiyetindeki

⁶⁸ Hayreddin Karaman vd., *Kur'ân Yolu*, (Ankara: Diyanet Vakfı Yayınları, 2007), 3/456.

⁶⁹ Karaman ve Çağrı, , 3/456.

⁷⁰ Elmalılı Hamdi Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, (İstanbul: Azim Yayınları, 2020), 457.

⁷¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 457

⁷² Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 457.

⁷³ Celâluddîn Muhammed ibn Ahmet ibn Muhammed el-Mahallî-Celâluddîn Abdurrahman ibn Ebi Bekr es-Suyûtî, *Tefsîru 'l-Celâleyni*, (Beirut: Dâru ibn Kesîr, 2005), 281.

⁷⁴ Fahrüddîn Muhammed b. Ömer b. Hüseyin er-Râzî, *Tefsîru 'l-Fahri'r-Râzî*, (Beirut: Dâru'l-Fikr, 1981), 20/146.

⁷⁵ Ahmed b Hüseyin Beyhaki, *Delailü'n-Nübüvve*, (Beirut: Darü'l Kutubül İlmiyye, 1985), 7/142.

⁷⁶ Şihabüddîn Alusi, *Ruhu'l Meani*, (İstanbul: Beka Yayınları,2022), 21/64.

⁷⁷ Ali bin Muhammed Maverdi, *en-Nuket ve'l-Uyun*, (Beirut: Darul Kutubil İlmiyye, 2012), 4/326.

⁷⁸ Ebu Ca'fer En-Nahas, *Kitabü'n Nasih ve'l Mensuh fi'l Kur'an*, (Beirut: yy.,1989), 205.

rivayetlerden birisi İbn Abbas'tan nakledilmektedir ki, aynı zattan ilk görüşü destekleyici başka bir rivayeti de yukarıda belirtmiştik.

Son olarak Hasân-ı Basri'ye ait rivayet Buhârî'nin'de Sahih'ine almış olduğu namazın Mekke'de İsrâ gecesinde farz kılındığına dair sahih rivayete ters düştüğü için, Âlusi tarafından tenkit edilmiş, ancak tevil edilebileceği söylenmiştir. Çağdaş müfessirlerden Süleyman Ateş ise tefsirinde “Âyetlerin konuya bağlılığı bu rivayetleri şüpheli kılar.” demek suretiyle tamamının Mekkî olduğuna meyletmektedir.⁷⁹

2.1.3. Sûrelerin Âyet, Kelime, Harf Sayıları ve Fasılaları

İsrâ sûresinin âyet sayısı net olmayıp çoğunluğun kabul ettiği görüşe göre 111 olup, fasılaları ra ve elif harfleridir.⁸⁰

Kelimelerinin sayısı 1560 olup, harflerin sayısı ise 6440'tır.

Lokman sûresinin âyetlerinin sayısı, Mekke ve Medineli kurra (İbn Kesir ve Nafi)'ya göre 33'tür. Diğerlerine (Şam, Basra ve Kufe) göre ise 34'tür. Kelimelerin sayısı 548, harflerin sayısı ise 2110'dur. Fasılaları zı, ra, nun, dal ve mim harflerinden oluşmaktadır.⁸¹

2.1.4. Sûrelerin Nüzûl Sebepleri

İsrâ Sûresi: Sûrenin ilk âyeti, bu sûrenin göğe yükseliş anlamındaki Miraç hadisesi esnasında nâzil olduğunu anlatmaktadır. Olay şöyle anlatılır ki; Rasûlullah (a.s.) Kureyşlilere, gerçekleşmiş olan İsrâ olayından bahsetti. Bunun üzerine Yüce Allah bu buyrukları onlar da onu yalanlayınca onu tasdik etmek üzere indirdi. Peygamber (a.s.), İsrâ ile Mirâc'dan döndükten sonra Mescid-i Haram'a çıktı ve durumu Kureyş'e anlattı. Böyle bir olayın imkânsız olabileceği düşüncesi onları şaşkına çevirdi. Hatta Hz. Peygamber'e iman edenlerden dinden dönenler dahi oldu. Ebu Bekir (r.a.)'e kimileri bu olayı sorunca o da: "Eğer böyle demişse elbette doğru söylemiştir. Şüphesiz ben onun bunun ötesindeki şeylerde de doğru söylediğini kabul ediyorum" demiştir. Bundandır ki Hz. Ebu Bekir'e (çok doğrulayıcı anlamında) "es-Sıddîk" mahlası takıldı. Beyt-i Makdis'e yolculuk yapanlardan kimileri ise, onu denemek amacıyla, oranın özelliklerini Hz. Peygamberden tasvir etmesini talep ettiler. Beyt-i Makdis, Hz. Peygamberin gözünün önüne serildi, o da ona bakarak Mescid'i onlara tasvir etti. Bu defa da yoldaki kervanların halinden haber vermesini istediler. Hz. Peygamber onlara istedikleri bilgileri verdi ve

⁷⁹ Süleyman Ateş, *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*, (İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991), 7/53.

⁸⁰ Kamil Yaşaroğlu, “İsrâ” maddesi, (Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi), 177.

⁸¹ Alaaddin Ali b Muhammed Hazin, *Lubabu't-Tevil*, (Mısır: Çağrı Yayınları, 1979), 5/213; Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 6/3836.

şöyle dedi: “Muhtemelen filan gün güneşin doğuşu ile birlikte önlerinde siyaha çalan bir deve bulunduğu halde geleceklerdir, es-Seniyye denilen yere deve kervanlarını beklemek üzere çıktılar”. Nitekim Hz. Peygamberin bildirdiği biçimde kervanın geldiğine şahit oldular. Ne var ki buna rağmen imana yönelmediler: "*Bu olsa olsa apaçık bir sihirdir.*" dediler.⁸² Kaynaklarda var olan bilgilere göre bu anlatılan olay Hicretten bir yıl önce meydana gelmiş olabilir. Sûre de adını hem birinci ayette zikredilen hem de nüzul sebebi olan bu olaydan almıştır.

Lokman Sûresi: Sûre, 12 ve 19. âyetlerde, oğluna aktardığı nasihatleri anlatan “Lokman el Hâkim” aracılığıyla bu isim verilmiştir. Aynı zamanda, Kureyş’in Hz. Lokman’ın zâtı, oğluna öğütleri ve çocuklarının kendisine gösterdikleri saygı hakkında Hz Peygamber’e soru sormaları üzerine nazil olmuştur.⁸³

Konu tahkik edildiğinde anlaşılır ki, bu sûre, İslam’a daveti engellemek için zulmün başladığı ve bu amaçla türlü dalaverelerin döndüğü ancak şiddetin en uç noktaya varmadığı zamanda nazil olmuştur. Genç mühtedilere, her ne kadar anne-baba hakkı Allah’a itaatten hemen sonra geliyorsa da eğer onlar kendilerini İslam’ı kabulden men edip, şirk ve putperestliği dönmeleri için dayandırıyorlarsa onları dinlememeleri gerektiğinin anlatıldığı 14-15. âyetlerde bu duruma hitap etmektedir. Sûre; konu itibarıyla de şirkin anlamsızlığı ve saçmalığından, tevhidin gerçekliği ve aklî oluşundan bahseder.

2.1.5. Sûrelerin Muhtevaları

İsrâ Sûresi: Sûreyi beş bölüm halinde incelemek mümkündür:

Birinci bölümde (âyet 1-22) hicretin yaklaşık bir yıl evvelinde vuku bulan İsrâ hadisesinden bahsedilerek Allah’ın, ayırıcı özelliklerini göstermek için kulunu (Hz. Muhammed) bir gece Mescid-i Harâm’dan Mescid-i Aksâ’ya götürdüğü belirtilmektedir. Daha sonra İsrailoğulları’nın başlarına gelen felaketlere ve oluşturdukları iki karışıklığa işaret edilir. Kaynaklarda, İsrailoğulları’nın fesat dönemleri diye adlandırılan bu olaylardan ilkinin kendilerine gönderilen peygamberlerden Yeremya’yı öldürmeleri ya da hapsetmeleri, ikincisinin de Hz. Yahyâ’yı öldürmeleri ve Hz. İsrâ’yı öldürmeye karar vermeleri olduğu aktarılmaktadır. Bu âyetlerde, Mekkeli müşriklere İsrailoğulları’nın

⁸² Vehbe Zuhayli, *et-Tefsîrû'l-Münir*, Nureddin Yıldız, Dr. Ahmed Efe, Beşir Eryarsoy, (İstanbul: Risale Yayınları, 2011), 8/11-12.

⁸³ Ebu Hayyan, *Bahru'l -Muhît fi't-Tefsîr*, Adil Ahmet Abdülmevcud, Ali Muhammed Muavviz, (Beyrut: Darül Kütübil İlmîyye, 2010), 7/183; Mustafa Meraği, *Tefsîru'l Meraği*, (Beyrut: Darü'l Kütübil İlmîyye, 1974), 21/71.

yaşadığı hadiselerden akıl almaları ikazında bulunulmakla birlikte, Kur'ân'daki kıssaların genel anlatımına ek olarak bütün kulların ibret almaları amacının gözetildiği de söylenebilir. Aynı bölümde kişinin hayır gibi şerri de istediği, her kulun yaptığı davranışlarının kıyamet gününde karşısına sergileneceği, bir kimsenin başkasının günahını yüklenmeyeceği, dünya ve âhireti isteyenlerin karşılıklarını alacakları ifade edilir.

Sûrenin ikinci bölümünde (âyet 23-39) sadece Allah'a kulluk etme, anaya babaya iyi davranma, akrabaya ve yoksullara haklarını verme, cimrilikten ve israftan kaçınma vb. konulara dikkat çekilerek bunlara özelliklere uymayanların ayıplanacağı belirtilmiştir. Sosyal hayatımızda bu ilkeler önemsendiği takdirde yardımlaşma ve kardeşlik bağlarının gelişerek güven ve huzur ortamı meydana gelecektir. Bu bölümde; yoksulluk endişesiyle çocukların öldürülmemesi, mağdur edilmemesi, zinadan uzak kalınması, Allah'ın yasakladığı cana haksız yere zarar verilmemesi, haksızlıkla öldürülen kimsenin ailesinin de fazla ileri gidip hukuk dışına çıkmamasına yer verilmiştir. Bununla beraber, yetim malına dokunulmaması, ölçü ve tartıda hile yapılmaması, kişinin bilmediği olayları araştırmaması ve yeryüzünde kibirle dolaşılması gerektiği belirtilerek bu davranışların Allah indinde kerih olduğu haber verilmiştir.

Âyetlerde, toplum ahlakını zedeleyecek davranışların yok edilmesi amaçlanarak evin geçimini sağlayamama korkusuyla çocukları katletme ve intikam için ölen kimsenin yakınlarının katilin yakınlarını da öldürmeleri geleneğine karşı çıkılmış, böylece toplumda can güvenliğinin temeline yönelik esaslar belirtilmiştir. Bu emir ve yasakların, Tevrat'ta yer alan on emirle paralellik arz etmesi Kur'ân'ın Tevrat'ı doğruladığına işaret etmekte olup İbn Abbas'ın bu on sekiz âyetin (âyet 23-40) Hz. Mûsâ'nın levhalarında da bulunduğunu söylediği nakledilmiştir.

Üçüncü bölüm (âyet 40-60), tevhid inancını niteleyen ifadelerle başlar. Allah'a melekler üzerinden kız evlât isnat edenler ve Allah dışındaki ilahları ortak koşanlar ayıplanır. Sonra da göklerde ve yerde her ne varsa Allah'ı tesbih ettiği vurgulanmıştır. Hz. Peygamber'e hitap edilerek kendisinin Kur'ân okuduğu vakitlerde, kendisiyle inanmayanlar arasına gizli bir perde çekildiği, kalplerine onu anlamalarına engel olacak kılıflar ve kulaklarına da ağırlık konulduğu, Allah anıldığında onların dinlemeyerek arkalarını dönüp gittikleri ve Resûl-i Ekrem'i büyülenmiş birisi gibi kabul ettikleri belirtilmiştir. Ayrıca burada, müşriklerin öldükten sonra tekrar dirilme hususunda sordukları sorulara cevap verilmiştir.

Dördüncü bölümde (âyet 61-87), İblisin Âdem'e secde etmeyip Allah'ın emrine karşı gelmesi ve insanları Allah'a imandan vazgeçirme uğraşları anlatılarak onun salih kullara bir etkisinin olmadığı belirtilir. Sadece tehlike anında Allah'a yalvaran, tehlike geçtiğinde Allah'tan yüz çeviren insanlar ayıplanarak Allah'ın kendilerini yeniden o tehlikeli durumlara girdirmeyeceğinden emin olamayacakları ifade edilir. Bu bölümde ayrıca inanmayanların Allah'a davet hususunda Hz. Peygamber'i kandırma çabaları, ancak Allah'ın buna izin vermediği belirtilir. Daha sonraki âyetlerde, Resûlullah'ın, inanmayan kimselerin inat etmelerinden ötürü üzülmemesi için teselli edildiği dikkat çekmektedir. Bu bölümde Hz. Peygamber'e ruh hakkında bir soru sorulduğu, cevap olarak da ruhu ancak Allah'ın bileceği ve bu konuda insanlara çok az bilgi verildiği ifade edilir.

Beşinci bölümde (âyet 88-111), bütün yaratılmışların bir araya gelseler dahi Kur'ân'ın benzerini ortaya koyamayacakları kesin bir dille belirtilmiş, Hz. Peygamber'in müjdeleyici ve uyarıcı olarak gönderildiği, kendilerine ilim verilenlerin, Allah'ın âyetleri okunduğunda ağlayarak secdeye kapandıkları ve Kur'ân'ı dinlemenin ona olan saygılarını arttırdığı belirtilmiştir. Sûrenin son âyetlerinde ise Allah için samimi olma ve yalnız O'na yönelme hususu üzerinde önemle durulmuştur.⁸⁴

Lokman Sûresi: Daha önce de belirttiğimiz üzere, Lokman sûresi Mekkî sûrelerdendir. İçeriği de doğal olarak Mekkî sûrelerin muhtevası ile aynı doğrultudadır. Mekke döneminde vahyin özellikle vurguladığı nokta, bireylerin yüreklerinde ve kişiliklerinde tevhidî yakalamaları olmuştur. Kafirun sûresi vb. sûreler incelendiğinde bu husus açık bir şekilde görülmektedir. Gece kılınan teheccüd namazının bilhassa dile getirilmesi, infak için nisabların belirlenmemesi kişilerin ahlakî yapılarındaki gelişim açısından değerlidir. Lokman sûresi'nde de tevhid olsun, ahlakî eylemler olsun ehemmiyetle işlenmektedir. Kitap, kâinat ve insan unsuru hem ahlakî eylemler hem de tevhidin kalplere işlenmesi açısından muhataplara tayin edilen bir diğer noktadır.

İlk dokuz âyette kitaptan kaynaklı olarak iman, namaz, zekat gibi temel ahlakî faziletler özetlenmektedir. 13. ile 19. âyetlerde ise özdeş hakikatler, seçkin ve erdemli bir insanın dilinden ilk bölümün açıklaması şeklinde anlatılmaktadır. Yani mesele beşerî zeminde işlenmektedir. İnsanın bir bölümü olan fitrat veya vicdan ise 25. ve 32. âyetlerde tevhidî haykıran bir ses şeklinde önümüze gelmektedir. 10,11, 20 ve 29. âyetlerde de kâinat,

⁸⁴ Kamil Yaşaroğlu, "İsra" Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, 177-178.

tevhidi anlatarak Allah'a çağırın bir gösterim şeklinde sunulmaktadır. Bu da sunulan bilgi ve mesajların kâinata bakarak düşünülmesi gerektiğinin göstergesidir..

Ana hatlarıyla tanıttığımız sureyi âyet âyet tahkik ettiğimizde durum şöyledir: Sûreye Kur'ân'ın tanıtımı ile girilmektedir. Ona kulak veren ve onu yol gösterici şeklinde algılayanların olumlu ve güzel hareketlerinden bahsedilerek sürmektedir. Daha sonra da bir mukayese imkanı sunmak için, yukarıda anlatılan kimselerin tam zıddı olarak Kur'ân'ı dinlemeyenlere dair malumat zikredilmekte, onların ana ahlakî yapıları belirtilmektedir. Bunun sonucunda fena akıbetleri ortaya konulmakta, buna müteakip inanan kullara da müjde verilmektedir.

Takip eden âyetlerde bakışlar göklere çevrilmekte, onlardaki düzen ve uyuma vurgulanmaktadır. Afakî delillerle tevhidin anlatımına, dağların fonksiyonuna dokunularak panoramik bir biçim verilmektedir. Sonunda da tüm bunların sonu olmayan bir güçten kaynaklı olduğu kurgusu yapılmaktadır.

Âyetlerin ileriki kısımlarında mesele detaylandırılarak bütün ahlaki faziletlerin ilki tevhidin göze çarpan görünümü olan iman ve şükür methedildikten sonra tam tersinde yer alan inançsızlık ve nankörlük kötülenmektedir. Ebeveynlere karşı hoş davranışlar sergilemek ve onların haklarıyla Allah'ın haklarının karıştırılmaması, sorumluluk bilinci ve âhiret hayatı hatırlatılır. Bu pasajlarda müslümanda bulunması gereken sabır, iyiliği emretmek, kötülükten alıkoymak ve alçak gönüllülük gibi hoş eylemler en ince detayına değin anlatılmakta; nankörlük ve körü körüne taklit eylemi zemmedilmek biçimiyle ilme ve irfana kıymet verilmektedir.

Beşeri benliğin içindeki düalist karaktere dikkat çekilerek kişinin zor ve güzel zamanlarındaki davranışı tasvir edilmekte, bu tezatın hoşnutsuzluğu belirtilmektedir. Allah'ın kudreti karşısında haşrin kolaylığı, gece ve gündüzün oluşumu, gemilerin denizlerde yürütülmesiyle Allah'ın hak mabud olduğu bir kere daha hatırlatılmaktadır.

Son olarak takva emredilmekte, insanlar murakabeye çağrılmakta, ilahi ilmin bir derinliği olan gayba da değinilerek beşerin aczi ortaya dökülmektedir.⁸⁵

⁸⁵ Bu açıklamalar için bkz. Merağî, *Tefsiru'l Merağî*, 21/101; Zuhayli, Vehbe, *et-Tefsiru'l Münir*, (Beyrut: 1991), 21/126; Seyyid Kutub, *fi Zilali'l Kur'ân*, (Beyrut: 1988), 5/ 2780.

2.1.6. Muhteva Açısından Diğer Sûrelerle Münasebetleri

İsrâ sûresi, Lokman sûresi ile hemen hemen aynı ahlakî konulara değinir.

“Doğrusu Nuh çok şükreden bir kuldu.”⁸⁶

“Kim doğru yola gelirse, ancak kendi lehine yola gelmiş ve kim de saparsa kendi aleyhine sapmıştır. Kimse kimsenin günahını çekmez.”⁸⁷

“Rabbin, yalnız kendisine dayanmanızı ve ana babaya iyilik etmeyi buyurmuştur. Eğer ikisinden biri veya her ikisi, senin yanında iken ihtiyarlayacak olursa, onlara ‘öf’ bile demeyesin, onları azarlamayasın, ikisine de tatlı bir söz söyleyesin. Onlara acıyarak alçak gönüllülük kanatlarını ger ve: ‘Allahım! Küçükken beni yetiştirdikleri için Sen de onlara merhamet et’ de!”⁸⁸

“Bunlar Rabbinin sana bildirdiği hikmetlerdir. Sakın Allah’la beraber başka tanrı edinme! Yoksa yerilmiş ve kovulmuş olarak cehenneme atılırsın.”⁸⁹

“İnanan kullarıma söyle; en güzel şekilde konuşsunlar. Doğrusu şeytan aralarını bozmak ister. Şeytan şüphesiz insanın apaçık düşmanıdır.”⁹⁰

“Denizde bir sıkıntıya düştüğünüz zaman, Allah’tan başka yalvardıklarınız kaybolup gider. Fakat O sizi karaya çıkararak kurtarınca yüz çevirirsiniz. Zaten insan pek nankördür.”⁹¹

Lokman sûresi Rum sûresi ile de aynı konu ve aynı üslubu içermektedir.

“Andolsun biz bu Kur’ân’da insanlara her çeşit misali getirip anlattık. Onlara bir ayet getirdiğinde inanmayanlar ‘Siz ancak batıl şeyler ortaya atanlırsınız’ derler.”⁹² âyetiyle Lokman sûresi 1-3. âyetler aynı manaları ihtiva etmektedir.

“İlk baştan Yaratan O’dur. Ölümünden sonra tekrar diriltlen O’dur. Bu O’na daha kolaydır.”⁹³ âyeti ile Lokman sûresi 28. âyeti aynı paraleldedir.

“İnsanlar bu darlığa uğrayınca Rabblerine dönerek, O’na yalvarırlar. Sonra Allah, katundan onlara bir rahmet tattırınca içlerinden bir takımı kendilerine verdiklerimize

⁸⁶ el- İsrâ 17/3.

⁸⁷ el-İsrâ 17/15.

⁸⁸ el-İsrâ 17/23-24.

⁸⁹ el-İsrâ 17/14-39.

⁹⁰ el-İsrâ 17/53.

⁹¹ el-İsrâ 17/67.

⁹² er-Rûm 30/58.

⁹³ er-Rûm 30/27.

nankörlük ederek Rablerine eş koşarlar.” Âyetiyle Lokman 32. âyet aynı manaları ihtiva etmektedir.⁹⁴

İsrâ sûresinin farklı açılardan Nahl sûresi ile bağlantısının varlığı ortaya çıkmaktadır.

1- Yüce Allah Nahl sûresinin sonlarında: "*Cumartesi, ancak o gün hakkında ihtilâfa düşenlere farz kılındı.*"⁹⁵ diye buyurduktan sonra bu sûrede cumartesi gününe hürmetin kendilerine farz kılınanların durumlarını açıklamakta, Tevrat'ın kendilerine kanun olarak koyduğu bütün hükümleri söz konusu etmektedir. İbni Cerîr ve İbni Abbâs'ın (r. anhumâ) şöyle dediğini rivayet etmektedir: "Tevrat'ın tümü Benî İsrail sûresindeki 15 âyettedir."

2- Yüce Allah, peygamberine Nahl sûresinin sonlarında yalancılığı, büyücülük ve şiiri nispet etmeleri şeklindeki müşriklerin eziyetlerine karşı sabretmeyi, Nahl sûresinin sonlarında emrettikten sonra bu sûrede de onu teselli etmekte, şerefini ve Rabbi nezdindeki mevkiinin yüksekliğini açıklamaktadır. Şerefini yükseltmek ve tahrip edildiğine işaret olunan Mescid'î Aksa'yı tazim etmek için de İsrâ'yı anarak sûreye başlamaktadır.

3- Her iki sûrede de yüce Allah'ın insan üzerindeki pek çok nimeti söz konusu edilmektedir. O kadar ki Nahl sûresine "Sûretü'n-Niam (nimetler sûresi)" adı dahi verilmiştir. Burada da genel ve özel olmak üzere iki ayrı nimetin açıklandığını görüyoruz.

4- Nahl sûresinde yüce Allah, Kur'ân-ı Azim'in herhangi bir insan tarafından değil kendi yüce katından geldiğini beyan etmekte bu surede de bu Kur'ân'ın asıl hedefi söz konusu edilmektedir.

Mekki bir sûre olan Lokman sûresi diğer Mekki sûrelerin tamamıyla hatta Medenî sûrelerin de tamamıyla benzer ahlakî faziletler ihtiva etmektedir: İman, Namaz, Zekat gibi faziletler ile birlikte; şirk, küfür, Kur'ân-ı Kerîm'i dinlememe gibi kötülükler...

Lokman sûresi ile aynı dönemde inzal edildiği tahmin edilen bir sûre de Ankebut sûresidir. Her iki sure de üslup ve konuları bütünüyle benzerdir ama sanki Lokman sûresi Ankebût sûresinden önce nazil olmuş gibidir. Çünkü, sûrenin geri planında zorlama ile ilgili nişane görülmezken Ankebût sûresinde, inmiş olduğu zamanda Müslümanlara açıkça zulüm edildiği, şiddet gösterildiği dikkat çeker. Yine de sûrelerin iniş sırasından ziyade üslup açısından bakıldığında bu iki sûre birbirine benzemektedir.

⁹⁴ er- Rûm 30/33.

⁹⁵ en-Nahl 16/124.

2.1.7. Sûrelerin Faziletleri

İsrâ Sûresi: Ahmed b. Hanbel, Tirmizî, Nesaî ve başkaları Hz. Aişe'den şöyle dendiğini haber vermektedirler: "Peygamber (a.s.) her gece Benî İsrail ile Zümer sûrelerini okurdu."

Buharî ve İbni Merdüveyh de İbni Mesûd'dan Benî İsrail -yani bu sûre ile Kehf, Meryem, Tâ-Hâ ve Enbiyâ sûreleri hakkında şöyle dediğini haber vermektedir: "Bu sureler ilk nâzil olmuş eski sûrelerdendir ve bunlar benim eskiden beri bildiğim sûreler arasındadır." Yani bu sûrelerin tümünün Mekke'nin ilk zamanlarında inmiş olması ve farklı hikayeleri içermesi gibi benzer hususlara sahiptirler.⁹⁶

Lokman Sûresi: Hz. Peygamber bir hadisinde şöyle buyurmuştur: "*Her kim Lokman sûresi'ni okursa kıyamet günü Lokman ona arkadaş olur. Ayrıca marufla amel eden, münkerden alıkoyan adedince iyiliklerine onar-onar mükafat verilir.*"⁹⁷

Tabersi'nin Ebu Cafer'den gelen bir rivayet ise şöyledir: "*Her kim Lokman sûresi'ni her gece okursa Allah onu şeytan ve ordusundan sabaha kadar koruyacak otuz melek görevlendirir. Eğer gündüz de okursa, akşama kadar melekler onu, şeytan ve ordusundan korumaya devam ederler.*"⁹⁸

⁹⁶ Vehbe Zuhayli, *et-Tefsirü'l münir*, Risale Yayınları, 8/7.

⁹⁷ Zemahşeri, Mahmud b Ömer, *el- Keşşaf an hakaikü't-tenzil*, Adil Bebek, Nejdet Çağıl, Muhammed Coşkun Ömer Çelik, (İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020), 3/239, Ebussuud, Muhammed b Muhammed, *İrşadü Aklî's-Selim ila Mezaya'l Kitabi'l Kerim*, Ali Akın, (İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2005), 7/78.

⁹⁸ Tabersi, *Mecmau'l-beyan*, İbrahim Şemsettin, (Beyrut: Darül Kutubil İlmiyye, 1986), 7/488.

3. İSRÂ VE LOKMAN SÛRELERİNDEKİ İMANÎ İLKELER VE BU SÛRELERİN TETKİK EDİLMESİ

Başlığımızda yer alan “İmanî İlkeler” kavramının içeriklerini İsrâ ve Lokman sûrelerinde araştırıp tespit etmek oldukça kolaydır çünkü bu iki sûrede Mekkî sûrelerdendir. Mekkî sûrelerin başlıca özelliği ise imana ve tevhide vurgudur. Biz de bu kısımda, iman ilkelerini içerecek şekilde seçtiğimiz âyetlerin önce metin ve meâlini verip ardından farklı tefsir kaynaklarından faydalanarak tavsiyeler ışığında, bu âyetleri değerlendirmeye çalışacağız.

3.1. İsrâ Sûresindeki İmanî İlkeler

لَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتَقْعُدَ مَذْمُومًا مَّخْذُومًا

“Allah’ın yanı sıra diğer bir tanrı uydurma ki, kınanmış ve perişan bir hale düşmeyesin.”⁹⁹

İsrâ sûresi 22. âyet mealinde belirtilen ifadeye göre, Allah’a hiçbir şey ortak koşulmamalı, O’ndan başka mabud edinilmemelidir. Aksi halde kişi, herhangi bir dost ve yardımcısı olmadan tek başına kalabilir. Âyette geçen “Allah’tan başka tanrı tanıma” ifadesi, İmam Matürîdî’ye göre, Hz. Peygamber’e hitabendir. Peygamberler, Allah indinde din hususunda farklılığı olan kimse yoktur. Bu da şu demektir ki, herhangi bir günahta onlar bile affedilmeyecekse hiçbir kimse affedilemez. Allah’ı inkâr konusunda, en günahsız varlık olan melekler bile bunu yapsa (ki istitaatlarında değildir) onlar dahî cezalandırılırlar. Allah’ı inkara yönelen kişi, insanlar nezdinde alçalmış ve kahredilmiş olarak kalır.¹⁰⁰

Elmalılı Hamdi Yazır’ın tefsirinde ise şöyle geçmektedir; Allah’a ortak koşmak, çok büyük haksızlık, kötülüklerin büyüğüdür. Zulmeden ise daima yerilmiştir. Hakkın başı ise tevhiddir. Âhireti kazanmak için ilk şart, imandır. İmanın rüknü ise tevhiddir.¹⁰¹

ذَلِكَ مِمَّا أَوْحَى إِلَيْكَ رَبُّكَ مِنَ الْحِكْمَةِ وَلَا تَجْعَلْ مَعَ اللَّهِ إِلَهًا آخَرَ فَتُنْقَلَى فِي جَهَنَّمَ مَلُومًا مَّذْحُورًا

“İşte bunlar, Rabbinin sana vahyettiği hikmetlerdendir. Sakın Allah ile beraber diğer bir tanrı uydurma ki, sonra kınanarak ve sürülerek cehenneme atılırsın.”¹⁰²

⁹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili Meali*, 330. (el- İsrâ 17/22).

¹⁰⁰ Ebu Mansur el Maturîdî, *Tevilatü’l Kur’ân Tercümesi*, Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Prof. Dr. Kemal Sandıkçı, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020), 8/278-279.

¹⁰¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 5/3174.

¹⁰² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 331. (el- İsrâ 17/39).

İsrâ sûresi 39. âyet meâlinden anladığımız şudur ki, Allah'ı bir kabul etmeden yaptığımız her amel boşunadır. Allah katında hiçbir değeri yoktur. Muhammed es Sâbûnî'de tefsirinde şöyle der: "Allah ile birlikte hiçbir varlığı ilah edinme. Sonra bütün hasenattan esirgenmiş ve hâkir kılınarak cehenneme atılırsın. Sen kendini hâkir görürsün Allah ve mahlukatta seni kınar."¹⁰³ Âyette geçen "hikmet" lafzı, Mâtürîdî'ye göre Allah'ın emredip, yasakladıkları şeylerdir. Allah'ın emri ise sağlanan düzeni bozmamaktır.¹⁰⁴ Allah'tan gayrı ilah edinen herkes, muhakkak kötülenmiş ve kovulmuş bir halde cehenneme girecektir. Burada Allah'a karşı gelen, "her kim olursa olsun (herkes)" diye geçirdik çünkü âyette hitap Hz. Peygamber'e olsa dahî umum olarak asıl muhatap tüm insanlardır.

قُلْ لَوْ كَانَ مَعَهُ آلِهَةٌ كَمَا يَقُولُونَ إِذًا لَابْتَعُوا إِلَىٰ ذِي الْعَرْشِ سَبِيلًا

"De ki: "Allah ile beraber, dedikleri gibi, tanrılar olsa idi, o zaman o tanrılar, o Arş'in sahibine elbet bir yol ararlardı."¹⁰⁵

Bir diğer imanî ilkemiz olan İsrâ sûresi, 42. âyet meâlimize göre; müşriklerin söylediği gibi, "Allah ile beraber başka ilahlar olsaydı, o zaman onlar, izzet ve celal sahibi olan Allah'a galip gelmeye yol ararlardı. Varsayılan o mabudlar, Allah'a ibadet ve itaat etmek suretiyle O'na yaklaşılmaya yol ararlardı ve O'na yakın olmayı isterlerdi."¹⁰⁶ Allah'tan başka ilah bulunmadığına dair bir durum da şöyledir; Nasıl ki Allah, yarattığı her şeyde bir ibret ve delil bırakıp bize gösteriyorsa; kendilerini ilah olarak iddia eden kimselerin de böyle bir şey yapmaları gerekirdi ancak onlardan böyle bir şey ortaya çıkmamıştır. Mevdudî'de geçen ifadelerle göre de; arzda ve semada var olanların tümü, gelişmesi amacıyla faaliyete geçmek zorundadır. Yoksa bu alemde, yalnız bir buğday zerresi yahut bir ot dahi büyümezdi. Bundan ötürüdür ki yalnız bilisiz bir kişi bu âlemin devamlılığını sağlayan birbirinden az ilişkili yahut ilişkisiz birden fazla ilahın varlığını ileri sürebilir. Âlemin yapısını ve akışını tahkik edenlerin tümü, âlemin yönetiminde kimsenin söz söylemesine olanak vermeyen ve âlemi idare eden tek bir varlığın olduğu görüşüne varır.¹⁰⁷

¹⁰³ Muhammed Ali es- Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2021), 3/360.

¹⁰⁴ Mâtürîdî, *Tevilatü'l Kur'an Tercümesi*, 308.

¹⁰⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 332. (el- İsrâ 17/42).

¹⁰⁶ Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, 5/370.

¹⁰⁷ Ebu'l Al'a Mevdudî, *Tefhimü'l Kur'an- Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, (İstanbul: İnsan Yayınları, 2020), 3/101.

سُبْحَانَهُ وَتَعَالَىٰ عَمَّا يُفُؤُونَ عُلُوًّا كَبِيرًا

“O yüce ve sübhan Allah, onların dediklerinden çok münezze ve çok yüksek, hem de pek büyük bir yükseklikle yüksektir.”¹⁰⁸

İsrâ sûresi, 43. âyetin tefsirlerine baktığımızda anladığımız şudur ki; Yüce Allah, kendisine söylenen sözlerden, yakıştırılan asılsız söylemlerden uzaktır. Böyle asılsız söylemler, Allah’ın yüceliğinden hiçbir şey eksilmez.

تُسَبِّحُ لَهُ السَّمَوَاتُ السَّبْعُ وَالْأَرْضُ وَمَنْ فِيهِنَّ وَإِنْ مِنْ شَيْءٍ إِلَّا يُسَبِّحُ بِحَمْدِهِ وَلَكِنْ

لَا تَفْقَهُونَ تَسْبِيحَهُمْ إِنَّهُ كَانَ حَلِيمًا غَفُورًا

“O’nu, yedi gök ile yer ve bütün bunlarda ki akıl sahibi varlıklar tesbih eder ve hatta hiçbir şey yoktur ki, O’nu hamd ederek tesbih etmesin ve fakat siz onların tesbihlerini iyi anlamazsınız. O, gerçekten hiç acele etmeyendir, çok bağışlayandır.”¹⁰⁹

İsrâ sûresi, 44. âyetini şöyle değerlendirebiliriz; Kâinata bulunan her şey Allah’ın yüceliğini söyler ve O’nun birliğine şahitlik eder. Yaratılan her şeyde O’nun birliğine dair delil vardır ve Allah’ı tesbih etmektedirler. Çünkü O, tamamen kusursuz, övgüye ve senaya yakışır biricik varlıktır. Bizler ise onların tesbihini anlayamayız. Çünkü her yaratığın tesbih dili birbirinden farklıdır. Burada dikkat çeken husus Mevdudî’de de geçtiği gibi; tüm kâinat ve onda yer alan bütün varlıklar, onları muhafaza ve var eden yüce yaratıcı her türlü noksanlıktan gayridir ve O’na müşterek hiçbir varlık olamayacak kadar yüce olduğuna şahitlik etmesidir.¹¹⁰

وَرَبُّكَ أَعْلَمُ بِمَنْ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَلَقَدْ فَصَّلْنَا بَعْضَ النَّبِيِّنَ عَلَىٰ بَعْضٍ وَأَتَيْنَا دَاوُدَ زَبُورًا

“Hem Rabbin göklerde ve yerde kim varsa, hepsini en iyi şekilde bilendir. Yüceliğime yemin olsun ki, peygamberlerin de kimini kimine üstün kıldık ve Dâvud’a bir Zebur verdik.”¹¹¹

İsrâ sûresi, 55. âyete baktığımızda şöyle değerlendirebiliriz: Allah, o kimselerin işlerinin, bozgunculuklarının, kendilerinde saklayıp açığa çıkardıkları her şeyin farkında olandır. Arzda ve semada olup bitenlerin farkında olan, onları bilgi ve bir hakikat ile yaratan Allah’tır.¹¹² Hz. Davud’un burada özellikle anılma sebebi ise, nebiliğin, beşerin bu dünya

¹⁰⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 332. (el-İsrâ 17/43).

¹⁰⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 332. (el-İsrâ 17/44).

¹¹⁰ Mevdudî, *Tefhimu’l Kur’ân- Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, İnsan Yayınları, 2020, 113.

¹¹¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 333. (el-İsrâ 17/55).

¹¹² Matürîdî, *Tevilatü’l Kur’ân Tercümesi*, Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Prof. Dr. Kemal Sandıkçı, 331.

ve onun uğraşlarıyla alakası olmaması manasına gelmediğini göstermek arzusudur.¹¹³ Açıklamalardan anlaşılıyor ki, hiçbir şey Allah'ın gizli değildir. Hem en yüce olup hem de her yaptığı hikmetli olup imanı, tevhidi ve yüceliği hak eden yalnız Allah'tır.

فَلِ ادْعُوا الَّذِينَ رَعَمْتُمْ مِنْ دُونِهِ فَلَا يَمْلِكُونَ كَشْفَ الضَّرِّ عَنْكُمْ وَلَا تَحْوِيلًا

“De ki: “O’ndan başka (tanrı olduğunu) iddia ettiklerinizi çağırın; o zaman anlarsınız ki, onlar başınızdan sıkıntıyı ne savuşturabilirler ne de değiştirebilirler.”¹¹⁴

İsrâ sûresi, 56. âyeti değerlendirdiğimizde görürüz ki; yüce Allah’tan başka inanıp ilah olarak gördüğünüz her şey boş! Çünkü eğer Allah, rahmet kapısını açmışsa, O’nun haricinde hiç kimse bu kapıyı kapatamaz ve de kendisi rahmet kapısını kapatmışsa O’ndan başka bunu açmaya kimsenin gücü yetmez. Yine bir kimseye zarar dokunsa, onu Allah’tan başka kimse kaldıramaz, hayır vermek murad etmişse de hiç kimse bunu ne uzaklaştırabilir ne de geri çevirebilir. İşte bu uyarı, tevhid ilkesini tam manası ile işleyip şirki reddetmektedir. O halde bir kimse, Allah’tan başkasından neyi nasıl istediğine dikkat etmeli ve sınırı aşmamalıdır.

أُولَئِكَ الَّذِينَ يَدْعُونَ يَبْتَغُونَ إِلَىٰ رَبِّهِمُ الْوَسِيلَةَ أَيُّهُمْ أَقْرَبُ وَيَرْجُونَ رَحْمَتَهُ وَيَخَافُونَ عَذَابَهُ إِنَّ عَذَابَ رَبِّكَ كَانَ مَحْدُورًا

“Onların yalvarıp durdukları (o varlıklar) da “Rablarına hangisi daha yakın?” diye vesile ararlar ve Allah’ın rahmetini umarlar, azabından korkarlar. Çünkü Rabbinin azabı korkunçtur.”¹¹⁵

İsrâ sûresinde ki son imanî ilkemiz olan 57. âyeti şöyle değerlendirebiliriz; Allah’tan başka yardım istenilen varlıklar, kimseye fayda sağlayacak güçte değildir. Aksine o varlıklar da bizzat Allah’tan medet bekler, gazabından çekinir ve O’na yakın olmak gayesiyle bir yol arar dururlar.

¹¹³ Mevdudî, *Tefhimu’l Kur’ân- Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 118.

¹¹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 333. (el-İsrâ 17/56).

¹¹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 333. (el-İsrâ 17/57).

3.2. Lokman Sûresindeki İmanî İlkeler

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ

“Fakat iman edip de iyi işler yapanlara (gelince) kuşkusuz onlara sonsuz nimet cennetleri var; onlar içlerinde sonzuza değin kalırlar...”¹¹⁶”

Lokman sûresi 8. âyet meâline baktığımızda, müfessirlerimizin görüşünü ön planda tutarak şöyle diyebiliriz ki, amellerin güzeli ile iman ve ihlaslı amelle iyi niyeti birleştirenler var ya, işte, imanlarında ve Allah’ın dininde doğru bir şekilde gitmelerinden ötürü onlar için ebedî kalacakları cennetler vardır.¹¹⁷ Burada imandan kasıt, emredilen bütün esaslara inanmak ve Allah’a karşı ne yarım bir inanış ne de şüphe içinde kalmamaktır. Yararlı işlerden kasıt ise, ibadet maksadıyla yapılmış olan itaat ve faydalı amellerdir. Mevdudî’nin zikrettiğine göre ise; bu ayette iki durum vârid olmuştur. Birincisi; “Onlar cennet (bahçeler) onların olmadan yalnızca nimetlerden faydalanırlar.” İkincisi ise, “Bütün bahçelerin onların eline teslim edilip onların da nimetlerinden sahipleri kendileri olduğu halde faydalanacakları, yani bir şeyi, kullanma hakkına sahip olup da mülkiyet hakkına sahip olmayan kimse gibi olmayacakları kendiliğinden aşikârdır.”¹¹⁸

خَالِدِينَ فِيهَا وَعَدَّ اللَّهُ حَقًّا وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ

“Gerçekten Allah’ın vaadi bu... Ve izzet ve şeref sahibi O’dur, hüküm hikmet sahibi O...”¹¹⁹”

Lokman sûresi, 9. âyetini şöyle inceleyebiliriz; Allah’ın emrettiklerine uyanlar, O cennetlerde sonzuza değin duracaklar oradan hiç çıkmak istemeyeceklerdir. Bu, Allah’ın vermiş olduğu kesin bir sözdür. Muhakkak gerçekleşecektir, dönüş yoktur. Çünkü Allah verdiği vaatlerin arkasındadır. Yüce Allah kudret sahibidir: vaadini gerçekleştirmesine mâni olabilecek hiçbir varlık yoktur. Hikmet sahibidir: hikmet ve menfaatin gerektirdiğinden başkasını yapmaz. Yüce Allah, tekliğini arz eden kanıtları sergilemek amacıyla, gücünün delillerini ve ululuğunun eserlerini ayetlerinde zikretmiş ve bunlara iman edilmesini istemiştir.¹²⁰ Bu âyetin zikrinden sonra kimse, iman ve salih amellerle mukabil Allah’ın bir mükâfat vaadinde bulunduğu söyleyemez.

¹¹⁶Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 454. (Lokmân 31/8).

¹¹⁷Sâbûnî, *Saftevü’t Tefasir*, 5/12.

¹¹⁸Ebu’l Ala Mevdudî, *Tefhimu’l Kur’ân Kur’ân’ın Anlamı ve Tefsiri*, 4/323.

¹¹⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 454. (Lokmân 31/9).

¹²⁰ Sâbûnî, *Safvetü’t Tefasir*, 13.

Çünkü Allah'ın bu mükâfatı vereceğine dair kesin vaadi tamamıyla hikmet ve adalet üzerine yerleştirilmiştir. Hakiki iman ve salih ameller üzere olanlar bu mükâfatı kesinlikle kazanmışlardır ve Allah onu yalnızca onlara bağışlayacaktır.¹²¹

خَلَقَ السَّمَوَاتِ بِغَيْرِ عَمَدٍ تَرَوْنَهَا وَأَلْفَى فِي الْأَرْضِ رَوَاسِي أَنْ تَمِيدَ بِكُمْ وَبَثَّ فِيهَا مِنْ كُلِّ دَابَّةٍ
وَأَنْزَلْنَا مِنَ السَّمَاءِ مَاءً فَأَنْبَتْنَا فِيهَا مِنْ كُلِّ زَوْجٍ كَرِيمٍ

“O, gökleri direksiz yarattı, onları görüyorsunuz. Yere de sizi çalkalar diye, ağır baskılar bıraktı ve onda her bir hayvandan üretti. Hem gökten bir su indirdik de her hoş çeşitten yetiştirdik.”¹²²

Lokman sûresi, 10. âyetini şöyle inceleyebiliriz; Allah böylesine geniş, muazzam ve dirayetli gökleri, bir dayanağı olmaksızın yarattı. Bu göğün hiçbir dayanağı olmadan ayakta olduğunun şahidi sizlersiniz. Çünkü o göğü Yüce Allah'ın kudreti harici hiçbir şey tutamaz. Allah yeryüzündeki dağları sallayıp sizi alt üst etmesin ve evlerinizi yıkmasın diye sabit yarattı. Allah yeryüzünün her yerine, her türlü eti yenilen ve binilen hayvan ve canlılardan koydu. Bunlar, renklerinin ve şekillerinin sayısını onları yaratandan başkasının bilemeyeceği varlıklardır. Sizi ve hayvanlarınızı korumak için bulutlardan yağmur indirdik. Böylece yeryüzünde her türlü bitki ve her çeşit gıda ve ihtiyaç maddeleri bitirdik.¹²³

Âyetin tefsirinde verilen bu ifadeler aslında bizi, Allah'ın muhteşem bir şekilde yarattığı evrene bakarak Allah'ın birliğine ve kudretine inanmamızı sağlamalıdır. Buradaki delil, Allah'ın yaratılmış varlıklara ait güçleri ve onlara ait hükümlerliliğinin karşılıksız olduğu ile ilgilidir. Yani bu âyet, Allah'ın izzet ve hikmetini kuvvetle belirterek, tevhide dikkat çekmiştir.

هَذَا خَلَقَ اللَّهُ فَارُونِي مَاذَا خَلَقَ الَّذِينَ مِنْ دُونِهِ بَلِ الظَّالِمُونَ فِي ضَلَالٍ مُبِينٍ

“İşte bu, Allah'ın yarattığı... Haydi gösterin bana O'nun dışındakiler ne yaratmış?!. Fakat o zalimler apaçık bir sapıklık içindeler.”¹²⁴

Lokman sûresi, 11. âyet meâli Muhammed Ali Es-Sâbûnî'nin tefsirinde şöyle geçmektedir: “Ey Müşrikler! Sizin gördüğünüz bu şeyler, Allah'ın yarattıklarındandır. Göklere, yere, insanlara, bitkilere, hayvanlara ve Allah'ın diğer yarattıklarına bakın da

¹²¹ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an-Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, 324.

¹²² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 454. (Lokmân 31/10).

¹²³ Muhammed Ali es- Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, 13.

¹²⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 455. (Lokmân 31/11).

O'nun kudretinin alametlerini, eşsiz sanatını düşünün ve bana söyleyin, Allah'ı bırakarak tapmış olduğunuz ilahlar, putlar ne yarattı? Hadi bana gösterin! Bu, onlarla ve iddia ettikleriyle alay yollu bir sorudur.”¹²⁵

İmam Mâtürîdî'nin tefsirinde ise şöyle geçmektedir: “İşte bunlar Allah'ın yarattıklarıdır.” Yani bahsi geçen arzın ve semanın oluşturulması, canlıların üreyip dağılması, her çeşit şifalı bitkilerin yaratılması. “Şimdi gösterin bana, O'ndan başkası ne yaratmış?” Cenâb-ı Hak onların akılsızlıklarını haber vermekte ve şöyle buyurmaktadır: Sizler O'nun bildirmiş olduğu gökler, yer ve bunlardaki bütün varlıkların tümünü Allah'ın yarattığını, O'nun bütün bunların yaratıcısı olduğunu, taptığınız putların bunlardan hiçbir şey yaratmadığını ve onların hiçbir şey yaratma gücü bulunmadığını bilmektesiniz. Öyleyse Allah'ı bırakıp bunlara nasıl taparsınız? Bunları yaratıcı olarak nasıl görürsünüz? İbadet ve uluhiyette sizlerin, göklerin, yerin ve içindekilerin yaratıcısı olan Allah'tan başkasına nasıl yönelirsiniz? Zira bu sözü edilen varlıkları yaratması dolayısıyla uluhiyete ve rububiyete layık olan sadece O'dur. Putlar hiçbir şeyi yaratamaz. Öyleyse bunları nasıl yaratıcı olarak gördünüz? Ve Allah'ı bırakıp bunlara nasıl ilah kabul ettiniz? Bu, “şimdi gösterin bana, O'ndan başkası ne yaratmış?” mealindeki ilahi beyanın yorumudur. Yani hiçbir şey yaratmamıştır. Cenâb-ı Hak onların akılsızlıklarını, bilgisizliklerini, söz ve fiillerindeki taşkınlığı bu şekilde bildiriyor.¹²⁶ Bu yorumlara bakarak yine tevhide vurguyu, Allah'ın sözünün hak olduğunu, O'nun haricindekilerin ise boş olduğunu söyleyebiliriz.

وَلَيْنَ سَأَلْتَهُمْ مَنْ خَلَقَ السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضَ لَيَقُولُنَّ اللَّهُ قُلِ الْحَمْدُ لِلَّهِ بَلْ أَكْثَرُهُمْ لَا يَعْلَمُونَ

“Yüceliğime yemin olsun ki, sorsan onlara: “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye, kuşkusuz “Elbette ki Allah...” diyecekler. “Elhamdülillah!” de... Fakat birçokları bilmezler.¹²⁷”

Lokman sûresi, 25. âyet meâlimizi Mevdudî, tefsirinde şöyle açıklamıştır; “İnsanların çoğu Allah'ı kâinatın Hâlık'ı olarak kabul etmenin zaruri sonuç ve gereklerini, bununla neyin çatıştığını bilmek istemez. Bir kimse Allah'ı, yerin ve göklerin yaratıcısı olarak kabul ettiğinde ilah ve Rabbin yalnızca Allah olduğunu da kabul etmektedir. Yalnızca O'nun ibadet ve itaate layık olduğunu, yalnızca O'ndan yardım istenilebileceğini ve O'ndan başka hiçbir varlığın, mahlukatın Şari ve Hakim'i olamayacağını da kabul etmek zorundadır. Birincisi, Hâlık'tan başkasına ilah kabul etmek akla aykırıdır ve yalnızca

¹²⁵ Sâbüni, *Safvetü't Tefasir*, 13.

¹²⁶ Mâtürîdî, *Tevilatü'l Kur'an Tercümesi*, Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Prof. Dr. Kemal Sandıkçı, 263.

¹²⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 456. (Lokmân 31/25).

bilmek istemeyenlerin içine düşebileceği bir çelişkidir. Aynı şekilde bir varlığın yaratıcı olduğuna inanıp, O'nun yarattıkları arasından birini belaları giderici veya bir ilah, kudret, hüküm ve hakimiyet sahibi bir varlık olarak kabul etmek hiçbir akıl sahibinin teslim ve tasdik edemeyeceği bir çelişki olacaktır.”¹²⁸

Bu âyette dikkatimizi çeken önemli bir husus var ki o da şudur: Hz. Peygamber (a.s.) müşriklere, “Gökleri ve yeri kim yarattı?” diye bir soru sorduğunda onlar, Allah'ın yarattığını bilirler. Bu itirafı edebildikleri ve delillerin apaçık ortada olduğu halde düşünmedikleri için iman edemiyorlar. Çünkü bilmek, devamında akıl yürütme ve düşünmeyi de gerektirir. Bu ikisi olmadan meydana gelen bilgi ise geçersizdir.

Âyetin devamında gelen Allah'a övgü ise, kimilerine göre, Allah'ın rasûl-i ekrem istediği övgüdür. Kimilerine göre ise, Allah'ın varlığını kabul eden müşriklerin yapması gereken övgüdür.

لِّئَلَّهِ مَا فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ إِنَّ اللَّهَ هُوَ الْغَنِيُّ الْحَمِيدُ

“Göklerde ve yerde ne varsa Allah'ındır. Gerçekten Allah, öyle zengin, öyle övgüye layıktır...”¹²⁹

Lokman sûresi, 26. âyeti, İmam Mâtürîdî'nin tefsirinde açıkladığı şekilde anlamaya çalışacağız. Açıklama şöyle ki: “Göklerde ve yerde olan her şey yalnız Allah'ındır; kuşkusuz hiçbir şeye ihtiyacı olmayan ve her türlü övgüye layık olan yalnız Allah'tır. Sanki Cenâb-ı Hak, onlara şunu hatırlatmaktadır: O emir buyurduğu ve yasakladığı işlerde ve farklı biçimlerde onları sınamasında kendi zatına dönük bir ihtiyaç veya yarar yahut bir zararı giderme amacı yoktur. Aksine bu emir ve yasaklarla, imtihan edilen varlıkların ihtiyaçları ve yararları bulunmasından dolayıdır ve onlardan bir zararı giderme amacı taşımaktadır. Zira mülkü, zenginliği ve hükümranlığı belirtilen seviyeye ulaşmış yani gökler ve yerdeki her şey O'na aittir. Varlığın, kendi ihtiyacı için insanlara emir ve nehiyde bulunması ve onları sınaması mümkün değildir. Aksine bunu, bir yarar elde etme ve bir zararı gidermeye insanların ihtiyacı bulunmasından dolayı yapmaktadır. Veya Cenâb-ı Hak onlara nimetlerini hatırlatıyor ve buna karşın kendisine şükredilmesini bekliyor. Zira O, gökleri, yeri ve içindekileri insanın hizmetine sunmuştur. Bunların hepsinin gerçek mülkiyeti O'na aittir. Her türlü övgüye layık olan yalnız Allah'tır. Denildi

¹²⁸ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an- Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, Nazife Şişman, Yusuf Karaca, İsmail Bosnalı, 335.

¹²⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 456. (Lokmân 31/26).

ki: Yani zatından dolayı övgüye ve şükredilmeye layık olan O'dur. Yine denildi ki: Fiillerinde ve yaptıklarında övgüye layık olan O'dur."¹³⁰

Allah, bu kâinatta olan, yarattığı her şeyin Rabbidir. İlahi hak ve kudrete sahip olan yalnız O'dur. Başka hiçbir varlığın böyle bir gücü ve yetkisi yoktur.

أَلَمْ تَرَ أَنَّ اللَّهَ يُؤَلِّجُ اللَّيْلَ فِي النَّهَارِ وَيُؤَلِّجُ النَّهَارَ فِي اللَّيْلِ وَسَخَّرَ الشَّمْسَ وَالْقَمَرَ كُلٌّ يَجْرِي إِلَىٰ أَجَلٍ مُّسَمًّى وَأَنَّ اللَّهَ بِمَا تَعْمَلُونَ خَبِيرٌ

“Görmedin mi, Allah geceyi gündüze sokuyor, gündüzü geceye sokuyor ve güneşi ayı da emre boyun eğdirmiş, hepsi, belirlenmiş bir ecele doğru akıp gidiyor. Ve gerçekten Allah, bütün yaptıklarınızdan haberdardır.”¹³¹

Lokman sûresi, 29. âyet meâlîni ise Sâbûnî'nin tefsirinde açıkladığından hareketle inceleyebiliriz. Şöyle ki: “Ey muhatab! Kesin bir bilgiyle bilmedin mi ki, yüce Allah, gecenin karanlığını gündüzün aydınlığını da gecenin karanlığına sokar. Ezeli hikmeti gereği, birini arttırır, diğerini eksiltir. Süreleri takdir etmek ve menfaatleri tamamlamak için, ay ile güneşi, doğacak ve batacak şekilde yaratmıştır. Ay ile güneşten her biri, kendi yörüngesinde kıyamete kadar yürür. Yüce Allah sizin durumlarınızı ve yaptığınız işleri bilir. Hiçbir şey O'na gizli kalmaz. Şüphesiz bunun gibi parlak sanatı ve üstün yönetimi gören kimse, bu sanatın, yaratıcının, kendi yaptıklarını da kuşatan birisi olduğundan gafil kalmaz.”¹³²

Bu âyette Allah bizlere, kudretine, ilmine, hükümlerine ve yaratıcılığına delil getirip, iman etmekten vazgeçmememiz gerektiğini hatırlatıyor.

ذَٰلِكَ بِأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْحَقُّ وَأَنَّ مَا يَدْعُونَ مِن دُونِهِ الْبَاطِلُ وَأَنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْكَبِيرُ

“Bunun nedeni şudur: Çünkü Allah, kesinlikle gerçek O... O'ndan başka çağırdıklarınız, hep boş... Ve gerçekten Allah, biricik yüce, biricik büyük O...”¹³³

Lokman sûresi, 30. âyette anlatılan Allah'ın tek gerçek ilah oluşunun delili, diğer ayetlerde de geçen benzersiz sanat harikaları ve sonsuz kudret sahibi olmasıdır. Tek iman edilip ibadet edilecek varlığın yalnız Allah olduğunu, O'nun haricinde inanılan her şeyin batıl ve geçersiz olduğunu anlamamız için bu misaller verilmiş ve bu deliller getirilmiştir. Bu anlattıklarımıza binaen Mevdudî' de tefsirinde âyeti şöyle anlatmıştır: “Yani, gerçek

¹³⁰ Mâtürîdî, *Tevilatü'l Kur'ân Tercümesi*, Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Prof. Dr. Kemal Sandıkçı, 286.

¹³¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 457. (Lokmân 31/29).

¹³² Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, 28.

¹³³ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 457. (Lokmân 31/30).

Hakim, Allah'tır. Mahlukat ve üzerindeki güç ve kudretin gerçek sahibi yalnızca O'dur. Onlar yalnızca sizin kuruntularınızdır.” Falan varlığın uluhiyete müşterek olduğunu, filan varlığın zorlukları yok edecek, ihtiyaçları görebilecek gücün verildiği yalanını siz ortaya atıyorsunuz. Oysa bunların hiçbiri herhangi bir şeyi yaratıp yaratmama kudretinde değildir. Yani, “O, huzurunuzda her şeyin kendisinden aşağıda durduğu en yüce varlıktır.”¹³⁴

يَا أَيُّهَا النَّاسُ اتَّقُوا رَبَّكُمُ وَاحْتَشُوا يَوْمًا لَا يَجْزِي وَالِدٌ عَنْ وَلَدِهِ وَلَا مَوْلُودٌ هُوَ جَارٌ عَنْ وَالِدِهِ شَيْئًا
إِنَّ وَعْدَ اللَّهِ حَقٌّ فَلَا تَغُرَّنَّكُمُ الْحَيَاةُ الدُّنْيَا وَلَا يَغُرَّنَّكُم بِاللَّهِ الْغُرُورُ

“Ey insanlar! Rabbinizden korkun ve bir günden sakının ki, ata, evladı adına bir şey ödeyemez... Evlat, o da atası adına bir şey ödeyecek değildir. Kuşkusuz Allah'ın vaadi hak. O halde sakının, bu değersiz hayat sizi aldatmasın ve sakının o çok aldatıcı (şeytan) sizi Allah'a güvencirmesin.”¹³⁵

Lokman sûresi, 33. âyette insanların, Allah'ın emirlerine sarılıp yasaklarından kaçınarak O'nun azabından korkmaları gerektiğinden bahsedilmektedir. Ola ki bu azaba uğramamayı Allah'tan başka herhangi birinden isterseniz, o kimselerin size hiçbir yararı olmayacaktır. Çünkü Allah'ın sevap, ceza, öldükten sonra dirilme ve hesapla ilgili buyurdukları kesindir iman edilmesi gerekmektedir. Bu, Allah'ın dönülmeyecek bir vaadidir.

İmam Mâtürîdî'de tefsirinde bu âyetle ilgili şöyle açıklama yapmıştır: *Ey insanlar! Rabb'inize saygısızlıktan sakının.* Bu beyan şu manaya gelebilir: Rabb'inizin sizin üzerindeki hakkına dair O'ndan sakının ve bu hakkın gereğini yerine getirin. Veya Rabb'inize isyandan kaçın. Veya Rabb'inizin cezalandırmasından ve azabından kaçının. Bununla beraber sakınma emri mü'min ve kâfir tarafından değişiklik arz eder. Kâfir için şirkten ve Allah'tan gayrısına tapmaktan kaçının demektir. Mü'min için ise size emrettiği ve yasakladığı her şeyde Allah'a karşı gelmeyin demektir.

Hiçbir babanın evladından fayda göremeyeceği, evladın da babasından hiçbir yarar sağlayamayacağı bir günden korkun. Bu âyette Allah bu dünyada yakın olan insanların birbirlerinden sağladıkları makam ve mevkinin âhirette işe yaramayacağını kastetmiştir. Çünkü âhirette tüm insanlar o günün endişesi ve kendi canlarının korkularıyla meşgul

¹³⁴ Mevdu'dî Tefhimu'l Kur'ân-Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, Nazife Şişman, Yusuf Karaca, İsmail Bosnalı, 38-339.

¹³⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 457. (Lokmân 31/33).

olacaklardır. Kimsenin kimseye yararı olamayacaktır. Özellikle çocuğun babasına, babanın da çocuğuna faydasının olamayacağı haber verilmiştir ki aslında bunlardan birinin kalbi, ötekine bir kötülüğün ilişmesini istemez ve bütün gücüyle bu kötülüğü ondan gidermemeye dayanamaz. Bu durum, onlarda yaratılan merhamet ve sevgiden dolayıdır. *Allah'ın vaadi gerçektir.* Onların birbirlerine karşı duydukları umut ve ümitlerin kaybolacaklarına olan vaadi gerçektir. Yahut kıyametin kesinlikle gerçekleşeceğine dair bildiriler haktır. Belki de bu beyan ceza ve sevap hakkındadır.¹³⁶

إِنَّ اللَّهَ عِنْدَهُ عِلْمُ السَّاعَةِ وَيُنزِلُ الْغَيْثَ وَيَعْلَمُ مَا فِي الْأَرْحَامِ وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ مَّاذَا تَكْسِبُ غَدًا وَمَا تَدْرِي نَفْسٌ بِأَيِّ أَرْضٍ تَمُوتُ إِنَّ اللَّهَ عَلِيمٌ حَبِيرٌ

“Kuşkusuz Allah (var ya), Kıyamet’le ilgili bilgi yalnızca O’nun yanındadır. Ve yağmuru O yağdırır; ana rahimlerinde ne var, O bilir. Ve hiçbir kimse, yarın ne kazanacağını bilmez. Hiçbir kimse hangi yerde öleceğini de bilmez. Kuşkusuz Allah, bilendir, haberdar olandır.”¹³⁷

Lokman sûresi, 34. âyeti, bu suredeki son imanî ilkemizdir ve şöyle açıklamak mümkündür. Kıyamet ile ilgili her türlü bilgi yalnız Allah katındadır, yani bunu sadece Allah bilir. İster bu bilgi, isterse herhangi bir gayb bilgisi fark etmeksizin, tüm bilgileri en çok bilen Allah’tır. Bir de inançsızların Peygambere defaatle sordukları kıyametin ne zaman kopacağı sorusuna bu âyet cevap olabilir. Ancak burada soru değil cevap zikredilmiştir ki bu da Kur’ân’ın aciz bırakan bir tarafıdır.

Bu âyetin tefsirini bir de Mâtürîdî’nin açıklaması ile inceleyelim. *“Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah’ın katındadır; O, yağmuru yağdırmakta; rahimlerdekini bilmektedir. Gayb bilgisi yalnızca Allah katındadır. Cenâb-ı Hak kıyametin vaktinin kimsenin bilgisi dahilinde olmadığını bildirmektedir. O, Rasûlullah’a da ‘Sen ancak ondan korkanları uyarırsın’¹³⁸ buyurmuştur. Dolayısıyla bunun dışındaki şeyler ise senin bilgin kapsamında değildir. ‘Kıyamet saati hakkındaki bilgi yalnız Allah’ın katındadır’ cümlesi şu mânâyâ da gelebilir: Yani kıyamet hakkındaki bilgi O’nun katındadır. Zira O, kıyameti ve kıyamette yaşanabilecek korkulardan haber vermiş, fakat mahiyetini ve*

¹³⁶ Mâtürîdî, *Tevilatü'l Kur’ân Tercümesi*, Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Prof. Dr. Kemal Sandıkçı, 294-295.

¹³⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 457. (Lokmân 31/34).

¹³⁸ en- Nâziât 79/45.

ölçüsünü bildirmemiştir. Dolayısıyla O, bu durumların bilgisinin ancak kendi katında olduğunu beyan etmiştir. ¹³⁹

3.3. İsrâ ve Lokman Sûrelerindeki Âhlakî İlkelerin İncelenmesi

Üçüncü bölümümüzün ikinci kısmına geldiğimizde, Mekkî olan İsrâ ve Lokman sûrelerinin alışıldık bir durum olmayarak çarpıcı ve benzer âhlakî ilkelere yer verdiğini görürüz. Alışık olduğumuz durum da şudur ki, Mekkî sûreler iman ve tevhid ağırlıklı iken Medenî sûreler çoğunlukla sosyal hayat ve ahlakla ilgilidir. Sûreleri incelememizde ki diğer bir sebep de işte budur. Allah'ın bize bildirdiği ahlaki öğütleri inceleyip hayatlarımızdaki eksiklikleri tamamlamamız gerekmektedir. Bizde çalışmamızın bu bölümünde bu ayetlerin bizden ne istediğini anlamaya çalışacağız.

3.3.1. İsrâ Sûresindeki Ahlakî İlkeler

إِنْ أَحْسَنْتُمْ أَحْسَنْتُمْ لِأَنْفُسِكُمْ وَإِنْ أَسَأْتُمْ فَلَهَا فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ الْآخِرَةِ لِيَسْتَوْا وَجُوهَكُمْ وَلِيَدْخُلُوا الْمَسْجِدَ
كَمَا دَخَلُوهُ أَوَّلَ مَرَّةٍ وَلِيُتَبِّرُوا مَا عَلَوْا تَتْبِيرًا

“Eğer güzellik yaparsanız, kendinize güzellik etmiş olursunuz; yok eğer kötülük yaparsanız, o da kendinize. Derken, sonra ki bozgunculuğunuzun zamanı geldi mi, yüzlerinizi kötüleysinler diye, birinci defa girdikleri gibi, yine Mescid(iniz)e girsinler ve her istila ettiklerini yıktıkça yıksınlar diye, (yine kullarımızı üzerinize saldık).”¹⁴⁰

İsrâ sûresi, 7. âyet meâlini incelediğimizde görürüz ki; işlenen iyi amelin faydası yalnız kişiye aittir. Aynı şekilde kötü amelinde zararı bizzat kişinin kendisinedir. Bu amellerden dolayı Allah'ın bir yararı veya zararı yoktur. Allah'ın kullarına emrettiği ve yasakladığı işler, ancak kulların menfaatleri ve ihtiyaçları içindir. Elmalılı Hamdi Yazır'da bu âyeti şöyle tefsir etmiştir: “Eğer güzel işlerseniz yani Allah'a itaat edip emir ve nehyine uyarak güzel çalışırsanız ve iyilikler yaparsanız kendinize inayet edersiniz. Çünkü o bağış ve boyun eğişin bereketleriyle Allah Tealâ, size tüm hayır ve bolluktan yararlanma imkanını verir. Ve eğer kötülük yaparsanız o da kendinedir yani Allah'a karşı gelir, O'nun yasakladığı şeylerin ve fesadın peşinden giderseniz, kendinize kötülük etmiş olursunuz. Çünkü Allah'a karşı gelmenin ve bozgunculuğun kötülüğüyle üzerinize dünya ve âhiretin ceza kapıları açılır.”¹⁴¹

¹³⁹ Mâtürîdî, *Tevlatü'l Kur'an Tercümesi*, Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Prof. Dr. Kemal Sandıkçı, 299.

¹⁴⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 328. (el- İsrâ 17/7).

¹⁴¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 124.

إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمٌ وَيُنَبِّئُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا

“Haberiniz olsun ki bu Kur’an, insanları en doğru yola iletir. Ve iyi işler yapan müminlere müjdelere ki, kendilerine büyük bir ecir vardır.”¹⁴²

İsrâ sûresi, 9. âyete baktığımızda görürüz ki; Kur’ân-ı Kerîm, insanlara yolların en doğrusunu net ve güzel bir şekilde gösterir. Onun gösterdiği gibi amel eden müminlere de cennette büyük mükâfatlar müjdelenmiştir. Bu ayeti de yine Mâtürîdî’nin tefsir açıklamasından daha iyi anlayabiliriz. Açıklama şöyle ki; “Kuşkusuz bu Kur’ân en doğru olana iletir. Bu âyetin, sâlih amellere ve hayırlara götürür diye yorumlanması da caizdir. Çünkü sâlih ameller Kur’ân’la var olurlar. Bu beyanın, ‘Kur’ân açıklar, çağırır’ mânâsına da gelmesi muhtemeldir. Eğer hidâyet dilerlerse bu Kur’ân herkese yol gösterir. Fakat, çıkarı sözü edilenlere ait olmak üzere Allah şunları önemle belirtti. Biz daha önce belirtmiştik ki bu Kur’ân ve Allah’ın diğer kitapları hidâyet ve rahmet olup kulları üç haslete çağırır: yüce işlere, üstün ahlâka, güzel işlere ve faydalı işlere. Kötü işleri, alçak işleri, kötü ahlâkı, ahlâkî düşüşü yasaklar; Kur’ân’ın, bildirdiğine göre, onun vasıtasıyla hidâyet isteyenler için hidâyet ve rahmettir, doğru yolu isteyenler için de doğru yoldur. *Dünya ve âhiret için yararlı işler yapan müminleri müjdelere.* Mutlak anlamda ‘müjde’, iman edip faydalı işler yapanlara verilmiş, özellikle faydalı işler yapmayan müminler için belirtilmemiştir. Onlar hakkındaki mesele bunlarınkinden başkadır. Bu durum, iman edene mümin sıfatının, sâlih amel olmadan da verileceğini kanıtıdır. Yine bu hususla ilgili sâlih amel şart koşulduğu yerde ‘iman’ sıfatının sâlih amel olmaksızın da hak edileceğine dair delil vardır. *Kendileri için büyük bir mükâfat olduğu.* Allah katında önemi büyük olduğu için, Allah ateşe büyük sıfatını yüklediği gibi, mükâfata da büyük sıfatını yüklemiştir. Yahut ‘kebîr’ sıfatı hedeflenenlerin en büyüğü olduğu için Allah ona ‘büyük’ sıfatını vermiştir ve O da cennetteki sevaptır. Ateş ise kendisinden kaçınlanların en büyüğüdür.”¹⁴³

¹⁴² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 329. (el- İsrâ 17/9).

¹⁴³ Mâtürîdî, *Tevilatü’l Kur’ân Tercümesi*, Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Prof. Dr. Kemal Sandıkçı, 260-261.

وَقَضَىٰ رَبُّكَ أَلَّا تَعْبُدُوا إِلَّا إِيَّاهُ وَبِالْوَالِدَيْنِ إِحْسَانًا إِمَّا يَبُلُغَنَّ عِنْدَكَ الْكِبَرَ أَحَدُهُمَا أَوْ كِلَاهُمَا فَلَا تَقُلْ لَهُمَا أُفٍّ وَلَا تَنْهَرْهُمَا وَقُلْ لَهُمَا قَوْلًا كَرِيمًا

“Rabbin şunları kesin olarak emretti: O’ndan başkasına kulluk etmeyin; ana-babaya güzellik edin; ya birisi veya ikisi de yanında ihtiyarlık haline gelirse, sakın onlara “üff” deme ve onları azarlama, ikisine de gönül alıcı söz söyle.”¹⁴⁴

İsrâ sûresi, 23. âyetimizin açıklamasını ise Sâbüni’nin tefsirinden hareketle şöyle inceleyebiliriz: “Yüce Allah, kendisinden başka bir ilaha ibadet etmemenizi emretti. Tefsirciler şöyle der: Yüce Allah, ana babanın evlat üzerindeki büyük haklarını açıklamak için, onlara iyilik etmeyi, kendisine ibadetle birlikte zikretti. Çünkü ebeveynler, kişinin var oluşunun müsebbibidir. Ebeveynlerin çocuklarına iyiliği farz olduğu gibi, evladın da onlara iyiliği farzdır. Özellikle ebeveynlerden her ikisi veya biri ihtiyarladığında evladın onlara iyi davranması emredilmiştir. Ana baba ihtiyarlık anında zayıf oldukları ve iyiliğe ve haklarının yerine getirilmesine daha çok muhtaç bulduklarından dolayı, Yüce Allah, ihtiyarlık halini özellikle zikretti. Onlar, senin koruman ve kefaletindedir. Ana babaya “öf” kelimesi gibi, darlık gösteren en ufak bir söz söyleme. Öf kelimesi ile de olsa, onlara kötü bir söz işittirme. Onlardan hoşuna gitmeyen şeyler hususunda, kaba davranarak onları azarlama. Onlara edeple, vakarla ve saygıyla güzel, yumuşak ve iyi söz söyle.”¹⁴⁵

Aslında âyette, İslam kul ömrünün tüm yapısını dayandırdığı ilkeleri ortaya konulmaktadır. Çünkü buradaki emir sadece dini inanç ve kişisel uygulama değil, aynı zamanda toplumun ahlakî ve kültürel sistemini de teşkil etmektedir.

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِمَا فِي نُفُوسِكُمْ إِنْ تَكُونُوا صَالِحِينَ فَإِنَّهُ كَانَ لِلأَوَّابِينَ غَفُورًا

“Rabbiniz, içlerinizdekileri daha iyi bilir, eğer siz iyi kimseler iseniz... Kuşkusuz ki O, çok çok tevbe edenlere karşı çok bağışlayıcıdır.”¹⁴⁶

İsrâ sûresi, 25. âyet mealinde, ahlakın temelinde ki merhametin en çok Rabbimizde olduğu, bizler ne kadar tevbe edersek Rabbimizin de o kadar bağışlayıcı olduğu belirtilmiştir. Çünkü kalplerde bulunan iyi ve kötü niyetleri en iyi bilen O’dur. Allah, gerçekten iyi niyet ve kendisine tam teslimiyet ile tevbe edenleri bağışlayandır. Ayette aynı zamanda tevbe teşvik de vardır ki bu da imani bir ilkedir. Ama biz burada Allah’ın kullara olan merhametinden yola çıkacağız.

¹⁴⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 330. (el- İsrâ 17/23).

¹⁴⁵ Sâbüni, *Safvetü’l-Tefâsîr*, Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, 366-367.

¹⁴⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 330. (el- İsrâ 17/25).

Mevdudî'de bu âyeti tefsirinde şöyle ele almıştır: Bu âyet, kul için Allah'tan sonra en büyük hak sahibi olan kimselerin ebeveynleri olduğunu haber vermektedir. O halde evlatlar ebeveynlerinin sözlerini dinlemeli, onlara saygı duymalı ve yardımcı olmalıdırlar. Her şeyin ötesinde bu âyet sadece ahlakî bir emir veya tavsiye değil, aynı zamanda ayrıntılarını hadis ve fıkıh kitaplarında bulabileceğimiz anne babanın haklarını gözetme, onlara itaat ve saygılı davranış, İslam toplum ve medeniyetinde maddi öğretimin ve ahlakî eğitimin en önemli ögesini oluşturmaktadır. Tüm bunlar, İslam devletinin aile hayatını kanunlar, hukuki düzenlemeler ve eğitim politikaları ile dengeli ve sağlıklı bir biçimde devam ettirmesi ve ailenin parçalanmasını engellemesi ilkesinin oluşmasını sağlayan emirlerdir. Sonuç olarak tüm ahlakî sistem, sevgi, cömertlik ve birlik duyguları yaratmak üzere şekillendirilmiştir. O denli ki, insanlar ne kanunla zorlanabilecek ne de emredilebilecek bu ahlakî hakları, kendilerinden yerine getirmeye ve bunların önemini kavramaya başlamışlardır.¹⁴⁷

وَاتِّبِ دَا الْقُرْبَىٰ حَقَّهُ وَالْمَسْكِينِ وَابْنَ السَّبِيلِ وَلَا تُبَذِّرْ تَبْذِيرًا

“Yakınlık sahibine, yani akrabana da hakkını ver, yoksula da, yolda kalmışa da... Bununla beraber saçıp savurma!”¹⁴⁸

İsrâ sûresi, 26. âyet meâlinde, kişinin malını Allah'a itaat dışında harcadığında savurganlık yapmış olduğu belirtilmiştir. Böylesi bir durumda da kınanırlar. Allah'ın emrettiği ise, kişinin yakınlığı olan herkese, fakire ve yolda kalmışa malından iyilik ve ihsanla vermesidir. Bu âyette öne çıkan ahlaki kurallar ise şöyledir ki; Allah'a şükretmek, ibadeti Allah için yapmak ve çocuklar için ana babalarının yaptıklarına karşın onlara şükretmektir. Tüm bunları yaparken iyilik hep ön planda olmalıdır.

وَأَمَّا تُعْرَضْنَ عَنْهُمْ ابْتِغَاءَ رَحْمَةٍ مِنْ رَبِّكَ تَرْجُوهَا فَقُلْ لَهُمْ قَوْلًا مَيْسُورًا

“Ve eğer Rabbinden ümit ettiğin bir rahmeti aramak için, o hak sahiplerine bakmamak zorunda kalır isen, o zamanda onlara yumuşak bir söz söyle.”¹⁴⁹

İsrâ sûresi, 28. âyetin tefsirinde, yanında verecek bir şeyi olmayan kişiden insanlar bir şey istediğinde, Allah'tan gelecek olan rızkı beklemesinden bahsedilmiştir. Bir diğer yoruma göre ise, rızkı beklemek değil de kendisinden bir şey isteyen kişiyi hor görmek ve küçümsemek kast edilmiştir.

¹⁴⁷ Mevdudî, *Tefhîmu'l Kur'ân-Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, 103.

¹⁴⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 330. (el- İsrâ 17/26).

¹⁴⁹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 330. (el- İsrâ 17/28).

Sonuç olarak tüm ahlakî sistem, sevgi, cömertlik ve birlik duyguları oluşturmak için biçimlendirilmiştir. Hatta kişiler emredilen bu ahlakî hakları, kendi dilekleriyle uygulamaya ve bunların önemini kavramaya başlamışlardır.¹⁵⁰

وَلَا تَجْعَلْ يَدَكَ مَغْلُولَةً إِلَىٰ عُنُقِكَ وَلَا تَبْسُطْهَا كُلَّ الْبَسْطِ فَتَقْعُدَ مَلُومًا مَّحْسُورًا

“Hem, (cimrilikten dolayı), elini bağlayıp boynuna asma, hem de onu büsbütün açıp saçma ki pişman olur, açık kalırsın.”¹⁵¹

İsrâ sûresi, 29. âyet, ahlakî kurallara ters olan cimrilik ve savurganlık için bir misal niteliğindedir. Bu âyet ile birlikte bize iki uç nokta olan, “cimrilik” ve “müsriflik” yasaklanmıştır. Böyle olan kimse ise, insanlar ve Allah tarafından kınanmıştır. Bu uç noktaları ilke edinmeyi, yalnızca Allah’ın emrettiği hak yolunda ve kaçınmamızı istediği batıl yolda kullanabiliriz.

Mevdudî’de tefsirinde bu âyete şu şekilde benzer bir açıklama getirmiştir: “Elini boynuna bağlı olarak asma” diye kelimesi kelimesine tercüme edilen cümle ‘cimri olma’ anlamına gelir. ‘Onu büsbütün de açıp saçma’ ise, ‘Savurgan ve müsrif olma’ anlamına gelir. Eğer 27 ve 29. âyetler birlikte okunursa Kur’ân’ın insanlardan orta yolu takip etmelerini, yani ne cimri olmalarını ne de savurgan olmalarını istediği anlaşılır. Bunun aksine, onlar parayı dengeli bir biçimde kullanmayı öğrenmelidir. Gerçekte, parayı insanın gerçek ihtiyaçlarından olmayan, faydasız yerlere, yani gösteriş, lüks, günah fiiller ve buna benzer yerlere harcamak, Allah’ın verdiği nimete karşı nankörlük etmektir. Bu nedenle bu tür yerlere para harcayanlar şeytanın kardeşleridir. Bu iki cümle de sadece bireye yapılan ahlakî tavsiye ve emirden ibaret değildir. Bu emirler, İslam toplumunu ahlakî eğitim, sosyal baskı ve hukuki sınırlamalarla savurganlıktan korumaya yöneliktir.”¹⁵²

إِنَّ رَبَّكَ يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَنْ يَشَاءُ وَيَقْدِرُ إِنَّهُ كَانَ بِعِبَادِهِ خَبِيرًا بَصِيرًا

“Çünkü Rabbin, hem dilediğine rızık yayar-bol verir, hem de sıklar. Çünkü O, kullarını çok iyi bilir, onları çok iyi görür.”¹⁵³

İsrâ sûresi, 30. âyet bizlere, kulun fiilleri neticesinde Allah tarafından alacağı karşılığın tamamen amellerinin karşılığı olacağından bahseder. Yaptığımız her işte niyetlerimizi ve

¹⁵⁰ Mevdudî, *Tefhîmu'l Kur'ân-Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Prof. Dr. Kemal Sandıkçı, 103.

¹⁵¹ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 331. (el- İsrâ 17/29).

¹⁵² Mevdudî, *Tefhîmu'l Kur'ân-Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*, Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Prof. Dr. Kemal Sandıkçı, 104.

¹⁵³ Yazır, *Hak Dini Kur'ân Dili*, 331. (el- İsrâ 17/30).

yaptığımız hesabı bilen Allah'tır. Bu yüzden ki iyilik yapmak isteyen niyet ettiği andan itibaren sevap yazılır ama kötülük yapmak isteyen ameli işlemeyen tevbe etmesi beklenir. Hemen ceza yazılmaz. Kul ne kadar ahlakî güzelliğini muhafaza ederse Allah da onun karşılığını o bollukla verir.

İmam Matûrîdî'de ayeti şu şekilde açıklamıştır: Allah dilediğine bol rızık vererek genişletir, dilediğine de rızıkını azaltarak daraltır. Çünkü O, kulların faydasına olan şeyleri bilendir. Burada belirtilen rızıklarda ki farklılık da haşa Allah'ın cimriliğinden değil, kulların menfaatini gözetmesinden dolayıdır. Bu yüzden ümit edilecek olan da verilen lütfu razı olunacak olan da Allah'tır. “*Rabb'in rızık dilediğine bol bol verir de kısar da*” mealinin beyanını İmam Mâtürîdî şöyle açıklamıştır: “Şayet sen rızıkı engellesen de Allah'ın takdirinde eğer onun rızıkını yaymak varsa, senin engel koymanın buna herhangi bir zararı yoktur. Yine sen bir kimsenin rızıkını genişletsen, Allah'ın takdirinde eğer onu daraltmak varsa, senin genişletmenin ona bir faydası yoktur. Bilinmelidir ki, rızıkı genişletmek de daraltmak da Allah'tandır. Yahut insanlardan ümit kesip onun rahmetine ve lütfuna tamah etsinler diye Allah bunu belirtmiştir.”¹⁵⁴

وَلَا تَقْتُلُوا أَوْلَادَكُمْ خَشْيَةَ إِمْلَاقٍ نَحْنُ نَرْزُقُهُمْ وَإِيَّاكُمْ إِنَّ قَتْلَهُمْ كَانَ خِطْئًا كَبِيرًا

“Bir de “yoksul düşeriz” korkusu ile çocuklarınızı öldürmeyin; onlara da rızık biz veririz, size de... Kuşkusuz onları öldürmek büyük bir cinayettir.”¹⁵⁵

İsrâ sûresi, 31. âyet meâlinde, fakirlik korkusuyla öldürülen çocukların rızıkının insanlara değil; Allah'a ait olduğu belirtilmiştir. Sadece onların değil, o çocukları öldürenlerin dahi rızıkını veren Allah'tır. Bu yüzden, fakirlikten korkup da çocukları öldürmek çok büyük günah ve suçtur. Allah çirkin eylemleri yasaklamış ve kullarının rızıkını temin etmiştir. Ayrıca böyle bir davranış, konu olarak ele aldığımız ahlaki ilkelere de çok ters düşmektedir. Çünkü burada hem cana kıyma hem de Allah'a olan bir güvensizlik ortaya çıkmaktadır. Bizi bu şekilde kusursuz yaratıp, hayat veren yaratıcı, kullarının rızıkını nasıl ayırmamış olabilir? Yahut insan böyle bir şey düşünüp de nasıl bir cana kıyabilir? Tarih boyunca artan bölge nüfusu ile beslenme kaynakları bile aynı oranda artarken insan bunu

¹⁵⁴ Mâtürîdî, *Tefhimu'l Kur'an-Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Prof. Dr. Kemal Sandıkçı, 294.

¹⁵⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 331. (el- İsrâ 17/31).

nasıl görmezden gelebilir? Tüm bunları göz önünde bulundurup Allah'a olan güvenimize zeval verdirmemeliyiz.

وَلَا تَقْرَبُوا الزَّوْجَىٰ إِنَّهُ كَانَ فَاجِشَةً وَسَاءَ سَبِيلًا

“Zinaya da yaklaşmayın. Çünkü o pek çirkin, yol bakımından da pek kötüdür.”¹⁵⁶

İsrâ sûresi, 32. âyet meâlimizde ise ahlaka uymayan davranışı bırakın yapmamak, yanına bile yaklaşılmaması gerektiğinden bahsedilmiştir. Çünkü zina, son derece çirkin ve cehenneme götüren bir yoldur. Ayrıca zina, hikmet açısından da kötü ve hayasız bir iştir. Bu ayetin bir diğer açıklama şeklini de Mevduđî'nin tefsirinde görmek mümkündür. “Zinaya yaklaşmayın. Bu emir hem bireye hem de bir bütün olarak topluma hitap etmektedir. Bu emir kişiyi sadece zinaya karşı uyarmakla kalmaz, aynı zamanda ona sebebiyet veren şeylere karşı da uyarır. Topluma gelince, âyet, toplumun zinayı önleyici ve ona yönelten sebep ve araçları ortadan kaldırıcı önlemler almak için tüm eğitsel ve hukuki araçları kullanmalıdır. En son olarak bu madde, İslami hayat tarzının kanun ve düzenlemelerinin temelini oluşturmaktadır.”¹⁵⁷

وَلَا تَقْتُلُوا النَّفْسَ الَّتِي حَرَّمَ اللَّهُ إِلَّا بِالْحَقِّ وَمَنْ قُتِلَ مَظْلُومًا فَقَدْ جَعَلْنَا لَوْلِيهِ سُلْطَانًا فَلَا يُسْرِفُ فِي الْقَتْلِ إِنَّهُ كَانَ مَنْصُورًا

“Allah'ın öldürmesini haram eylediği cana da kıymayın! Ancak hak bir nedenle olursa o ayrı. Ve her kim haksız yere öldürülürse, onun velisi/akrabası için biz, güçlü bir hak arama yetisi vermişizdir; o da öldürmede aşırı gitmesin. Çünkü ona yardım edilecek.”¹⁵⁸

İsrâ sûresi, 33. âyetin tefsirini de Sâbûnî'nin anlattığı biçimde anlamak mümkündür. “Dinden dönenin, kasten adam öldürenin ve evli olduğu halde zina edenin öldürülmesi gibi, adamı öldürmeyi gerektiren şer'i bir hak olmadan, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı herhangi bir nefsi öldürmeyin. Kim, öldürülmesini gerektiren bir hak olmaksızın haksız yere zulüm ile öldürürse, onun varisi için, katile kısas uygulama veya ondan diyet alma veya onu affetme yetkisi verdik. Veli, katilden başkasını öldürmek veya azalarını kesere öldürmek veya cahiliye halkının yaptığı gibi bir kişiye karşılık iki kişi öldürmek

¹⁵⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 331. (el- İsrâ 17/32).

¹⁵⁷ Mevduđî, *Tefhimu'l Kur'an-Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, Nazife Şişman Yusuf Karaca, İsmail Bosnalı, 07.

¹⁵⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 331. (el- İsrâ 17/33).

suretiyle meşru sınırı aşmasın. Allah'ın hasmına karşı ona yardım etmiş olması onun için yeter. Öyleyse kisasında adil olsun.”¹⁵⁹

Bu âyetin açıklamasını Mâtürîdî'nin tefsirinde de detaylı bir biçimde görebiliriz. “*Haklı bir sebep olmadıkça Allah'ın dokunulmaz kıldığı cana kıymayın.* Yüce Allah hukuk dışında adam öldürmeyi yasakladı. Çünkü adam öldürmemin mübahlaştırılmasında Allah'ın âlemi yaratmasındaki amacın ortadan kalkması söz konusudur. Yasaklamasında ise insanın yaşam hakkı vardır. Zinanın mübah kılınmasında, ilmin ortadan kalkması ve kişilerin cahilleşmesi söz konusudur. Bunun haram kılınmasında ilmin yaşaması, hikmete ve ilimlere insanların bazısından öğrenip ulaşması vardır. O takdirde hikmet ehli olan kimseler, hikmet ehli olmayanlardan ayrılamaz. Dolayısıyla adam öldürmede ilimlerin ve hikmetlerin yok olması söz konusudur. Din (değiştirmek) sebebiyle öldürmede ise dinin yaşaması söz konusudur. Zina sebebiyle recmedileceğini bilen insan, zinadan uzak durur ve onu terk eder. Başkasını öldürdüğü takdirde öldürüleceğini bilen kimse de adam öldürmekten kaçınır.”¹⁶⁰

وَلَا تَقْرَبُوا مَالَ الْيَتِيمِ إِلَّا بِالَّتِي هِيَ أَحْسَنُ حَتَّىٰ يَبْلُغَ أَشُدَّهُ وَأَوْفُوا بِالْعَهْدِ إِنَّ الْعَهْدَ كَانَ مَسْئُولًا

“Yetim malına da yaklaşmayın! Ancak (o yetim) akıl-baliğ oluncaya kadar, en güzel olan şekilde yaklaşmak başka... Sözünüzü de yerine getirin! Çünkü söz ve anlaşmalardan dolayı sorumluluk kesindir.”¹⁶¹

İsrâ sûresi, 34. âyette, yetimin malına en iyi şekilde tasarrufta bulunulması emredilmiştir. Bu, onun malını artırmak ve korumak içindir. Bir de âyette, ister Allah ile isterse de insanlarla olsun verilen sözlerin yerine yetirilmesi gerektiği vurgulanmıştır. Sözünde durmak ahlâkın temelidir. Bir sorumluluk işaretidir. Kıyamet günü sorumlu olacağımız bir durumdur.

وَأَوْفُوا الْكَيْلَ إِذَا كِلْتُمْ وَزِنُوا بِالْقِسْطَاسِ الْمُسْتَقِيمِ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا

“Ölçtüğünüz zaman da tam ölçün ve doğru terazi ile tartın! Bu hem hayırlı hem de sonuç bakımından daha güzeldir.”¹⁶²

İsrâ sûresi, 35. âyet bizlere, başkalarına ölçülen her şeyde, eksiksiz, hile ve aldatmaca yapmadan tam bir ölçü ve doğru bir şekilde terazi kullanmamızı öğütlemiştir. Bu şekilde

¹⁵⁹ Sâbüni, *Safvetü't Tefasir*, Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, 369.

¹⁶⁰ Mâtürîdî, *Tevilatü'l Kur'an Tercümesi*, Prof. Dr. Bekir Topaloğlu, Prof. Dr. Kemal Sandıkçı, 303.

¹⁶¹ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 331. (el- İsrâ 17/34).

¹⁶² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 331. (el- İsrâ 17/35).

yapılan ölçü ise, sonuç bakımından âhirette çok daha güzeldir. İmam Mâtürîdî’de tefsirinde bu âyeti şöyle açıklamıştır: *Ölçtüğünüz zaman tastamam ölçün.* Allah ölçü hususunda, insanların ölçüyü kusursuz bir şekilde yapmalarını buyurdu, tartı konusunda da dengeli olunmasını ve kişilerin haklarını eksizsiz bir şekilde verilmesini buyurdu. Bu mevzu, yüce Allah’ın şu âyetinde buyurduğu husustur: *Ey kavmim! Ölçüyü, tartıyı adaletle tam yapın; insanların mallarının değerini düşürmeyin, yeryüzünde bozgunculuk yaparak karışıklık çıkarmayın.*¹⁶³ Onların gelenekleri şöyle idi: Ölçüp tartmada kişileri aldatıp hesabı noksan çıkarıyorlar, düzgün bir şekilde alışveriş yapmıyorlardı. Bu da bu alışverişte haksızlığa sebep oluyordu. Bundan dolayıdır ki Allah onlara bu şekilde ki alışverişi yasak kıldı ve şiddetli bir şekilde şöyle tehdit etti: *Eksik ölçüp tartanların vay haline! Onlar, insanlardan ölçerek bir şey aldıklarında tam ölçerler, kendileri başkalarına vermek için ölçüp tarttıklarında ise haksızlık ederler.*¹⁶⁴

وَلَا تَقْفُ مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ إِنَّ السَّمْعَ وَالْبَصَرَ وَالْفُؤَادَ كُلُّ أُولَٰئِكَ كَانَ عَنْهُ مَسْئُولًا

“Bir de hiç bilmediğin bir şeyin ardınca gitme! Çünkü kulak, göz, gönül bunların her biri, ondan sorumludur.”¹⁶⁵

İsrâ sûresi, 36. âyette, bilmediği ve kişiyi ilgilendirmeyen bir şeyin ardına düşülmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Duyulan her haber iyice araştırılmalıdır. Çünkü kul, kıyamet günü tüm azalarından sorumludur. Ayrıca bu âyet, kişinin günlük hayatta farkın olup olmadan yaptığı “zan”dan da bahseder. Doğru bir şekilde duymadan, emin olmadan bilgi diye peşine düşülen bir haber, kulu zanna götürür ki bu da ahlakî kurallara aykırıdır.

وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّكَ لَأَنْ تَخْرُقَ الْأَرْضَ وَلَنْ تَبْلُغَ الْجِبَالَ طُولًا

“Hem sonra yeryüzünde büyükenerek yürüme! Çünkü sen ne yeri yırtabilirsin ne de boyca dağlara yetişebilirsin.”¹⁶⁶

İsrâ sûresi, 37. âyet, yeryüzünde, gururlu ve kibirli kimselerin yürüyüşünü kınamıştır. Bu da kibirlenmeyi yasaklamanın gerekçesi olabilir. “Yani, ey insan! Şüphesiz sen zayıf ve güçsüz bir varlıksın. Kibirlenmek sana yakışmaz. Sen, yeryüzünde nasıl kibirlenirsin. Halbuki sen orada ne bir yarık açabilir ne de bir çatlak meydana getirebilirsin. Dağların boyuna ulaşamadığın halde, onların üzerinde nasıl kendini büyük görüyor ve

¹⁶³ Hud Sûresi, 11/85.

¹⁶⁴ El-Mutaffifin Sûresi, 81/1-3.

¹⁶⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 331. (el- İsrâ 17/36).

¹⁶⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 331. (el- İsrâ 17/37).

böbürleniyorsun? Sen, bu iki cansız varlığın her birinden daha hakir ve daha zayıfsın. Öyleyse nasıl kibirleniyor, ululuk taslıyor ve böbürleniyorsun. Halbuki sen onlardan daha zayıfsın. Burada, kibirlenenler için bir azarlama ve alay vardır.”¹⁶⁷

Kendini bilen insan, içinde bulunduğu olayları ve ihtiyaçlarını da bilir, halden anlar. Kendisi gibi olan birilerine de kibirlenmez.

وَقُلْ لِعِبَادِي يَقُولُوا الَّتِي هِيَ أَحْسَنُ إِنَّ الشَّيْطَانَ يَنْزِعُ بَيْنَهُمْ إِنَّ الشَّيْطَانَ كَانَ لِلْإِنْسَانِ عَدُوًّا مُّبِينًا

“Kullarıma söyle ki, en güzel olan kelimeyi söylesinler; sonra şeytan aralarını bozar çünkü şeytan, insana açık bir düşmandır.”¹⁶⁸

İsrâ sûresi, 53. âyette mü’minler, şeytanın kışkırtmalarına karşı uyarılmaktadır. Sınır halinde ağızdan çıkacak olan sözlerin kişiye zarar vereceği bu zaafa düşülmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Müslüman müslümana güzel davranış sergilemeli, yapılan kötü davranışları unutup affetmelidir. Sâbûnî’de âyeti şöyle yorumlamıştır: Mü’min kullarıma söyle: Kendi aralarında konuşurlarken hitabın en güzelini, tatlı ve hoş olanlarını kullansınlar. Şüphesiz ki şeytan insanlar arasına fitne atar, aralarında şerri fazlalaştırır ve olabildiği en kötü kelimelerle ortalığa fenalık yayar. Kuşkusuz şeytan, daima insanın birebir düşmanıdır. Dilin yanlışlarını arar ki, onunla insanlar arasında fitne meydana getirir.¹⁶⁹

رَبُّكُمْ أَعْلَمُ بِكُمْ إِنَّ يَشَاءُ يَرْحَمَكُمُ أَوْ إِنَّ يَشَاءُ يُعَذِّبِكُمْ وَمَا أَرْسَلْنَاكَ عَلَيْهِمْ وَكِيلًا

“Rabbiniz sizi daha çok bilir; dilerse size merhamet buyurur, dilerse size azap eder. Seni de üzerlerine vekil göndermedik.”¹⁷⁰

İsrâ sûresi, 54. âyet açıklamasına göre: “Ey İnsanlar! Kalplerinizin içini en iyi bilen Rabbinizdir. Dilerse, iman nasip ederek size acır; dilerse, inkâr ve isyan üzere öldürerek size azap eder. Ey Muhammed! Seni, kafirlerin amellerini koruyucu ve onları imana zorlayıcı bir kefil kılmadık. Biz seni sadece bir uyarıcı olarak gönderdik. Sana itaat eden cennete; isyan eden de cehenneme girer”.¹⁷¹

¹⁶⁷ Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, 369.

¹⁶⁸ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 333. (el- İsrâ 17/53).

¹⁶⁹ Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, 378.

¹⁷⁰ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 333. (el- İsrâ 17/54).

¹⁷¹ Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, 379.

Allah'ın emrettiklerini yapıp yasakladıklarından sakınan her kula bir mükâfat vardır. Ancak bunun nasıl, ne şekilde, kimlere olacağını bilgisi ise yalnız Allah katındadır.

وَقُلْ رَبِّ اَدْخِلْنِيْ مُدْخَلَ صِدْقٍ وَّاَخْرِجْنِيْ مُخْرَجَ صِدْقٍ وَاَجْعَلْ لِّيْ مِنْ لَّدُنْكَ سُلْطٰنًا نَّصِيْرًا

“Ve de ki: “Ey Rabbim, beni doğruluk girdirimi girdir ve doğruluk çıkarışı çıkar ve benim için katından bir yardım edici güç, (yani ezici bir delil, üstün bir kudret) ver.”¹⁷²

İsrâ sûresi, 80. âyet bizlere şunu anlatır: “De ki, Ey Rabbim! Beni, kabrime güzel bir şekilde sok. Kıyamet gününde de kabrimden güzel bir şekilde çıkart.” Katından bana kuvvet ve güç ver ki, onunla beni düşmanlarına galip ve onunla dinini üstün kılasın. Yüce Allah, Rasûl’ünün duasını kabul etti ve onu düşmanlarına galip getirdi, dinini de diğer dinlerden üstün kıldı.¹⁷³

وَقُلْ جَاءَ الْحَقُّ وَرَهَقَ الْبٰطِلُ اِنَّ الْبٰطِلَ كَانَ زَهُوْقًا

“Ve de ki: “Hak geldi, batıl yokluğa erdi. Gerçekten batıl pek zavallıdır.”¹⁷⁴

İsrâ sûresi, 81. âyetteki ahlaki ilkeyi şu şekilde açıklamak mümkündür. Her ne kadar kötülük yaygınlaşmaya iyilik azalıyor gibi görünmeye başlasa da hakikat şudur ki batılın aslı yoktur. İyi niyetle yapılan her salih amel bir kötülüğü yok etmektedir. Yapılan şükürle elde edilen nimetler sayesinde nankörlük vb kötü huylar ortadan kalkacaktır.

Elmalılı Hamdi Yazır'ın tefsirinde şöyle açıklanmıştır. “De ki; Hak geldi batıl yok oldu. Gerçekte batıl yok olucudur. Hz. Muhammed'in peygamberliğiyle hak dinin gelmiş o andan itibaren gerçekte küfür ve şirkin yok oluşu başlamış, sonra Mekke fethedildiğinde Kabe'den putların atılması sırasında Rasûlullah bu âyeti okumuş, önceden bildirilen hakikatin, vuku bulduğunu ifade etmişti.” Hak ne ile geldi! denecek olursa, işte cevabı: Burada dünya türlü türlü dert ve hastalıklarla, bela ve zahmetle dolu bir hastaneye; Peygamber ise bir doktora, Kur'an'da şifa veren devaya ve yeterli bir gıdaya benzetilmiş oluyor. Şüphe ve ikiyüzlülük, küfür ve uyuşmazlık, zulüm ve düşmanlık, hırs, ümitsizlik, tembellik, cehalet, taklit, bağınazlık, kötü niyet gibi ahlâk ve sosyal ruh hastalıklarına karşı Kur'an'ın; şifa ve rahmetin ta kendisi olduğu muhakkaktır. Bundan başka, maddi tıbbın aciz kaldığı nice bedensel hastalığa karşı da Kur'an'ın şifa veren nitelikleri, uzmanlarca saptanmıştır.¹⁷⁵

¹⁷² Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 335. (el- İsrâ 17/80).

¹⁷³ Sâbüni, *Safvetü't Tefasir*, Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, 391.

¹⁷⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 335. (el- İsrâ 17/81).

¹⁷⁵ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 148.

3.3.2. Lokman Sûresindeki Ahlakî İlkeler

هُدًى وَرَحْمَةً لِّلْمُحْسِنِينَ

“Hidayet ve rahmet için o (güzellik yapan) muhsinlere...¹⁷⁶”

Lokman sûresi, 3. âyet meâlinde, Kur’ân-ı Kerîm’in, dünyada güzel iş yapan kimseler için bir hidâyet ve rahmet kaynağı olduğu belirtildi. Burada ifade edilen “iyi işler yapanlar” dan maksat, mü’minlerdir. Böyle olan mü’minler, başarılı kılınır, korunur ve kendisine yardım edilir. Kendilerine bir azap gelecek olursa da Kur’ân onlar için azabın giderilmesinde de bir rahmet kaynağıdır. Öyle ise ne mutlu mü’mine ki imanlıdır, sabırlıdır, şükreder ve güzel amellerde bulunur.

الَّذِينَ يُقِيمُونَ الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَهُمْ بِالْآخِرَةِ هُمْ يُوقِنُونَ

“Ki namazı kılarlar ve zekatı verirler; âhirete de onlar kesin olarak inanırlar.”¹⁷⁷

Lokman sûresi, 4. âyet meâli ise bizlere, namazını huşu ile kılan, zekatını gönül hoşluğu ile veren, âhirete ise kesinkes inanan müminlerden bahsetmiştir. Bu üç amel, diğer sâlih amellerin de dayanağı olduğu için özellikle bunlar zikredilmiştir. Çünkü namaz kulda, takva ve teslimiyeti, zekat, fedakarlığı ve dünya malına tamah etmemeyi; âhret ise, sorumluluk duygularını taze tutar. Bu ibadetler kulda, devamlı bir fikir ve ahlak sistemi oluşturur. Böyle bir sistemde ise, iyilik ve güzel davranışlar devamlı; kötülük ise ancak kazaen vaki olur.

أُولَئِكَ عَلَىٰ هُدًى مِّن رَّبِّهِمْ وَأُولَئِكَ هُمُ الْمُفْلِحُونَ

“İşte bunlar Rabblerinden (gelen) bir hidayet üzeredir ve işte bunlardır o kurtuluşa ulaşanlar.”¹⁷⁸

Lokman sûresi, 5. âyet, Sâbûnî’nin tefsirinde zikredildiği üzere şöyle açıklanmıştır ki; “İşte bu yüce sıfatları taşıyan o kimseler güçlü ve övgüye layık yüce Allah tarafından kendilerine lütfedilen bir nur ve kalp gözü açıklığı içinde ve dosdoğru, açık bir yol üzerindedirler. İşte, dünyada da ahirette de mutluluğu elde edenler ve kurtuluşa erenler

¹⁷⁶ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 454. (Lokmân 31/3) (Bunlar, güzel işlerin peşinde olanlara hidayet ve rahmet kaynağı olan hikmetli kitabın âyetleridir.).

¹⁷⁷ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 454. (Lokmân 31/4).

¹⁷⁸ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 454. (Lokmân 31/5).

onlardır.”¹⁷⁹ Yani, Allah’ın emrettiği sıfatlarla muttasıf olan kimse her koşulda kazanacak, zor zamanlar yaşasa da önce kurtuluşa erecek olan onlar olacaktır.

إِنَّ الَّذِينَ آمَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَهُمْ جَنَّاتُ النَّعِيمِ

“Fakat iman edip de iyi işler yapanlara (gelince), kuşkusuz onlara, içlerinde sonsuza değin kalmak üzere olan nimet cennetleri var.”¹⁸⁰

Lokman sûresi, 8. âyette iman edilmesi gereken tüm esaslara iman eden, ibadette itaat ve günlük hayatta yararlı iş yapan kişileri cennetin ve birçok nimetin beklediği belirtilmiştir. Şöyle ki; “imanla güzel ameli ve iyi niyetle ihlaslı ameli birleştirenler var ya, işte, imanlarında ve Allah’ın dininde dosdoğru gitmelerinden dolayı onlar için ebedilik cennetleri vardır. Orada yiyecek, içecek, giyecek, kadın, huri ve Allah’ın lütuf ve ihsanından vereceği, hiçbir gözün görmediği, hiçbir kulağın işitmediği ve hiçbir insanın aklından geçmeyen diğer şeyler gibi çeşitli lezzet veren şeylerden yararlanacaklardır.”¹⁸¹

وَلَقَدْ آتَيْنَا لُقْمَانَ الْحِكْمَةَ أَنْ اشْكُرْ لِلَّهِ وَمَنْ يَشْكُرْ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ لِنَفْسِهِ وَمَنْ كَفَرَ فَإِنَّ اللَّهَ غَنِيٌّ حَمِيدٌ

“Yüceliğime yemin olsun ki Lokman’a: “Allah’a şükret!” diye” hikmet verdik. Ve her kim şükrederse, kendi yararına eder, her kim de nankörlük ederse kuşkusuz Allah sınırsız zengindir ve her türlü övgüye layıktır.”¹⁸²

Lokman sûresi, 12. âyette Hz. Lokman’a verilen hikmete değinilmiştir. Hikmet; isabetli konuşmak, doğru ve haktan olmak demektir. Âyetin devamında ise şükür ve nankörlükten bahsedilmiştir. Allah’a şükreden sırf kendisi için şükretmiş olur, aynı zamanda nankörlük eden de yine kendi nankörlük etmiş olur. Bu durumların Allah’ı etkileyen bir yanı yoktur çünkü Allah, hiç kimseye ve hiçbir şeye ihtiyacı olmayandır. Bizzat hamdedilmeye layıktır. Bu konu Mevdudî’nin tefsirinde ise şu şekilde geçmektedir; yani “Allah tarafından verilen basiret, bilgi ve hikmetin başlıca amacı, insanın, Rabbi huzurunda itaat ve şükran tavrını benimsemesi, nankörlük ve küfran-ı nimete düşmemesidir. Bu şükür, tezâhürünü yalnızca dudak ucunda bulmamalı; düşünce, söz ve davranışa yansımalıdır. Kişi akıl ve kalbinin derinliklerinde, neye sahipse Allah tarafından bahşedildiği düşüncesini taşımalı; dili, daima Allah’ın nimetlerini ikrarla meşgul olmalı ve O’nun emirlerine uyarak, nehiyelerinden kaçınarak O’nun rızasını kazanmaya gayret ederek,

¹⁷⁹ Sâbûnî, *Safvetü’ t Tefasir*, Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, 11.

¹⁸⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 454. (Lokmân 31/8).

¹⁸¹ Sâbûnî, *Safvetü’ t Tefasir*, 12.

¹⁸² Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 455. (Lokmân 31/12).

O'nun kullarına bahsettiği nimeti ve rahmeti anlatarak, Allah'a isyan edenlerle savaşarak, nasıl Allah'a şükreden bir kul olduğunu amelde göstermelidir.”

“Küfür ve nankörlük yalnız kişinin kendisini zedeler. Allah'ın bundan kaybedip kazanacak bir çıkarı yoktur. O her türlü eksiklikten münezzehtir. Bir kulun ne şükürü Allah'a bir fazlalık katar ne de nankörlüğü O'ndan bir şey eksiltebilir. Çünkü tüm o nimetler kula Allah katından verilmiştir. Birileri O'nu övsün yahut övmesin, O bizzat övgüye layıktır. Alemdeki her zerre O'nun Kemal ve Hüsnüne, Yaratıcılık ve Rızık vericiliğine şahadet eder; her mahluk onun bu sürekli rahmetine hamd eder.¹⁸³

وَادُّ قَالَ لَقَمْنُ لِابْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ

“Hani Lokman oğluna öğüt verirken demişti ki: “Yavrum, Allah'a ortak koşma, çünkü Allah'a ortak koşmak çok büyük bir zulümdür.”¹⁸⁴”

Lokman sûresi, 13. âyette, Hz. Lokman'ın oğluna verdiği öğütlerden bahsedilmiştir. Bu öğütlerden başlıcası ‘şirk koşmamaktır’. Çünkü şirk, evvela Allah'a yapılan çok büyük bir haksızlıktır, zulümdür. Lokman, oğluna bir öğütçü edasıyla şöyle demişti: “Oğlum! Aklını kullan. İnsan olsun, put olsun, çocuk olsun, hiçbir şeyi Allah'a ortak koşma. Şüphesiz şirk çirkin bir şey ve büyük bir zulümdür. Zira o, bir şeyi, konulması gereken yerden başka bir yere koymaktır. Kim, yaratanla yaratılanı, ilah ile putu bir tutarsa, kuşkusuz o, insanların en ahmağı, akıl ve hikmet mantığından en uzak olanıdır. Ona zalimlik sıfatının verilmesi ve hayvanlar arasında sayılması uygun düşer.”¹⁸⁵

وَوَصَّيْنَا الْإِنْسَانَ بِوَالِدَيْهِ حَمَلَتْهُ أُمُّهُ وَهْنًا عَلَى وَهْنٍ وَفِصَالُهُ فِي عَامَيْنِ أَنْ اشْكُرْ لِي وَلِوَالِدَيْكَ إِلَيَّ الْمَصِيرُ

“Gerçi insana, anne-babasına iyilik yapmayı da öğütledik; çünkü annesi onu, zorluk üstüne zorlukla taşıdı, süttten kesimi de iki yıl içindedir; “Şükret, diye, Bana ve anana babana...” Ki banadır geliş...¹⁸⁶”

Lokman sûresi, 14. âyette, insana, anne ve babasına güzel davranılması emredilmiştir. Burada özellikle anneye güzel davranılması vurgulanmıştır. Çünkü doğumdan büyüyene kadar kişinin kahrını en çok çeken annedir. İnsana, iman ve lütuf nimetine karşılık olarak

¹⁸³ Mevdudî, *Tefhimu'l Kur'an- Kur'an'ın Anlamı ve Tefsiri*, Ali Ünal, Hamdi Aktaş, Nazife Şişman, Yusuf Karaca, İsmail Bosnalı, 327.

¹⁸⁴ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 455. (Lokmân 31/13).

¹⁸⁵ Sâbüni, *Safvetü't Tefasir*, 19.

¹⁸⁶ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 455. (Lokmân 31/14).

Rabbine şükretmesini, büyütüp, yetiştirme nimetine karşılık ana babasına şükretmesi emredilmiştir. Sonuç olarak her iki şükür de Allah'adır. Çünkü nimet veren ve onları vesile kılan O'dur. Allah, iyi davranan kişiye iyilik; kötü davranan kişiye ise kötülük ile muamelede bulunur.

وَإِنْ جَاهَدَاكَ عَلَىٰ أَنْ تُشْرِكَ بِي مَا لَيْسَ لَكَ بِهِ عِلْمٌ فَلَا تُطِعْهُمَا وَصَاحِبُهُمَا فِي الدُّنْيَا مَعْرُوفًا
وَاتَّبِعْ سَبِيلَ مَنْ أَنَابَ إِلَيَّ ثُمَّ إِلَيَّ مَرْجِعُكُمْ فَأُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ تَعْمَلُونَ

“Bununla beraber o ikisi de sana, sence hakkında bilgi olmayan bir hiçi bana koşturmaya uğraşırlarsa, o zaman onlara boyun eğme ve kendilerine dünya işlerinde iyilikle davran da, bana yüz tutanın yolunu tut. Sonra dönüp bana geleceksiniz de ben size yaptıklarınızı haber vereceğim.”¹⁸⁷

Lokman sûresi, 15. âyetin açıklamasını Sâbûnî'nin tefsirinden yapacağız. “Ebeveynlerin, Allah'ı inkar etmen ve O'na ortak koşman için bütün güçlerini harcayarak seni zorlasalar da onları dinleme. Çünkü, yaratana isyan hususunda yaratılana itaat yoktur. Onlar müşrik de olsalar, dünya hayatında onlara karşı iyi davran ve güzel muamele et. Çünkü onların Allah'ı inkar etmeleri, çocuğu büyütüp beslerken katlandıkları sıkıntının ortadan kalkmasını ve iyiliği inkar etmeyi gerektirmez. Allah'ı birleyerek, itaat ederek ve iyi amel işleyerek O'na dönen kimselerin yoluna gir. Bütün yaratıkların dönüşü Allah'adır. Allah, onların amellerinin karşılığını verecektir. Lokman'ın vasiyetleri arasına ana-babaya iyiliğin alınmasının hikmeti, önce geçen ‘şüphesiz şirk, büyük bir zulümdür’ âyetinin ifade ettiği şirkin çirkinliğini vurgulamaktadır. Yüce Allah sanki şöyle buyuruyor: ‘Biz, insana, anne ve babası hakkında vasiyet etmemize, onlara güzellik ve şefkat ile muamele etmesini emretmemize, çocuk üzerindeki büyük hakları sebebiyle onlara itaati şart kılmamıza, bütün bunlara rağmen, Allah'a isyan ve O'na ortak koşma durumunda onlara itaat etmeyi yasaklamışızdır. Çünkü Allah'a ortak koşmak, en büyük günahlardan olup, son derece çirkin ve adi bir şeydir.’ Bundan sonra söz tekrar Lokman'ın vasiyetlerine geldi.”¹⁸⁸

¹⁸⁷ Yazır, *Hak Dini Kur'an Dili*, 455. (Lokmân 31/15).

¹⁸⁸ Sâbûnî, *Safvetü't Tefasir*, Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, 19-20.

يَا بُنَيَّ إِنَّهَا إِنْ تَكُ مِنْ حَرْدَلٍ فَتَكُنْ فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا
اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ

“Yavrum! Haberin olsun ki yaptığın şey, bir hardal tanesi ağırlığında olsa da, bir kaya içinde veya göklerde veya yerin dibinde gizlense, Allah onu getirir terazine kor. Çünkü Allah latiftir, habirdir/ lütfu, iyilikleri çoktur, kudreti en ince, en gizli şeylere yetişir; ilmi ile hepsini bilir.”¹⁸⁹

Lokman sûresi, 16. âyette kulların yaptıklarından hiçbir şeyin Allah’a gizli kalmayacağı temsili olarak açıklanmıştır. Allah, kulların gizli ve açık hallerinden haberdardır. Çünkü O’nu kudreti, en ince ve gizli şeylere yetişir. O ilmi ile her şeyi bilendir. Kul, yaptığı her amelin karşılığını âhirette alacaktır. Bu yüzden belirtilen kurallara uyararak, ahlakî ilkeleri ezip geçmeden yaşamımıza çeki düzen vermeliyiz.

يَا بُنَيَّ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَأْمُرْ بِالْمَعْرُوفِ وَانْهَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَىٰ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ
الْأُمُورِ

“Yavrum! Namazını kıl, iyiyi emret, kötüyü yasakla ve başına gelene sabret! Çünkü bunlar, azmedilecek işlerdendir.”¹⁹⁰

Lokman sûresi, 17. âyette namazı adabına uyararak kılmaktan, daima iyilik ve faydalı olan şeyden yana olmaktan, bela ve musibetlere sabretmekten bahsedilmiştir. Bu sayılanlar Allah’ın kesin olarak emrettikleridir. Bu âyeti Elmalılı Hamdi Yazır ise tefsirinde şöyle açıklamıştır: Yavrum, namazı devamlı kıl. Kendin için, iyiliği emret, kötülükten sakındır. Başkalarını kemale ulaştırmak, toplumu istikametle götürmek için karşına çıkan her şeye sabret. Yani iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak zordur. Bu yüzden karşına bazı musibetlerin çıkması mümkündür. Tüm bunlara dayanmak lazımdır.¹⁹¹

وَلَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ

“Hem insanlara avurdunu¹⁹² şişirme/böbürlenme ve yeryüzünde çalım ile yürüme! Çünkü Allah, övünge kullarının hiçbirini sevmez.”¹⁹³

Lokman sûresi, 18. âyette Allah, insanlara karşı kibirlenip kasılmamayı emretmiştir. Çünkü Allah, kendini büyük gören, böbürlenene, diğer insanları küçümseyen kimseleri

¹⁸⁹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 455. (Lokmân 31/16).

¹⁹⁰ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 456. (Lokmân 31/17).

¹⁹¹ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 47.

¹⁹² Manası: Yanakların iç kısmındaki boşluk, yanak.

¹⁹³ Yazır, *Hak Dini Kur’ân Dili*, 456. (Lokmân 31/18).

sevmez. Özellikle iyiliği emredip kötülükten sakındıran kimselerin kibirlenmemesi gerektiği vurgulanmıştır. Çünkü insan, yaptığı iyilikle şımarabileceği gibi yaptığı kötülükle de zorbalaşabilir. Aslında belirtilen sonuç, aşırıya kaçmaktan sakınmaktır. Tüm duyguların aşırısı sakıncalıdır. Müslüman, ahlakî değerleri ile özgüvenli ve yardımsever olmalıdır ama bu duygu onu kibre sürüklememelidir.

وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَاعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ

“Yürüyüşünde dengeli ol, sesini alçaktan al! Çünkü seslerin en çirkini, gerçekten eşeklerin sesidir.¹⁹⁴”

Lokman sûresi, 19. âyette, yürürken ve konuşurken dahi orta yollu olmamızdan bahsedilmiştir. Bu ne kadar dikkat çekicidir. Allah kulları hataya düşmesin diye yapmaları gereken tüm davranışları anlatmıştır. Toplumsal ahlak için, İslam dini için, neyin nasıl doğru olduğunu, emirlerinde tek tek anlatmış, sorguya çekileceklerini belirtmiştir. Tüm bunlara rağmen hala hata yapıp doğru yoldan çıkabilmek de tamamen insanoğlunun cahilliğinden kaynaklanmaktadır. Bizlere düşen, hal ve tavırlarımızda mutedil olmak, hiçbir işimizde aşırıya kaçmamaya özen göstermektedir.

وَمَنْ يُسَلِّمْ وَجْهَهُ إِلَى اللَّهِ وَهُوَ مُحْسِنٌ فَقَدِ اسْتَمْسَكَ بِالْعُرْوَةِ الْوُثْقَىٰ وَإِلَى اللَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ

“Halbuki her kim, özü “Muhsin” olarak: (güzellikler yapıyor olduğu halde) yüzünü tertemiz olarak Allah’ a tutar/çevirirse, o, gerçekten en sağlam kulpa yapışmıştır. Öyle ya, bütün işlerin sonu Allah’a varıp dayanır.¹⁹⁵”

Lokman sûresi, 22. âyet olan son ahlakî ilkemizi ise şöyle açıklamak mümkündür; Kim, Allah’ın birliğine inanan bir kimse olarak, O’na itaate yönelir, emirlerine boyun eğer de samimi bir niyetle O’na ibadet ederse, sağlam bir ipe yapışmış olur. Bu şekilde itaat eden kişi, kopması mümkün olmayan bir ipe tutunmuş ve sarılabilecek en sağlam nedene sarılmış olur.¹⁹⁶ Kul, özünü, sözünü Allah’a, niyetinde ve işlerinde ise hayra vardığı sürece Allah’a varmış ve O’na tam bir teslimiyet ile dayanmış olur ki bu dayanakların en hayırlısı ve sağlam olanıdır.

¹⁹⁴ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 456. (Lokmân 31/19).

¹⁹⁵ Yazır, *Hak Dini Kur’an Dili*, 456. (Lokmân 31/22).

¹⁹⁶ Sâbûnî, *Safvetü’ t Tefasir*, Sadreddin Gümüş, Nedim Yılmaz, 27.

3.4. İsrâ ve Lokman Sûrelerindeki İmanî ve Ahlakî İlkeler Bakımından Genel Bir Değerlendirmeye Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi

3.4.1. İsrâ ve Lokman Sûrelerindeki İmanî ve Ahlakî İlkelerin Karşılaştırılmalı Olarak İncelenmesi

Buraya kadar, iman ve ahlak kavramlarını anlatıp, İsrâ ve Lokman sûresi ile ilgili detaylı bilgiler verdik. Sonrasında âyetleri tespit edip, çeşitli tefsirlerden yararlanarak açıkladık ve inceledik. Şimdi ise her iki sûredeki belirtilen âyetlerin benzer ve farklı yönlerini tespit ederek karşılaştırma yapacağız.

3.4.1.1. İmanî İlkelerin Benzer ve Farklı Yönleri

İsrâ sûresinde, saf bir tevhid inancı vardır. Öyle ki, Allah'ın varlığına, birliğine, kudretinin sınırsızlığına inandıktan sonra, hiçbir şeyi O'na tercih etmemeyi ve hiçbir şeyi O'ndan daha çok sevmemenin olması gerektiği anlatılmıştır. Tevhid inancının önemine dikkat çektikten sonra âyetlerde, kişinin akıl yürütmesine yol açmak ve kâinatta olan tüm nesnelerin Allah'ı tespih ettiği belirtilmek için fikir çerçevesini genişletmiştir. Yine âyetlerde tevhid inancı çizgisinden çıkan, Allah'ı unutan milletlere de değinildikten sonra Allah'a ortak koşmak, O'nu reddedip başka nesnelere tanrı kabul etmek ayıplandı. Bu gibi sağlam olmayan inanışların insandaki azizliğe ve yüce hikmete ters düşeceği bildirilmiştir.¹⁹⁷

Lokman sûresinde ise dindarlığın iki önemli belirtisi olan iman ve sâlih amelden bahsedildikten sonra -anlatım şeklini dahi bize göre tutarak- göklerin direksiz yaratılması, yerküre sarsılmasının diye onda sabit dağlar meydana getirilmesi, yeryüzüne her türlü hayvan serpiştirilmesi ve yine yeryüzünde lüzumlu her çeşit bitkinin yerleştirilmesinden bahsedilmiştir. Cenâb-ı Hak'ın sonsuz ve sınırsız kudretine değinilerek, öldükten sonra yaratmanın O'na bir zorluk vermeyeceği, bir tek canlıyı yaratmak ne ise, ölen bütün canlıları da yaratmanın aynı olduğu bildirilerek şüpheden uzak kalmamız buyrulmuştur. Allah'ın varlığına, birliğine, kudretinin kemaline işaret eden, araştırılmaya değer bir muhtevadan da söz edilir. Cenâb-ı Hakkın, her şeyi hikmet doğrultusunda dengede tutmuş ve sistemler arasında uyum meydana getirmiş olduğu, O'nun kurduğu bu düzene uyan her amelin hak; uymayanı ise batıl olduğu belirtilmiştir. Âyetlerde, ahiret aleminde soy-sop bağlarının kesileceği, kimsenin kimseye sahip çıkamayacağı da konu edilmiştir. Sonra dünya hayatından hikmet ve amacın ne olduğundan bahsedilerek uyarıcı bilgiler

¹⁹⁷ Cemal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'an Tefsiri*, Anadolu Yayınları, (İzmir: 1987), 7/3486-3558.

yer verilmiştir. Son olarak ise insan zekasının ve ilminin kapsayıp bilmediği beş şey açıklanarak sûre sonlandırılmıştır.¹⁹⁸

Bu bilgilerden hareketle İsrâ ve Lokman sûrelerinde iman kavramının tanımı Allah'ın varlığı, birliği, kudreti, şirk koşulmaması gerektiği ve tevhidi üzerinden yapılmıştır. İnsanları uyarmak maksadıyla kainattaki birçok varlıktan ve geçmişte yaşanmış birçok olaydan örnekler verilmiştir. İnsanları düşünmeye sevk etmek için tabiattaki döngünün, düzenin ve işleyişin müsebbibi olarak Allah'ın kendisi olduğu vurgulanmıştır. Ayrıca her iki sûrede bilimselliğe de yer verilmiştir.

Ancak İsrâ ve Lokman sûrelerinde iman kavramını farklı olarak ele aldığı noktalar da vardır. Bunları açıklamak gerekirse, İsrâ sûresinde iman daha çok tevhid ve kudret kavramlarının muhtevasına girmeyip genel ifadelerle değerlendirilmiştir. İsrâ sûresinde iman kavramı işlenirken geçmiş milletlerden örnekler verilmiştir. Lokman sûresinde ise imanın tanımı sâlih amel ile başlayıp İsrâ sûresinde bahsedilen tevhid ve kudret kavramlarının açıklanması ile devam etmiştir. Tevhid ile anlatılmak istenen, Allah'ın yüceliği, birliği, O'na şirk koşulmaması, O'ndan başka şeylerin ilah kabul edilmemesi gerektiğidir. Kudret ile anlatılmak istenen ise, göklerin direksiz yaratılması, yeryüzünde sabit dağlar meydana getirilmesi, ölüleri diriltmenin O'na hiçbir zorluk vermediğidir. Elbette ki Kur'ân-ı Kerîm, nazil olduğu dönem bakımından muhatabının da o dönemki insanlar olduğu varsayılsa da aslında muhatapı kıyamete kadar tüm insanlık olacaktır. Ancak İsrâ sûresinde çoğunlukla İsrailoğulları muhatap alınmış, Lokman suresinde ise günahkar müminler ve Hz Lokman muhatap alınmıştır. Ayrıca Lokman sûresinde ahiret hayatı ve gayba dair bilgilere de yer verilmiştir.

3.4.1.2. Ahlaki İlkelerin Benzer ve Farklı Yönleri

İsrâ sûresinde; Allah'ın insanlara bir lütfu olan hak dine sırt çeviren Yahudilerin tarih boyunca zilletten zillete uğradıkları misaller verilmiştir. Kur'ân-ın nâzil olduğu gibi muhafaza edildiğine işaretlerle, taşıdığı hükümlerle insanları en doğruya ulaştırdığı vurgulanıyor. Daha sonra âyetlerde, ana babaya iyilikte bulunmak, hısımlara, yoksullara ve yolda kalmışlara ilgi gösterip birtakım haklarını vermek, malı saçıp savurmamak, eli boyna bağlamamak, onu büsbütün açmamak, çocukları fakirlik endişesiyle katletmemek, zinaya yaklaşmamak, Allah'ın öldürülmesini haram kıldığı kimseyi – haklı bir sebep olmaksızın- öldürmemekten bahsedilmiştir. Devamında, yetim malına el uzatmamak,

¹⁹⁸ Cemal Yıldırım, *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*, 9/4738-4774.

ölçü ve tartıyı tam tutmak, doğruluktan ayrılmamak, bilmediğin bir şeyin ardına düşmemek, yeryüzünde böbürlenerek, büyüklük taslayarak yürümek gibi Allah'a dosdoğru iman eden müminlerin gündelik hayatlarında dikkat edilmesi gereken davranışlara değinilmiştir. İnsanlarla konuşurken söylemlerimizin en güzel biçimde olması buyuruldu. İslamiyetin edep, terbiye, nezaket ve medeniyet havasını getiren son din olduğu vurgulanarak müminlere dini anlatmada nasıl hareket etmeleri anlatıldı. Son olarak da hak gelince bâtılın yok olacağı bildirilerek müminlerin müsterih olmaları istenildi.

Lokman sûresinde, Kur'ân kültürüyle yoğrulan kalp ve zihinlerin doğruya akacakları anlatıldı. Sonra da mü'minlerin dört vasfına dikkat çekilerek detaylıca bilgiler verildi. Dindarlığın iki önemli belirtisi olan iman ve sâlih amel üzerine vurgu yapıldı. İlim ve hikmetin şükretmeyi gerektirdiği, Allah'ı inkâr etmek ve O'na ortak koşmanın büyük bir zulüm olduğundan bahsedildikten sonra Lokman'ın kendi oğluna öğütleri sıralandı. Bunlar; Allah'a ortak koşmamak, ana-babaya itaat, işlenilen iyilik ve kötülük, namaz kılmak, iyilikle emretmek, kötülükten sakındırmak, başa gelen dert ve sıkıntılara karşı sabretmek, insanları küçük görmemek, yeryüzünde çalımlı yürümek, vakar ve tevazu ile yürümek, yüksek sesle konuşmamaktır. Bu öğütler mü'minlere de yönlendirici birer mesajdır. Son olarak ise Allah, kendisine iman ve ibadette sağlam bir kulpa tutunmamızı istiyor.

İsrâ ve Lokman sûrelerinin ahlâk kavramını ele alış biçiminin benzer ve farklı yönleri bulunmaktadır. Benzer yönlerine baktığımızda, Allah'ı inkâr etmemek, O'na ortak koşmamak, ana babaya itaat ve kişinin çevresine karşı duyarlı olması gerektiğinden bahsedilmiştir. Bunlara ek olarak kibirli olmamak ve tevazu sahibi olmaktan bahsedilmiştir.

İki sûrenin ahlâk kavramını ele alış biçiminde ki farklılıklara gelince, İsrâ sûresinde, Yahudilerin ahlaksızlığı, Kur'ân-ın hidâyeti, müsriflik ve zinadan uzak durmak konularına yer verildiği görülmektedir. Ayrıca yetim hakkını gözetmek, güzel söz söylemek, adaletli ve doğru olmanın önemine vurgu yapılmıştır. Yine İslamiyet'in insanlığa edep, terbiye, nezaket ve medeniyet getirdiğine değinilmiştir. Lokman sûresinde ise, ilim ve hikmet şükür, sâlih amel, iyilik ve kötülük, namaz kılmak, sabretmek ve alaycı olmamak gibi ilkelere yer verildiği görülmektedir.

Hülasa, bu son bölümle, İsrâ ve Lokman sûresinin iman ve ahlakı inceleyiş biçimlerinin benzer ve farklı yönleri ele alınmıştır.

4.SONUÇ

Çalışmamıza, “İman ve ahlak”ın ne olduğu ile başlayıp, Allah’ın bizlerden istediği kimliğe bürünebilmeyi âyetler ışığında görmüş olduk. Bizden önce de nice milletler bunu yapmış, kimi zaman başarılı; kimi zaman ise başarısız olmuştur. Başarılı olmalarının sebebi itaatkar olmaları, aksi ise isyandan kaynaklanmaktadır. Allah’a isyan her dönemin sorunu olmuştur. Son zamanlarda ise bu durum çokça fazlalaştığından böyle bir konuyu çalışıp Allah’ın bizden istediklerini tekrar hatırlatma hususunda yarar gördük. Aslında bakıldığında bizden istenen eylemler, zaten toplumumuzda da var olan genel ahlakî ilkelerdir. Lakin öyle bir toplum içerisindeyiz ki bu genel ahlakî ilkeleri uygulayanların sayısı, saire göre azalmaktadır. Çoğu kimse Allah’ın dinini kendi yaşantısı içinde dönüştürüp bir de buna inanmış bir vaziyete bürünmüş durumdadır. Bu duruma örnek şu örnekleri verebiliriz: İnsanların tesettür algısı, kız-erkek ilişkileri, kul hakkı, dedikodu, haksız kazanç... Çünkü bunlar çok âşîkar bir şekilde Allah’ın isteğinden çıkmış bir vaziyettedir. Bu durumu düzeltmek de ancak sağlam bir iman ve ahlak anlayışı ile mümkündür. Doğrularımız kendi bildiğimiz gibi değil, Allah’ın koyduğu kurallar çerçevesinde olduğunda birey ve toplum düzelmeye başlayacaktır.

Sonuç olarak çalışmamızda, imanın; dil ile ikrar, kalp ile tasdik olduğunu, Allah’ı daima bir bilip O’na ortak koşacak her şeyden uzak kalınması gerektiğini bir kez daha teyit etmiş olduk. Ahlâk ise emri bil maruf ve nehyi an’il münker ile başlayıp, yaptığımız en ufak bir iyiliğin bile Allah katında bir karşılığının olduğu bir kavramdır. Önemli olan başta niyetimizi daha sonra da amellerimizi iyi yöne çevirmek, çevremize de bunu yansıtabilmektir. Ahlakî ilkelere uymak, bize peygamberlerin vasiyetidir. Onlar da yaşadıkları dönemin en zorlu şartlarında bu görevleri almışlardır. Bizler de şu an yaşadığımız dönemin en çetin zamanlarındayız ve bize düşen ise bu farkındalığı kaybetmeyecek çalışmalar yürütmek, Allah’ın emirlerini yerine getirmektir.

Toplumun birlikte oluşu ve insani değerler çerçevesinde birlikte yaşama kültürünün edinilmesi ancak ahlakî ilkelerin hem güvenilir kaynaktan öğrenilmesi hem de toplumda karşılığının bulunmasıyla mümkün olacaktır. Üzerinde çalışılan İsrâ ve Lokman sûrelerindeki ihtiyaç duyduğumuz ahlakî ve imanî ilkeler günlük hayatımıza aktarılmalı, yaşamamızın bir parçası haline gelmelidir. Çünkü iman ve ahlak dinin iki temel yapısıdır. Kur’ân-ı Kerîm’de Allah, bizlere bu vurguyu çok ayrıntılı bir biçimde vermiştir. Ele aldığımız âyetlerde; muhatabımıza nasıl hitap edeceğimiz, birbirimize, ana babamıza

nasıl davranacağımız, ağzımızdan çıkan her sözü nasıl tartmamız gerektiği, Allah'a karşı güvenimizin daim kalması gerektiği, elde ettiğimiz parayı israf ve cimrilik yapmadan doğru yolda harcamayı, yolda yürüdüğümüz vakit attığımız adımlarımızda ki hayadan bile söz edilirken biz bunlara uymayı nasıl ihmal edebiliriz. Őuan yaşantımızda sanki hiçbirini bilmiyormuş gibi öylesine yaşarken âyetler ışığında yenilenmek hepimizin birer vazifesidir.

KAYNAKÇA

Ahmed b. Hanbel-Ebu Abdullah Ahmed b. Muhammed b. El-Şeybânî, *Müsnedü'l İmam Ahmed b. Hanbel*. Cidde: Darü'l-Minhac, 2013.

Alper, Hülya. *İmanın Psikolojik Yapısı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2013.

Ateş, Süleyman. *Yüce Kur'an'ın Çağdaş Tefsiri*. İstanbul: Yeni Ufuklar Neşriyat, 1991.

Ebû Bekir Ahmed b. el-Hüseyn b. Alî el- Beyhâkî. *Delailü'n-rübüvve*. Thk. Abdülmu'tî Emîn Kal'acî. Beyrut: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1405/1985.

Ebû Abdillâh Muhammed bin İsmâîl bin İbrâhîm el-Cu'fî el- Buharî. *el-Camiu's Sahih*. Thk. Şuaib el-Arnaut, Adil Mürşid. Beyrut: Darü'r Risâleti'l Âlemiyye, 2019.

Çağrı, Mustafa. *Ana Hatlarıyla İslam Ahlakı*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 1985.

Dağdeviren, Alican. *Âlusî ve Rûhu'l Meânî'si*. Türkiye Araştırmaları Literatür Dergisi, 2011.

Abdullah bin Abdurrahman hâfız Ebu Muhammed Dârimî. *es-Sünen*. Çev. Abdullah Aydın. İstanbul: Madve Yayınları, 1994.

Draz, Abdullah. *Kur'an Ahlakı*. Çev. Emrullah Yüksel, Ünver Günay. İstanbul: İz Yayıncılık, 2009

Ebû Davud es-Sicistânî. *Kitabü'l-Edep*. Çev. Ahmet Necati Yeniel, Hüseyin Kayapınar. İstanbul: Şamil Yayınları, 2013.

Ebû Davud Süleyman ibn'el Eş'as el-Ezedi es-Sicistani. *Sünenü Ebi Davud*. Thk. Kemal Yûsuf el-Hût. Beyrut: Müessesetü'l-Kütübi's-Sekâfiyye, 1409/1988.

Ebû Hayyân el- Endelüsî. *el-Bahru'l-Muhît fi't-Tefsîr*. Thk. Sıdkî Muhammed Cemîl. Dârü'l-Fikr, 2000

Muhammed Ebussuûd. *İrşadü Aklî's Selim ilaa Mezâya'l- Kütübi'l-Kerim*. Çev. Ali Akın İstanbul: Boğaziçi Yayınları, 2005.

Eraydın, Selçuk. *Tasavvuf ve Tarikatlar*. İstanbul: Marmara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Vakfı Yayınları, 2005.

Ebu Tahir Muhammed İbn Yakub İbn Muhammed eş-Şirazî Firûzabâdî. *Tenviru'l Mikbâs min Tefsir-i İbn Abbâs*. Çev. Cevher Caduk. İstanbul: İlk Harf Yayınevi, 2016.

- Muhammed bin Muhammed bin Muhammed bin Ahmed Tûsî, Gazzâlî. *İhyâu Ulûmu'd Dîn*. Çev. Ahmed Serdaroğlu. İstanbul: Bedir Yayınları, 1974.
- Ebü'l-Hasen Alâüddîn Alî b. Muhammed b. İbrâhîm el-Hâzin el-Bağdâdî. *Lübabu't-Tevîl fi Meani't-Tenzil*, (Mecmau't-Tefasir içinde). İstanbul: Çağrı Yayınları, 1979.
- Ebu'l-Fida İsmail İmadu'd-Din bin Ömer bin Kesîr İbn Davud bin Kesîr el-Dımaşkî el-Kureysî. *Tefsîru'l-Kur'âni'l-Âzîm*. İstanbul: Kahraman Yayınları, 1984.
- Ebu'l-Fadl Cemalüddin Muhammed b. Mükerrerem İbn Manzur, (1986). *Lisânü'l-Arab*, Daru'l-Meârif.
- Kandemir, Mehmet Yaşar. *İslam Ahlakı*. İstanbul: Rağbet Yayınları, 2000.
- Muhammed Cemâlüddîn b. Muhammed Saîd b. Kâsım ed-Dımaşkî. *Mehâsinü't-te'vîl*. Thk. Muhammed Fuâd Abdülbâkî. Kahire: Dâru İhyai'l-Kütübü'l-Arabiyye, 2006.
- Katip Çelebi. *Keşfü'z Zünûn an Esâmi'l Kütüb ve'l Fünûn*. Çev. Rüştü Balcı. İstanbul: Tarih Vakfı Yayınları, 2007.
- Komisyon, (2006). *Kur'an Yolu Türkçe Meal ve Tefsir*, Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları.
- Komisyon, (2018). *İslam İlmihali (I-II)*, Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları.
- Muhammed bin Ahmed el-Kurtubî. *el-Câmi'li Ahkâmi'l Kur'ân*. Thk. Hamid Ahmed Et-Tahir. Kahire: Darü'l-Afaki'l-Arabiyye, 2006.
- Ebu'l-Kasım Abdulkerim b. Hevazi b. Abdilmelik b. Talha b. Muhammed en-Nişaburi el-Kuşeyrî. *er-Risâletü'l Kuşeyriye*. Thk. Süleyman Uludağ. İstanbul: Dergah Yayınları, 2021.
- Kutub, Seyyid. *Fî Zilâli'l-Kur'ân*. Çev. Emin Saraç. İstanbul: Madve Yayınları, 1988.
- Ebü'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân ibni Ebî Bekr ibni Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî. *Tefsîru'l-Celâleynî*. Beyrut: Dâru İbn Kesîr, 2010.
- Malik b Enes. *el-Muvatta*. Çev. Ahmet Muhtar Büyükçınar, Vecdi Akyüz, Ahmet Arpa, Durak Pasmaz, Abdullah Yücel. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020.
- Ebü Mansûr Muhammed bin Muhammed bin Mahmûd el-Mâtürîdî. *Tevîlâtü'l-Kur'ân Tercümesi*. Çev. Bekir Topaloğlu, Kemal Sandıkçı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020.

- Ali b. Muhammed b. Habib Ebû'l-Hasen el-Basrî el-Mâverdü. *en-Nuket ve'l-'Uyun*. Çev. Seyyid Abdülmaksud b Abdürrahim. Beyrut: Darü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2012.
- Hâce Kemâleddîn Abdülkâdir b. Gaybî el-Merâgî. *Tefsîru'l Merâgî*. İstanbul: Aydınlar Yayınevi, 1990.
- Seyyid Ebu'l-A'lâ Mevdudî. *Tefhîmu'l-Kur'ân-Kur'ân'ın Anlamı ve Tefsiri*. Çev. Ali Ünal, Hamdi Aktaş, Nazife Şişman, Yusuf Karaca, İsmail Bosnalı. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2020.
- Müslim b Haccac. *Camii's-Sahih (Sahih-i Müslim)*. Çev. Mehmet Sofuoğlu. İstanbul: İrfan Yayıncılık, 2014.
- Ebû Ca'fer Ahmed b. Muhammed b. İsmâîl el-Murâdî el-Mısrî Nahhas. *Kitabü'n Nâsîh ve'l-Mensûh fi'l Kur'ân*. Beyrut: yy., 1989.
- Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb b. Alî en-Nesâî. *Sünen*. İstanbul: Ocak Yayınları, 2019.
- Ebû'l-Muîn en-Nesefî. *Medâriku't-Tenzîl ve Hakâiku't-Te'vîl*. Çev. Sıddık Baysal. Ankara: Bilge Yayınevi, 2016.
- Nureddin es-Sâbûnî. *el-Bidâye fi Usûlü'd Dîn*. Çev. Bekir Topaloğlu. İstanbul: Hanifiyye Kitabevi, 1979.
- Pazarlı, Osman. *İslamda Ahlak*. Ankara: Remzi Kitabevi, 1980.
- Râgıb el-İsfahânî. *Müfredat*. Çev. Mustafa Yıldız. İstanbul: Çıra Yayınları, 2021.
- Ebû Bekr Muhammed bin Zekerıyyâ er-Râzî. *Mefâtihu'l-Gayb*. Çev. Suat Yıldırım. İstanbul: Huzur Yayınları, 2019.
- Muhammed Ali es-Sâbûnî. *Safvetü't-Tefâsîr*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2016.
- Nureddin es-Sâbûnî. *Mâtüridiyye Akaidi*. Çev. Bekir Topaloğlu. Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınevi, 1976.
- Sinanoğlu, Mustafa. "İman" maddesi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 2000.
- Ebû'l-Fazl Celâlüddîn Abdurrahmân b. Ebî Bekr b. Muhammed el-Hudayrî es-Suyûtî. *el-İtkan fi'Ulûmi'l-Kur'ân*. Çev. Hüseyin Avni Çelik. İstanbul: Madve Yayınları, 2002.

- Fazl b. Hasan Tabersî. *Mecmau'l-Beyan*. Çev. İbrahim Şemsettin. Beyrut: Darü'l Kütübi'l İlmiyye, 1997.
- Ebu İsa Muhammed bin İsa ibni'd-Dahhak Tirmizi. *el-Camiu's Sahih (Sünenü't-Tirmizi)*. Çev. Mehmet Türk. İstanbul: Kitap Dünyası Yayınları, 2019.
- Turgut, Ali. *Kur'ân'ı Kerîm'e Göre Ahlak Esasları*. İstanbul: Şamil Yayınevi, 1980.
- Turgut, İhsan. *Felsefenin Temel Sorunları*. İzmir: Akademi Kitabevi Yayınları, 1991.
- Yalçın, Mikdat. *İman ve Ahlakın Hayati Değerleri*. İstanbul: Hikmet Yayınları, 1981.
- Yaşaroğlu, Kamil. "İsrâ Sûresi" maddesi. Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi. Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yayınları, 1998.
- Yazır, Muhammed Hamdi. *Hak Dini Kur'ân Dili*. İstanbul: Azim Yayınları, 2020.
- Yıldırım, Celal. *İlmin Işığında Asrın Kur'ân Tefsiri*. İzmir: Anadolu Yayınları, 1987.
- Zebîdî, Muhammed Murtaza. *Tâcü'l-'Arus*. thk. Nevvaf el-Cerrah. Lübnan: Daru's-Sadir, 2011.
- Ebu'l Kasım Mahmud Zemaşerî. *el-Keşşâf an Hakâikü't-Tenzîl ve 'Uyûni'l Ekâvîl*. Çev. Adil Bebek, Necdet Çağıl, Muhammed Coşkun, Ömer Çelik. İstanbul: Türkiye Yazma Eserler Kurumu Başkanlığı, 2020.
- Muhammed b. Bahadır b. Abdullah, Bedreddîn ez- Zerkeşî. *el-Burhan fî'Ulumi'l Kur'ân*. Thk. Mustafa Abdülkadir Ata. Kahire: Dârü'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1422/2001.
- Zuhaylî, Vehbe. *et-Tefsirü'l-Münir*. İstanbul: Risale Yayınları, 2019.

ELEKTRONİK KAYNAKLAR

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/talid/issue/43416/529245>

ÖZGEÇMİŞ

Adı Soyadı	HABİBE KELEŞ
Yabancı Dili	
Orcid Numarası	0000-0001-9412-882X
Ulusal Tez Merkezi Referans Numarası	10389560
Lise	Ordu Anadolu İmam Hatip Lisesi
Lisans	Ordu Üniversitesi İlahiyat Fakültesi
Yüksek Lisans	Ordu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri
Mesleki Deneyim	Ensar Vakfı, 2019-...